

NÄR KOMMER UPPHOVSRÄTTEN IN I BILDEN?

**En kvalitativ studie av digitalt tillgängliggörande av
bildmaterial**

Zejna Delic & Freja Svensson

Examensarbete (30 högskolepoäng) i arkivvetenskap för masterexamen inom ABM-
masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Henrik Horstbøll

År: 2015

© Zejna Delic & Freja Svensson

Title

When does copyright come in to the picture? – A qualitative study on making pictorial material accessible on the internet

Abstract

The aim of this master's thesis is to investigate the effect of copyright on the selection of pictorial material for digital access at cultural heritage institutions. We also look into the attitudes of cultural heritage workers towards copyright. We want to show what different attitudes exist among them and we hope to contribute to a changed view on copyright. What is made accessible on the internet affects what is being used. That is why we believe that it is important to investigate how this selection is made, who is involved and what different factors affect the selection process. Our main focus is what influence *copyright* has on the selection process. The method used in this study is qualitative interviews of seven people working with digitization and digital access at cultural heritage institutions.

We use Terry Cook's ideas of postmodern theory in archival science to argue that the cultural heritage worker has power over the selection of material for public access. One issue related to this is that it's not made clear how the people involved motivate their choices regarding selection, neither through policy guidelines nor documentation of the work process. In our study, we examine how cultural heritage workers describe the selection process and to what extent the individual worker can decide what gets digitized. We also examine different problems that can arise in regards to copyright and how the institutions deal with these issues. The results found in the study is that several of the people we interviewed view copyright as an obstacle when they want to make material accessible and they deal with this in different ways. Regarding material where there are uncertainties about copyright the institutions can choose to either make it accessible despite the uncertainties or prevent access. We also found that very few institutions have actual policy guidelines concerning digital access. Instead they use informal criteria to select what should be made accessible to the public.

Ämnesord

Upphovsrätt, urval, kulturarv, digitalt tillgängliggörande, arkiv, bibliotek, museer, ABM, digitalisering, kvalitativ metod

Keywords

Copyright, selection, cultural heritage, digital access, archives, libraries, museums, ALM, digitization, qualitative method

Förord

Detta examensarbete fullgör vår tvååriga masterutbildning i arkivvetenskap på ABM-programmet vid Lund universitet. Med denna studie hoppas vi kunna visa de attityder som finns gällande urval och upphovsrätt vid digitalisering och tillgängliggörande på kulturarvsinstitutioner samt bidra till en förändrad syn på upphovsrätten.

Vi vill först och främst tacka våra intervjupersoner för deras hjälp och sakkunnighet. Vi vill även tacka vår handledare Henrik Horstbøll för hans stöd och feedback.

Lund, 4 juni, 2015

Zejna Delic & Freja Svensson

Innehållsförteckning

1 Inledning	6
1.1 Problem.....	7
1.2 Syfte.....	8
1.3 Frågeställningar.....	8
1.4 Avgränsningar.....	8
1.5 Disposition.....	9
1.6 Begreppsdefinitioner.....	9
2 Bakgrund	11
2.1 Upphovsrättslagen.....	11
2.2 Centrala begrepp inom upphovsrätten.....	12
2.2.1 Ekonomiska och ideella rättigheter.....	13
2.2.2 Verkshöjd.....	13
2.2.3 Skyddstid.....	13
2.3 Upphovsrättslig problematik på webben.....	14
2.4 Upphovsrättslagen i arkiv och bibliotek.....	14
2.5 Digisam.....	15
2.5.1 Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv.....	15
2.5.2 Avtalslicenser.....	16
2.6 Nationell strategi för digitalisering och tillgängliggörande.....	17
3 Tidigare forskning	18
3.1 Uppsatser.....	18
3.2 Annan forskning.....	20
3.3 Övriga projekt kring upphovsrätt.....	23
4 Teoretiskt perspektiv	24
4.1 Postmodernistisk teori.....	24
4.2 Postmodernismen i arkivvetenskapen.....	25
4.3 Våra egna tankar om Cooks idéer.....	27
4.4 Drydens kategorisering.....	27
5 Metod	29
5.1 Kvalitativa metoder.....	29
5.2 Intervjumetoder.....	30
5.3 Genomförande.....	31
5.4 Urval.....	32
5.5 Etik.....	32
5.6 Upplägg av empiriskt material och analys.....	33
5.7 Källkritisk analys.....	33
6 Empiriskt material	35
6.2 Urvalsprocessen.....	35
6.2.1 Motiv och tillvägagångssätt vid digitaliseringsprojekt.....	35
6.2.2 När kommer upphovsrätten in i urvalsprocessen?.....	37
6.2.3 Dokumentation av digitaliseringsprojekt.....	38
6.2.4 Kostnadsaspektens effekter på urvalet.....	38
6.2.5 Digitalisering av intressant material.....	39
6.3 Policydokument och riktlinjer.....	39
6.3.1 Policydokument.....	39
6.3.2 Oskrivna urvalsprinciper.....	40

6.3.3 Policydokument för annat än urvalet	40
6.4 Upphovsrätten	41
6.4.1 Svårigheter med upphovsrätten.....	41
6.4.2 Förhållningssätt till upphovsrätten.....	43
6.4.3 Avtal vid inlämning av nytt material	45
6.5 Kulturarvsarbetarens roll	46
6.6 Kritisk reflektion av empiriskt material.....	48
7 Analys och diskussion.....	49
7.1 Urvalsprocessen	49
7.1.1 Digitalt tillgängliggörande av beställningsmaterial	49
7.1.2 Motiv och tillvägagångssätt vid digitaliseringsprojekt	50
7.1.3 När kommer upphovsrätten in i urvalsprocessen?	50
7.1.4 Dokumentation av digitaliseringsprojekt	52
7.1.5 Kostnadsaspektens effekter på urvalet.....	52
7.1.6 Digitalisering av intressant material	54
7.2 Policydokument och riktlinjer	54
7.3 Upphovsrätten	57
7.3.1 Analys med hjälp av Drydens kategorisering	57
7.3.2 Problem med upphovsrätten.....	58
7.3.3 Attityder och förhållningssätt till upphovsrätten.....	60
7.3.4 Offentliggjord	61
7.3.5 Reaktionen från rättighetsinnehavare	62
7.4 Kulturarvsarbetarens roll	63
7.4.1 Vem ansvarar för digitaliseringsprojekt och hur går det till?	63
7.4.2 Digitaliseringens omfattning påverkar tillvägagångssättet	64
7.4.3 Institutionens organisation	64
7.4.4 Vikten av andra aktörer i urvalsprocessen	65
7.5 Slutsats	65
8 Avslutning.....	69
9 Referenslista	71
9.1 Tryckta källor.....	71
9.2 Elektroniska källor	73
Bilaga 1	76
Arbetsfördelning	76
Bilaga 2	77

1 Inledning

På kulturarvsinstitutioner digitaliseras stora mängder material, inte minst olika typer av bildmaterial såsom fotografier, kartor, skisser och ritningar. De främsta anledningarna till att digitalisering sker är oftast bevarande och tillgängliggörande. Den stora mängd material som digitaliseras gör det möjligt för allt fler människor att ta del av det och använda det på ett helt annat sätt än vad som tidigare var möjligt. Digitalisering är inte något nytt för kulturarvsinstitutioner, men det är något det fortfarande finns många olösta problem kring. Ett av dessa är upphovsrätten. Upphovsrätt gäller för verk som uppnått en viss mån av originalitet och ger upphovspersonen, det vill säga den som exempelvis har tagit ett fotografi, skrivit ett brev eller komponerat ett musikstycke, skydd för sitt verk.

Vad som digitaliseras och tillgängliggörs på internet påverkar vad som används. Riksarkivet menar att medan användandet av material tillgängligt på webben ökar, minskar besöken på de fysiska arkiven. Till följd av den ökade tillgängligheten ökar även användningen av arkivmaterial och nya användargrupper tillkommer (Riksarkivet 2010, s. 9). Av denna anledning anser vi att det är av stor vikt att studera vad som påverkar urvalsprocessen vid digitalisering och tillgängliggörande av bildmaterial. Vi har valt att fokusera på hur upphovsrätten påverkar urvalsprocessen då vi fått uppfattningen att upphovsrätten ses som ett problem samt något det finns stora oklarheter kring¹. Vår uppsats har inspirerats mycket av Jean E. Drydens forskning kring frågor rörande digitalt tillgängliggörande och upphovsrättslagstiftning för kulturarvsinstitutioner. Efter att tidigare tagit del av hennes forskning blev vi intresserade av förhållandet mellan upphovsrätt och tillgängliggörande och efter att vi satt oss in mer i denna problematik upptäckte vi att ämnet inte undersökts närmare inom svensk akademisk forskning.

Enligt Sveriges arkivlag är myndigheters arkiv en del av det nationella kulturarvet. Syftet med att arkiv bevaras, hålls ordnade och vårdas är bland annat att envar har rätt att ta del av allmänna handlingar samt att arkiv ska tillgodose forskningens behov (SFS 1990:782). Vad gäller den svenska bibliotekslagen ska de allmänna biblioteken främja intresset för bildning, upplysning och forskning samt övrig kulturell verksamhet. Lagen säger även att bibliotekens verksamhet ska finnas till för alla (SFS 2013:801). För museer finns ingen lag på samma sätt som det finns för arkiv och bibliotek. Däremot skriver Riksantikvarieämbetet, som är den myndighet som tillser att kulturarvet bevaras, används och utvecklas, att deras uppdrag är att arbeta för ett

¹ Detta upptäckte vi när vi gjorde vår pilotstudie i metodkursen ABMM06. I pilotstudien studerades dokument rörande digitalisering och urval från Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet samt Kungliga Biblioteket.

hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas för att kulturvärdena ska tillvaratas (Riksantikvarieämbetet 2015).

Att tillgängliggöra digitaliserat material till allmänheten kan bli problematiskt om upphovspersonen har satt restriktioner på det eller om denne är okänd. Ett exempel är Kungliga bibliotekets samlingar av audiovisuellt material som inte kan tillgängliggöras digitalt på grund av upphovsrättsliga hinder (Kungliga biblioteket 2010, s. 4). Ett annat problem är att det kan vara resurskrävande för kulturarvsinstitutioner att söka upp upphovspersonen när denne är okänd (Riksantikvarieämbetet 2010, s. 20). Detta kan ha till följd att kulturarvsinstitutioner väljer att inte lägga ner resurser på efterforskningar kring upphovspersonen, vilket leder till att de måste ta ställning till om de likväl ska tillgängliggöra materialet eller avstå från det. Det här har fångat vårt intresse för den upphovsrättsliga problematik kring digitalt tillgängliggörande som kan uppstå för kulturarvsinstitutioner.

Uppsatsen kommer att behandla den problematik som kan uppkomma vid digitalisering och tillgängliggörande på olika kulturarvsinstitutioner i Sverige vad gäller urvalsfrågan och upphovsrätten. Detta kommer knytas an till de attityder som finns hos enskilda kulturarvsarbetare kring dessa frågor samt den möjlighet de har att påverka vad som digitaliseras och tillgängliggörs. Vi vill med denna uppsats bringa klarhet i de attityder som finns hos kulturarvsarbetare beträffande urval och upphovsrätt. Vi vill även att uppsatsen ska visa på vilka faktiska erfarenheter som finns på kulturarvsinstitutioner vad gäller tillgängliggörande av upphovsrättsligt skyddat material, vilket kan hjälpa andra kulturarvsinstitutioner när de ska ta ställning till dessa frågor. Denna uppsats berör arkiv, bibliotek och museer, men då vår inriktning under utbildningen är arkivvetenskap har vi genomgående ett arkivperspektiv. Detta kan ses bland annat i vårt val att fokusera på bildmaterial, som är en typ av arkivmaterial vilken institution det än befinner sig på, samt även i vårt val av teori, vilken har utvecklats inom arkivvetenskapen. Problemställningen och forskningsfrågorna är dock även relevanta ur biblioteks- och museiperspektiv.

1.1 Problem

Det är sällan möjligt för kulturarvsinstitutioner att digitalisera och tillgängliggöra hela sitt material, vilket innebär att ett urval måste göras. Vad som väljs ut kan påverkas av flera olika faktorer och det är inte alltid möjligt för institutioner att tillgängliggöra precis vad de vill. Vad som görs tillgängligt kommer även att påverka vad som används. Därför anser vi att det är av stor vikt att undersöka hur detta urval går till, vilka som är inblandade samt vilka olika faktorer har inverkan på urvalsprocessen. En av dessa faktorer är upphovsrätten, vilken är uppsatsens fokus. Upphovsrätten är något som kulturarvsinstitutioner måste förhålla sig till på ett eller annat sätt och den kan ofta ses som ett hinder för tillgängliggörande. Det är därför viktigt att undersöka i vilken utsträckning upphovsrätten påverkar urvalet och vad detta har för betydelse för vad som blir tillgängligt. I urvalsprocessen har den enskilda kulturarvsarbetaren en viktig roll då denne har inflytande över urvalsprocessen och förhållningssättet till upphovsrätten. Ett problem är att det inte klargörs hur kulturarvsarbetare resonerar kring urval och de motiv som ligger bakom besluten. I vilken mån kulturarvsarbetare har inflytande och vilka andra aktörer som kan vara inblandade är något som bör undersökas närmare för att tydliggöra vilka perspektiv urvalet är gjort ifrån.

1.2 Syfte

Vårt syfte med denna uppsats är att undersöka upphovsrättens effekt på urvalet av bildmaterial som digitaliseras och tillgängliggörs på webben vid kulturarvsinstitutioner i Sverige samt även hur upphovsrätten påverkar vad som tillgängliggörs för allmänheten på webben. Vi tycker att det är viktigt att undersöka hur kulturarvsarbetare i sin yrkesroll motiverar beslut om urval. Då urvalet påverkar vad som tillgängliggörs till allmänheten har kulturarvsarbetaren makt över det kollektiva minnet.

1.3 Frågeställningar

De frågor vi vill få svar på är:

1. *Hur redogör kulturarvsarbetaren för processen kring urval vid digitaliseringsarbete?*
2. *Vad finns det riktlinjer gällande urval och tillgängliggörande på kulturarvsinstitutionerna och vad har dessa för betydelse i praktiken?*
3. *Hur påverkar upphovsrätten urvalet vid digitalisering av bildmaterial på kulturarvsinstitutioner när syftet är att tillgängliggöra materialet på webben?*
4. *På vilka sätt kan den enskilda kulturarvsarbetaren påverka vad som digitaliseras och tillgängliggörs och vad har detta för betydelse för kulturarvet?*

Den första frågeställningen lägger grunden till undersökningen. För att kunna besvara efterföljande frågeställningar måste vi först ha en idé om hur urvalsprocessen vid digitalisering går till på institutionerna. Till detta relaterar frågeställningen rörande riktlinjer. Denna frågeställning syftar till att undersöka i vilken mån institutionerna utgår ifrån mer eller mindre formella urvalskriterier och vad detta har för betydelse för deras praktiska arbete. I den tredje frågeställningen snävas den första frågeställningen in och centreras på upphovsrätten och dess påverkan på urvalet. Denna frågeställning har ett stort fokus i vår studie och det är denna aspekt av urvalsprocessen vi främst inriktar oss på. Den fjärde och sista frågeställningen undersöker hur enskilda kulturarvsarbetare kan påverka vad som digitaliseras. Denna frågeställning relaterar till den andra då huruvida institutionen utgår ifrån formella eller mindre formella urvalskriterier har inverkan på i vilken mån de enskilda kulturarvsarbetarna kan påverka vad som väljs ut till digitalisering.

1.4 Avgränsningar

Det finns många olika typer av handlingar på kulturarvsinstitutioner. Det kan vara böcker, mikrofiler, kartor, flaggor, konstverk, pappershandlingar, fotografier med mera. Denna uppsats är avgränsad till bildmaterial. Vi har med andra ord valt bort diverse konstverk, föremål och andra pappershandlingar. Vi har följande valt att undersöka vilken inverkan upphovsrätten har på urvalet vid digitaliseringsprocessen. Däremot studerar vi i denna uppsats inte själva lagen i större utsträckning utan vi

undersöker i vilken mån kulturarvsarbetare ser upphovsrätten som ett hinder samt hur de arbetar med upphovsrättslagen i digitaliseringsarbetet.

1.5 Disposition

Uppsatsen är strukturerad på följande sätt: nedan presenterar vi de begreppsdefinitioner som förekommer i uppsatsen och vi förklarar även hur vi använder oss av dem. Andra kapitlet, *Bakgrund*, består av en genomgång av grunderna i upphovsrättslagen samt centrala begrepp relaterade till den. Vidare berör vi upphovsrätten i förhållande till webben samt i förhållande till arkiv och bibliotek. I kapitlet presenteras även *Digisam* och de rapporter kring digitalisering och upphovsrätt som getts ut. Kapitlet avslutas med en redogörelse för avtalslicenser och dess problematik vad gäller upphovsrätt och digitalt tillgängliggörande. I kapitel 3, *Tidigare forskning*, redogör vi för hur forskningsfältet ser ut. Vi inleder med att presentera tidigare uppsatser som berör liknande ämnen och redogör för likheter och skillnader med vår studie. Vidare presenterar vi Jean E. Drydens forskning kring upphovsrättslig problematik vid tillgängliggörande av digitalt kulturarvsmaterial. Även annan relevant litteratur presenteras.

Kapitel 4, *Teoretiskt perspektiv*, är en redogörelse av vår valda teori. Här presenteras arkivarien Terry Cooks forskning kring postmodernismen ur ett arkivvetenskapligt perspektiv. Vi beskriver även hur denna forskning relaterar till vår studie och fortsätter med att presentera våra egna tankar om Cooks idéer. Till sist beskrivs Drydens kategorisering av förhållningssätt till upphovsrätten, som vi också kommer att använda som en teoretisk utgångspunkt. Kapitel 5 innehåller redogörelser kring metodval samt undersökningsprocedur och berör bland annat intervjumetoder, källkritik, etiska aspekter samt urval. I kapitel 6, *Empiriskt material*, presenteras materialet som samlats in i studien och avslutas med en kritisk reflektion kring det. I kapitel 7, *Analys och diskussion*, har vi, utifrån våra fyra frågeställningar, analyserat materialet som presenteras i kapitel 5. I kapitlet kopplas även tidigare forskning och teori till diskussionen. Till sist i kapitel 8, *Avslutning*, följer en sammanfattande reflektion och vi avslutar med förslag om framtida forskning.

1.6 Begreppsdefinitioner

Här definieras viktiga begrepp som förekommer i uppsatsen. Detta för att klargöra vad vi menar med begreppen och hur vi har tolkat dem.

Bildmaterial. Med bildmaterial menar vi fotografier – originalbilder eller skannade kopior. Även kartor, skisser och andra ritningar ingår i denna kategori.

Copyright. Vi kommer att översätta det engelska begreppet *copyright* till *upphovsrätt*, och *copyright law* till *upphovsrättslag*. Dessa två begrepp kommer ur de två juridiska traditioner som finns gällande den här typen av rättigheter. Dels den som brittisk och amerikansk lagstiftning är baserad på, “rätten att kopiera”, och dels den europeiska som istället är baserad på “författarrättigheter” (se mer om detta i kapitel 2).

Digitalisering. Med digitalisering menar vi överföring av material från analog form till digital form.

Fritt material. Vi har översatt begreppet *public domain* till fritt material. Med detta menas material där upphovsrätten gått ut och som är fritt att använda utan tillstånd från rättighetsinnehavare (Digisam 2014a, s. 31).

Föräldralösa verk. Vi har valt att översätta begreppet *orphan works* till föräldralösa verk. En annan svensk benämning av begreppet är *herrelösa verk*, men vi anser att den föregående översättningen är en mer korrekt översättning. Ett föräldralöst verk är ett verk där upphovspersonen är okänd eller inte går att hitta trots att en utförlig eftersökning utförts (Digisam 2014a, s. 29).

Kulturarvsarbetare. Vi använder detta som ett paraplybegrepp för arkivarie, bibliotekarie samt antikvarie. Då våra frågeställningar endast relaterar till aktörer som arbetat med digitalisering och tillgängliggörande av bildmaterial är det inte relevant att specificera yrkestitlar genomgående i uppsatsen. Mer specifikt menar vi med kulturarvsarbetare personer som arbetar direkt med kulturarvsmaterialet. Här utesluts övrig personal som arbetar på kulturarvsinstitutioner såsom personal på andra administrativa poster eller avdelningar.

Kulturarvsinstitutioner. Vi använder detta som ett paraplybegrepp för institutionerna arkiv, bibliotek och museer. Eftersom vår uppsats inte inriktar sig på en specifik typ av institution har vi valt att benämna institutionerna på detta vis.

Tillgängliggöra. Om inget annat nämns menar vi med detta att tillgängliggöra på webben, alltså att materialet inte endast är tillgängligt på institutionen utan att det även är tillgängligt för allmänheten, som kan komma åt materialet från andra platser än institutionen.

Upphovsperson. Vi har valt att använda begreppet upphovsperson istället för *upphovsman*. Detta för att begreppet är könsneutralt och därför bättre att använda ur ett genusperspektiv. Vi har även beslutat oss för att skriva upphovsperson i resultatet även då intervjupersonerna använt sig av termen upphovsman. Detta för att vi vill ha kontinuitet i texten men även för att vi vill bidra till en förändring av begreppet, något som även uppmuntras av bland annat Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd (KLYS 2015).

Upphovsrättsinnehavare. Skillnaden mellan begreppen upphovsperson och upphovsrättsinnehavare är att upphovsrättsinnehavaren inte nödvändigtvis är upphovsperson (skapare) till ett verk utan kan äga endast rättigheterna till verket.

2 Bakgrund

Här börjar vi med att presentera upphovsrättslagen och dess särskilda relation till webben samt arkiv och bibliotek. Även centrala begrepp såsom *verkshöjd* och *skyddstid* redogörs för, då dessa är viktiga för att förstå problematiken som uppstår för kulturarvsinstitutioner vad gäller upphovsrätt. Sedan ges en kort beskrivning av samordningssekreterariatet för digitalisering, *Digisam*, och deras arbete. Till sist tas avtalslicenser upp.

2.1 Upphovsrättslagen

Den svenska upphovsrättslagen upprättades år 1960 men har genomgått många revideringar sedan dess. Det enklaste sättet att förklara upphovsrätt är *ensamrätt*. Upphovsrätten reglerar upphovspersoners rättigheter att bestämma över hur deras verk får användas (Lundgren 2006, s. 9). Upphovsrätt avser med andra ord rättsreglerna om upphovspersonens tidsbegränsade rättigheter att bestämma över vissa typer av utnyttjande av deras litterära eller konstnärliga verk. Den som till exempel skriver en bok eller artikel, komponerar ett musikstycke eller målar en tavla är upphovsperson till verket (Olsson 2009a, ss. 19–20). Reglerna finns bland annat intagna i *Upphovsrättslagen (SFS 1960:729)* men även i *Upphovsrättsförordningen (SFS 1993:1212)*, som bland annat innefattar vissa detaljbestämmelser kring kopiering inom arkiv och bibliotek, samt *Internationella upphovsrättsförordningen (SFS 1994:193)*, som innehåller regler om det skydd som vi i Sverige är skyldiga att ge åt utländska verk och prestationer (Olsson 2009a, ss. 19–20). Märk väl att upphovsrätten inte skyddar rena idéer eller faktauppgifter utan endast den individuella upphovspersonens uttryck i verket. Lundgren påpekar att idéer inte är skyddade då “inget är nytt under solen” (Lundgren 2006, s. 12). Upphovsrätten gäller inte heller för författningar, yttranden och beslut av svenska myndigheter eller officiella översättningar av dessa handlingstyper (9 § upphovsrättslagen). Upphovsrätten gäller dock för verk som kan ingå i sådana handlingar, vilket innefattar kartor, alster av bildkonst, diktverk och musikaliska verk samt sådana “verk som ingår i en bilaga till ett beslut av en myndighet, om beslutet avser rätten att ta del av den allmänna handling där verket ingår” (Ulrika Geijer, Eva Lenberg & Håkan Lövblad 2013, s. 135). Som privatperson får du i vissa fall kopiera upphovsrättsligt skyddade verk för privat bruk. Detta avser användning som inte på något sätt kan anses vara kommersiell. Vidare får privatpersoner endast skapa en eller några få kopior av begränsade delar av skyddade litterära verk eller verk av litet omfång, såsom en novell eller en dikt. Vad som avses med “begränsade delar av ett verk” skiftar och avgörs från fall till fall (Riksarkivet 2014).

Det finns för upphovsrättsliga frågor ett flertal internationella överenskommelser. Den främsta av dessa är *Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk* som ett flertal länder ingick i år 1886 och som Sverige anslöt sig till år 1904 (Modéer u. å.). Konventionen innebär för Sverige att landet ska skydda verk även från de övriga anslutna länderna enligt den svenska lagstiftningen gällande upphovsrätt. På samma sätt skyddas svenska verk i de övriga länderna (Olsson 2009a, ss. 22–23). I nuläget är 165 länder anslutna till konventionen (WIPO u. å.). Huvudprincipen i Bernkonventionen är alltså att uphovspersoner ska få samma skydd i anslutna länder som landets egna uphovspersoner. Utöver detta finns vissa minimirättigheter som inte får understigas. I minimirättigheterna ingår både ekonomiska rättigheter (ensamrätt till bland annat mångfaldigande, översättning och bearbetning) och ideella rättigheter (rätt att bli namngiven och rätt att motsätta sig att verket används på ett sätt som anses kränkande). Skyddet enligt Bernkonventionen gäller fram till 50 år efter att uphovspersonen avlidit. I Sverige, som har en skyddstid på 70 år, ges verk inte längre skyddstid än vad som finns i verkets hemland. Då många har en skyddstid på 50 år får detta en väsentlig betydelse (Olsson 2009a, ss. 327–328).

En annan konvention är den så kallade *Världskonventionen* som administreras av FN:s fackorgan för undervisning, vetenskap och kultur (UNESCO). Skillnaderna mellan de här två konventionerna är främst att Bernkonventionen ger ett mer omfattande skydd för uphovspersoner. En annan skillnad är att Bernkonventionen ger skydd utan att det krävs någon registrering, vilket inte är fallet med Världskonventionen. Olsson menar att Världskonventionen i stort sätt inte längre är aktuell (Olsson 2009a, ss. 224–225).

2.2 Centrala begrepp inom uphovsrätten

Det första riktiga systemet för uphovsrätt skapades 1469 i republiken Venedig (Lundgren 2006, s. 9). Upphovsrättigheterna berörde tryckprivilegier som utfärdades till boktryckare och gav exklusiva rättigheter att trycka vissa verk under en begränsad tidsperiod (Vestberg 2009, ss. 46–47). Successivt fick även författare och kompositörer en egen personlig rätt till sina verk, som innebar att verken var deras egendom (Lundgren 2006, s. 9). Snart uppkom liknande privilegier i andra europeiska länder såsom Frankrike och England. Tryckprivilegier var inledningsvis ett verktyg som tillät staten att kontrollera produktionen och omsättningen av vissa tryckta verk, såsom bibelutgåvor som hade godkänts av kungen, till exempel den första bibeln i engelsk översättning (Vestberg 2009, ss. 46–47).

Det finns två olika traditioner vad gäller uphovsrättslagstiftning. Dels den anglosaxiska (brittiska och amerikanska) med begreppet *copyright* och dels den europeiska traditionen (Lundgren 2006, s. 9). Begreppet *copyright* signalerar tryckprivilegiernas ursprung i ett system som framhåller värdet av det fysiska mångfaldigandet av ett verk istället för det faktiska originalet. Det systemet värdesatte rättigheten till att massproducera medan innehållet eller kvaliteten på verket som återgavs i böckerna var irrelevant (Vestberg 2009, ss. 46–47). I den europeiska traditionen är det istället de ideella rättigheterna som framhålls, det vill säga att uphovspersonen ska ha rätt att själv avgöra hur hans verk ska användas. Lundberg menar dock att skillnaderna i praktiken är små och att resultatet blir detsamma vid tillämpningen (Lundgren 2006, s. 9).

2.2.1 Ekonomiska och ideella rättigheter

Upphovsrätten kan delas in i två typer av rättigheter, *ekonomiska rättigheter* och *ideella rättigheter* (Olsson 2009a, s. 80). Till de ekonomiska rättigheterna hör rätten “att framställa exemplar av verket” samt rätten “att göra verket tillgängligt för allmänheten” (Olsson 2009a, s. 81). Rätten att framställa exemplar av verket innebär att upphovspersonen har ensamrätt till att mångfaldiga verket. Detta mångfaldigande innefattar både permanenta och tillfälliga kopior, är oberoende av om det gäller hela eller delar av verket samt är oberoende av vilken teknik som använts (Olsson 2009a, s. 82). Att göra verket tillgängligt för allmänheten innefattar fyra kategorier som benämns 1) överföring till allmänheten, 2) offentligt framförande, 3) offentlig visning och 4) spridning till allmänheten (Olsson 2009a, s. 88). Ursprunget till de ekonomiska rättigheterna, menar Olsson, är att rättsordningen ska skapa goda ekonomiska förutsättningar för upphovspersoner att fortsätta med sitt arbete och bidra till den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen. En annan orsak till de ekonomiska rättigheterna är, enligt Olsson, att skydda stora investeringar inom till exempel musik- och filmbranschen. Dessa rättigheter kan upphovspersonen överlåta till någon annan (Olsson 2009a, ss. 80–82).

De ideella rättigheterna kan, till skillnad från de ekonomiska rättigheterna, inte överlåtas till någon annan. Dessa rättigheter innefattar dels rätten att bli namngiven som upphovsperson och dels rätten till respekt för verket. Rätten att bli namngiven som upphovsperson innebär att upphovspersonen ska anges när verket överförs, framförs, sprids eller visas samt när exemplar av verket framställs. Med rätten till respekt för verket menas att upphovspersonen kan motsätta sig att verket används på ett sätt som hen inte medtycker till. Detta kan vara till exempel att motsätta sig att verket framställs i ett förändrat skick eller att det återges i ett sammanhang som upphovspersonen anser kränkande. Bakgrunden till de ideella rättigheterna ligger i de “intellektuella, känslomässiga eller personliga band” som kan finnas mellan upphovspersonen och hans verk (Olsson 2009a, ss. 110–113).

2.2.2 Verkshöjd

I upphovsrättslagen finns skydd för både *fotografiska verk* och *fotografiska bilder*. Ett fotografiskt verk är ett fotografi som uppnått verkshöjd. För att ett fotografi ska anses ha verkshöjd ska det finnas en viss mån av originalitet i verket och fotografen ska ha gjort medvetna val i samband med bildens skapelse. Detta kan vara exempelvis ljussättning, användandet av skuggor, komposition av bilden eller val av vinkel. Detta ska utgå ifrån upphovspersonens personliga uttryckssätt, med andra ord ska två personer inte kunna skapa samma verk på skilda håll. Finns det däremot ingen tanke bakom fotografiets utformning räknas den istället som en fotografisk bild. Gränsen mellan de här två är dock inte alltid helt tydlig. En skillnad i skyddet mellan fotografiska verk och fotografiska bilder är skyddstiden, vilken är mer begränsad för de senare (Digisam 2014a, ss. 9–12).

2.2.3 Skyddstid

Skyddstiden för verk är i vanliga fall upphovspersonens levnadstid samt 70 år efter hen har avlidit. Efter upphovspersonens död är det arvingarna som tar över rättigheterna. Ifall upphovspersonen till ett verk är okänd eller om hen använder en pseudonym är skyddstiden istället 70 år efter det att verket offentliggjordes. Har

verket inte heller offentliggjorts räknas de 70 åren istället från året verket skapades. För fotografiska bilder, alltså bilder som inte uppnår verkshöjd, är skyddstiden istället 50 år från det att fotografiet togs (Digisam 2014a, ss. 20–22).

Fram till 1994 skyddades inte fotografier av upphovsrättslagen utan av en specifik fotolag. Den här lagen delade upp fotografier i två kategorier, *fotografier i allmänhet* och *fotografier med konstnärligt eller vetenskapligt värde*. För den första kategorin var skyddstiden 25 år från att fotografiet skapats. För den andra kategorin var skyddstiden den samma som för skyddade verk, vilket var 50 år efter upphovspersonens död (utökningen till 70 år skedde 1996). Det var efter att fotografier tagits in i upphovsrättslagen som de istället delades in i kategorierna fotografiska bilder och fotografiska verk. Innebörden av lagändringen blev bland annat att fotografier som räknas till kategorin fotografier i allmänhet och som togs innan 1969 (25 år innan den nya lagen trädde i kraft) idag är helt fria (Digisam 2014a, s. 22).

2.3 Upphovsrättslig problematik på webben

Internet och digitaliseringen har haft ett stort inflytande på det upphovsrättsliga systemet. Dagens teknik har lett till att överföringsmöjligheterna drastiskt ökat (Olsson 2009a, s. 27). Idag går det att kopiera, lagra samt överföra stora mängder material utan att försämra dess kvalitet (Lundgren 2006, s.11). När internet skapades i slutet av 1960-talet användes det främst av enstaka personer för bland annat elektronisk post och filöverföring. Antalet internetanvändare har ökat i snabb takt de senaste 20 åren och idag är internet en internationell samling digitala nätverk som erbjuder ett stort antal olika tjänster som exempelvis publicering, nedladdning och inhämtning av material samt nästan obegränsade mängder information. Internetkulturen bygger till stor del på frihet till information och uppfattningen att det som finns på internet är gratis. Detta är dock inte fallet och en stor del aktiviteter som försiggår är olagliga. Att det i en del fall inte finns någon lagstiftning som reglerar vissa aktiviteter på internet innebär inte att internet är laglös mark (Lundgren 2006, s. 8). Olsson påpekar att det upphovsrättsliga systemet för närvarande står inför betydande utmaningar. Utmaningarna berör framförallt internet och ny teknologi som dels gör upphovsrättsliga normer otillräckliga eller inadekvata och dels gör dem svåra att tillämpa. Det finns idag inget modernt internationellt skydd för utövande konstnärer i audiovisuella produktioner eller någon internationell reglering beträffande det upphovsrättsliga ansvaret för internetleverantörer (*Internet Service Providers*) (Olsson 2009a, s. 28).

2.4 Upphovsrättslagen i arkiv och bibliotek

I 16 § i upphovsrättslagen finns reglerat arkivs och biblioteks möjligheter att producera kopior av verk. En huvudregel i upphovsrätten är att de upphovsrättsliga bestämmelserna även ska tillämpas vid kopiering av skyddat material (Olsson 2009b, s. 282). Då en stor andel av material på kulturarvsinstitutioner är upphovsrättsligt skyddat har dessa bestämmelser utformats med hänsyn till arkiv samt biblioteks funktion och möjligheter att arbeta effektivt. Dessa bestämmelser innebär bland annat att institutionerna kan kopiera material utan att tillfråga upphovsrättsinnehavaren.

Arkiv och biblioteks särskilda kopieringsprivilegier grundas främst på att institutionerna behöver kunna komplettera sina samlingar med svåråtkomliga verk eller verk som inte längre är i tryck. Det kan även gälla äldre material som håller på att falla sönder. I dessa fall är kopiering det bästa sättet att rädda materialet för framtiden. Utöver detta måste institutionerna ha möjlighet att tillhandahålla låntagare och beställare med kopierat material (Olsson 2009a, ss. 152–153).

2.5 Digisam

Digisam är ett samordningssekretariat för digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande av kulturarvet. Sekretariatet ska samordna digitaliseringsverksamheten vid statliga kulturarvsinstitutioner och kulturarvsmyndigheter samt stå för kunskapsinhämtning och kompetensutveckling inom digitaliseringsområdet. Digisam är en av regeringen beslutad verksamhet vid Riksarkivet och ska verka för att hela kulturarvsområdet och angränsade verksamheter ska kunna delta i det digitala kulturarvet (Digisam 2015a). Digisam har utvecklat 14 principer för arbetet med digitalisering, bevarande och tillgängliggörande av kulturarvet i rapporten *Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv* (Digisam 2015b). De har även arbetat fram rapporten *Vägledning om upphovsrätt och angränsande lagstiftning* som ska vara ett praktiskt och användbart verktyg för institutionerna i deras juridiska överväganden. Rapporten består bland annat av en beskrivning av upphovsrätten, reglerna om allmänna handlingar, policy rådande människor på bild, riktlinjer kring sociala medier samt olika rekommenderade avtalstexter (Digisam 2015c).

2.5.1 Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv

“För att möjliggöra effektivt samarbete mellan ett stort antal aktörer krävs en samling överenskomna grundläggande principer” (Digisam 2014b, s. 3). I denna rapport har Digisam utarbetat 14 principer som ska kunna användas som stöd för målsättning samt bidra till att samordna digital informationshantering på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Principerna är ordnade i följande kategorier: *Styra*, *Producera*, *Använda* och *Bevara*. För varje princip finns även ett stycke med beskrivning, motiv samt konsekvenser av genomförandet. Principerna innehåller inga referenser till specifika tekniker eftersom tanken är att de ska vara långsiktiga. Digisam påpekar att metoden för att genomföra principerna kommer att variera över tid (ibid). Nedan följer en kort sammanfattning av de principer som finns för varje kategori.

De tre första principerna faller under kategorin *Styra* och berör institutionernas ansvar för digitaliseringsarbetet. Här står det att digitaliseringsverksamheten ska styras av respektive institutions ledning samt att det är institutionen som är ansvarig för arbetet med metadata. Det finns även information kring uppföljning och utvärdering av digitaliseringsprojekt. I den andra kategorin, *Producera*, finns två principer som behandlar effektivitet och långsiktigt bevarande. Här står det att digitalisering ska genomföras så att resurser och kompetens används på ett effektivt och ändamålsenligt sätt samt att standarder och specifikationer lämpade för tillgängliggörande och långsiktigt bevarande är att föredra. Kategorin *Använda* består av sju principer. Dessa reglerar tillgängliggörande materialet på olika sätt, såsom enkel metadata, publikt tillgängliggörande, semantiska beskrivningar och informationssamarbete med allmänheten. Den sista kategorin, *Bevara*, innehåller två principer som berör

strategier för bevarande och strategier för institutionens webbplats. Här står det bland annat att varje institution ska ha en strategi för bevarande av digital information samt att de ska informera om pågående och planerade digitaliseringsprojekt på sin webbplats (Digisam 2014b, ss. 3–9).

2.5.2 Avtalslicenser

I rapporten *Vägledning om upphovsrätt och angränsande lagstiftning* har Digisam tagit fram en guide som innehåller texter och rekommendationer angående juridiska frågor som kan uppkomma vid upphovsrättsliga frågor, däribland avtalslicenser. En avtalslicens är en särskild modell som skapats i syfte att underlätta användande av upphovsrättsligt skyddade verk. I upphovsrättslagen 3 a kapitel 42 a § står det att en avtalslicens

gäller för utnyttjande av verk på visst sätt, när ett avtal har ingåtts om utnyttjande av verk på sådant sätt med en organisation som företräder ett flertal upphovsmän till i Sverige använda verk på området. Avtalslicensen ger användaren rätt att utnyttja verk av det slag som avses med avtalet trots att verkens upphovsmän inte företräds av organisationen.

(SFS 1960:729)

Med andra ord innebär avtalslicenser att nyttjande av materialet kan ske utan att tillstånd i övrigt måste inhämtas. Genom att teckna ett avtal med en organisation som företräder ett flertal upphovspersoner kan brukaren få rätt att nyttja ett stort antal verk under en längre tid. Om inte enskilda upphovspersoner väljer att meddela förbud kan en organisation företräda såväl anslutna som icke-anslutna upphovspersoner (Digisam 2014a, s. 25). En avtalslicens gäller när det är en fråga om storskalig användning av en mängd verk eller bilder som är skapade av ett flertal olika upphovspersoner. Denna avtalsmodell är tillämplig i Sverige och finns även i andra nordiska länder. Kravet för att en avtalsmodell ska gälla är att det handlar om stora mängder bilder eller verk samt där det på förhand inte är möjligt för brukaren att avgöra vilka verk som berörs av upphovsrätten. En annan förutsättning för avtalslicenser är att de berör ett avgränsat användningsområde, vilket medför att nyttjandet endast får ske för viss verksamhet eller i särskilt syfte (Digisam 2014a, s. 29). Ett exempel på detta kan vara tillgängliggörande av verk eller bilder i undervisningsändamål (SFS 1960:729, 42 c §). Digisam har även utformat specifika rekommenderade avtalstexter och avtalsmallar som ska fungera som en vägledning samt kunna användas mellan kulturarvsinstitutioner och berörda parter. Texterna innehåller information om exempelvis överlåtelse av bildsamling och samtycke från människor på bild. Dessa kan exempelvis användas som komplettering till anställningsavtal eller vid överenskommelse med upphovsrättsinnehavare (Digisam 2014a, ss. 55–60). I rapporten står det att förändringar i upphovsrättslagen hösten 2013 öppnade möjligheterna att teckna avtalslicensbaserade avtal mellan kulturarvsinstitutionerna och upphovsrättsorganisationerna (Digisam 2014a, s. 5).

I upphovsrättslagen 3a kap om avtalslicenser står det i 42 d § att arkiv och bibliotek “får framställa exemplar av verk som ingår i de egna samlingarna och tillgängliggöra offentliggjorda sådana verk för allmänheten, om avtalslicens gäller enligt 42 a §” (SFS 1960:729). Detta gäller dock inte om upphovspersonen har meddelat förbud mot tillgängliggörandet eller exemplarframställningen hos någon av de avtalslutande parterna eller om det av andra skäl finns särskild anledning att anta att

upphovspersonen motsätter sig förfogandet (ibid). Avtalslicenser gäller endast för redan *offentliggjorda* verk. Det är värt att nämna att detta kan visa sig problematiskt för kulturarvsinstitutioner då många av dem har stora samlingar som *inte* offentliggjorts. Vidare är det inte specificerat i lagstiftningen vad som menas med benämningen “offentliggjorda”. I rapporten nämns det emellertid att ifall upphovspersonen själv eller någon med upphovspersonens godkännande har lämnat in material till en kulturarvsinstitution utan att sätta restriktioner på hur materialet får användas “kan det finnas anledning att anta att materialet därmed har offentliggjorts” (Digisam 2014a, s. 19). Det finns alltså en hel del oklarheter kring vad det faktiskt innebär att offentliggöra ett material och när detta faktiskt sker. Detta är inte enbart ett problem när det gäller avtalslicenser utan även för tillgängliggörande i allmänhet. Ett annat problem som finns med avtalslicenser vad gäller specifikt arkiv är att det inte finns några tydliga motparter att sluta avtalen med (Riksarkivet 2010, s. 27).

2.6 Nationell strategi för digitalisering och tillgängliggörande

Kulturdepartementet har utformat strategin *Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation 2012 – 2015*. Denna strategi innehåller riktlinjer för hur arbetet med digitalisering, digitalt bevarande och tillgängliggörande av kulturarvsmaterial ska genomföras samt följas upp. Målet är att kulturella verksamheter, samlingar och arkiv i ökad utsträckning ska bevaras digitalt och tillgängliggöras digitalt för allmänheten. Vidare står det att alla statliga institutioner som lagrar, bevarar och tillgängliggör kulturarvsmaterial samt kulturarvsinformation ska ha en plan för digitalisering och tillgängliggörande. Det står även att kulturarvsinstitutioner är betydelsefulla kunskapsbärare och kunskapsförmedlare samt att kulturpolitikens mål är att främja alla möjligheter till bildning, kulturupplevelser och utvecklande av individers skapande förmågor. Strategin beskriver användandet av digital teknik för att tillgängliggöra kulturarvet som ett sätt att uppnå målen. Vad beträffar dessa mål framhåller strategin att statliga institutioner ska ha riktlinjer och mål för den egna verksamhetens digitaliseringsarbete samt att de ska ha riktlinjer för hur prioritering vid digitalisering ska ske. Denna prioritering bör utgå ifrån såväl bevarandeaspekter som efterfrågan av material från användare (Kulturdepartementet 2011, ss. 2–5).

3 Tidigare forskning

I detta kapitel redogörs för ett urval av tidigare forskning kring vårt ämne. Vi börjar med att beskriva tidigare master- och magisteruppsatser som i viss utsträckning har berört våra forskningsfrågor. Vidare presenterar vi Jean E. Drydens forskning, som tar upp den problematik som finns gällande upphovsrätt och kulturarvsinstitutioner, samt andra artiklar som berör vårt forskningsområde. Vi kommer sedan ge exempel på olika temadagar och handböcker med fokus på upphovsrätt och kulturarvsinstitutioner.

3.1 Uppsatser

Vad gäller svensk akademisk forskning har vi upptäckt att det inte finns mycket relevant forskning inom vårt ämne utöver uppsatser från olika universitet och högskolor. Det har dock varit svårt att hitta uppsatser som både tar upp urvalsfrågan och hur upphovsrätten påverkar urvalet vid digitalisering. Vi har därför valt att presentera uppsatser som berör antingen urval eller upphovsrätt och vi beskriver även likheter och skillnader som dessa har med vår uppsats.

Magdalena Granholm skriver i *Arkiverad men inte tillgängliggjord – en studie av upphovsrättslagen, kollektiva avtalslicenser och tillgängliggörande av digitaliserat arkivmaterial* (2014) om förhållandet mellan upphovsrätten, kollektiva avtalslicenser och inblandade aktörer utifrån arkivinstitutioners arbete med digitalisering och tillgängliggörande. I uppsatsen pekar Granholm på de för- och nackdelar som finns med kollektiva avtalslicenser för arkivinstitutioner (Granholm 2014, s. 2). Denna uppsats behandlar på flera punkter samma frågor som vår uppsats, vad gäller exempelvis upphovsrätten och digitalt tillgängliggörande, men i Granholms uppsats ligger fokus på kollektiva avtalslicenser. Granholms uppsats skiljer sig även från vår genom att hon använder sig av textstudier som metod (Granholm 2014, s. 13).

Uppsatsen *Are you diggin' it? Digitalt kulturarvsskapande hos kommunarkiv* (Ferm & Åstrand 2012) behandlar problematiken kring den digitalisering som sker vid kommunarkiv i Sverige. Fokus ligger bland annat på att analysera hur digitaliseringsbeslut tas. Detta görs genom att studera vilken motivering som ligger bakom besluten samt hur urvalsprinciperna ser ut. Uppsatsen kan delvis liknas vid vår eftersom även våra frågeställningar undersöker hur urvalet motiveras och hur digitaliseringsprocessen ser ut. En skillnad här är dock att vi även undersöker hur upphovsrätten påverkar urvalet. Uppsatsen grundas på en kvantitativ metodstudie, till skillnad från vår uppsats som är baserad på kvalitativa metoder. En annan likhet är att Helena Ferm och Marie Åstrand skriver att digitaliserings- och urvalsbeslut är en makthandling och att arkivarien innehar en makt då de avgör vad som digitaliseras.

Författarna har använt sig av Terry Cooks resonemang om arkivarien som makthavare och har även Cook som teoretisk utgångspunkt.

I uppsatsen *Digitalisering av bilder vid två museer* (2006) undersöker Therese Andersson och Ann-Katrin Nilsson olika aspekter av digitalisering, inkluderat hur dessa två museer administrativt och organisatoriskt arbetar med frågan. Forskningsfrågorna berör skälen museerna har till digitalisering, hur de tekniska lösningarna ser ut samt hur urvalet till digitalisering styrs. Den är uppsatsen berör i viss mån upphovsrätten och som vår uppsats är den specifikt inriktad på bildmaterial (Andersson & Nilsson 2006, ss. 25–26). Hur upphovsrätten påverkar urvalet behandlas emellertid inte mer än i förbigående i uppsatsen (Andersson & Nilsson 2006, s. 48). Däremot tas andra aspekter av urvalet upp. Författarna har bland annat undersökt om museerna använder sig av policydokument och i vilken mån de dokumenterar hur digitaliseringsarbetet går till (Andersson & Nilsson 2006, ss. 46–47, 50, 55–57).

I uppsatsen *Vad innebär digitalisering av kulturarvet? En ideologianalys av tre svenska digitaliseringsprojekt* (2004) undersöker Malin Gumælius vilka ideologier som styr arbetet med att digitalisera kulturarvet samt vilka konsekvenser detta kan få. Uppsatsen delas upp i två delstudier. I den första studeras olika typer av politiska dokument som författaren analyserar och utifrån detta tar hon fram en modell för de ideologier som identifieras. Denna modell används sedan i den andra delstudien där tre digitaliseringsprojekt studeras (Gumælius 2004, s. 7). De tre ideologier som identifieras är bevarande, tillgängliggörande samt bevarande och tillgängliggörande (Gumælius 2004, s. 55). I den andra delstudien studerar Gumælius dokumentationen av tre digitaliseringsprojekt i Sverige. I likhet med Gumælius tar vi upp olika dokument som finns gällande kulturarv och digitalisering. Vi har dock inte studerat dokumentationen av olika digitaliseringsprojekt, utan har istället undersökt i vilken mån kulturarvsinstitutionerna dokumenterar urvalsprocessen och andra delar av digitaliseringsarbetet. En annan skillnad mellan uppsatserna är att vi har intervjuat kulturarvsarbetare angående deras arbetssätt och attityder till upphovsrätt samt digitalt tillgängliggörande.

Ingrid Stening Soppela studerar i uppsatsen *Urval vid digitalisering av affischer på Kungl. biblioteket* (2008) ett specifikt digitaliseringsprojekt, hur urvalet har gått till där samt vad urvalet har för möjliga konsekvenser i ett längre perspektiv (Soppela 2008, s. 1). Författaren studerar riktlinjer och rekommendationer som finns i styrdokument för urval och ifall dessa följs när urvalet görs (Soppela 2008, s. 4). Soppela nämner, som Gumælius, tillgängliggörande och bevarande som anledningar till att material digitaliseras, men nämner även efterfrågan (Soppela 2008, s. 43). Både Gumælius och Soppela undersöker frågor som rör urvalet vid digitalisering, något som även vår uppsats gör. Dessa uppsatser studerar dock endast de övergripande anledningarna till att material digitaliseras och kommer inte in på till exempel upphovsrätten som också kan påverka urvalet.

En annan uppsats vi har studerat är *Upphovsrättens effekter på biblioteken: En diskussion kring bibliotekens position, verksamhet och framtid* av Sebastian Aho (2010). Syftet med uppsatsen är att undersöka forskningen gällande den upphovsrättsliga lagstiftningen genom att göra en språkanalys samt en analys av

upphovsrättens samhällspåverkan. I uppsatsen specificerar sig författaren sig på att granska begreppen *skapande* och *ägan* inom den upphovsrättsliga forskningen för att studera hur dessa begrepp beskrivs samt vilken betydelse de har. Ett vidare syfte med uppsatsen är att undersöka de effekter lagstiftningen har för biblioteken och deras position, verksamhet och framtid. Precis som vår uppsats berör Aho studie upphovsrättens påverkan på kulturarvsinstitutioners verksamheter. Aho har däremot inte valt att inrikta sig på en specifik verksamhet inom biblioteksbranschen till skillnad från vår studie som fokuserar på urvalsprocessen vid digitalisering och tillgängliggörande. Vidare utgörs Aho uppsats av en begreppsanalys vilket inte är fallet i vår undersökning. Uppsatsens teoretiska perspektiv utgår från diskursanalysen och till skillnad från vårt metodval är Aho undersökning endast baserad på en litteraturstudie av tryckta och publicerade texter.

Uppsatsen *Digitalisering av biblioteksmaterial: en kvalitativ undersökning av åtta biblioteksanställdas attityder till digitalisering* av Malin Andersson (2014) syftar till att granska de attityder som finns gentemot digitalisering och digitaliseringsprocesser hos aktörer som är verksamma vid Sveriges olika biblioteksinstitutioner samt hur dessa aktörer skapar sina egna riktlinjer och standarder. Andersson påpekar att trots avsaknad av egentliga riktlinjer och standarder ska biblioteken kunna utföra olika digitaliseringsprojekt genom att tillämpa en form av egna riktlinjer och standarder som är helt eller delvis utvecklade på egen hand och efter egna erfarenheter. Andersson baserar undersökningen på dessa riktlinjer samt tankarna bakom dem. I likhet med vår uppsats är Anderssons metodval grundad på kvalitativa intervjuer. Andersson har valt att intervjua åtta aktörer inom biblioteksverksamheten som har erfarenhet av digitalisering. Här är ytterligare en likhet då även vi har valt att intervjua aktörer inom kulturarvsinstitutioner som har arbetat med digitalisering. Skillnaden här är dock att denna studie fokuserar på attityderna kring digitalisering och undersöker inte tillvägagångssättet vid digitalisering. I vår studie har vi valt att undersöka båda faktorerna. Studien är inte heller, till skillnad från vår, avgränsad till något specifikt material. Studien tar däremot upp motiv till urval av material men fokuserar endast på attityderna kring dessa.

3.2 Annan forskning

Jean E. Drydens avhandling *Copyright in the Real World: Making Archival Material Available on the Internet* behandlar de problem som finns med upphovsrätt för kulturarvsinformation. Hon har utgått ifrån arkivmaterial som finns på olika arkiv, bibliotek och museer² i Kanada. Studien är baserad på material i form av information från webbsidor, policydokument, enkäter och intervjuer (Dryden 2008, s. 72). Syftet med studien är att undersöka hur upphovsrättslagen i Kanada påverkar institutioners tillgängliggörande av arkivmaterial på internet, ett ämne som tidigare inte studerats i någon större utsträckning. Studien avser att undersöka om det vanligt förekommande antagandet att upphovsrätten står i vägen för tillgängliggörande stämmer och i så fall på vilka sätt detta sker. Avhandlingen undersöker även hur enskilda arkivariers kunskap om upphovsrätten ser ut och hur denna kunskap tillämpas i praktiken

² Dryden använder begreppet *archival repositories* som övergripande ord för platser där arkivmaterial förvaras, alltså även inom bibliotek och museer. Vi kommer här endast benämna det som *arkiv*.

(Dryden 2008, ss. 1–6). Forskningsfrågorna Dryden utgår ifrån rör bland annat vilka faktorer som påverkar vad som väljs ut för tillgängliggörande på internet och hur arkiven arbetar med upphovsrätt i dessa fall (Dryden 2008, s. 4).

Drydens slutsats är att upphovsrätten ses som ett problem för arkiv när det gäller att tillgängliggöra material. Studien visar att det inte alltid är de mest relevanta dokumenten väljs ut för tillgängliggörande, eftersom arkiv inte har de resurser som krävs för att identifiera och få tillstånd från rättighetsinnehavarna. Dryden menar dock att det finns indikatorer på att många av de problem som uppfattas förekomma med upphovsrätten gäller själva lagen, då denna är mycket komplex. Hon menar även att arkiven inte har tillgång till de hjälpmedel de behöver för att kunna applicera den (Dryden 2008, s. 254). Flera av deltagarna i Drydens undersökning pekade specifikt på problemen med fotografier och menade dels att det var svårt att avgöra upphovstiden när denna är baserad på upphovspersonens livstid, eftersom upphovspersonen ofta är okänd (Dryden 2008, s. 112). Dryden presenterar i artikeln *Copyfraud or Legitimate Concerns? Controlling Further Uses of Online Archival Holdings* resultat som specifikt relaterar till hur och varför arkiv försöker kontrollera hur material som lagts ut på internet vidareanvänds. Detta resultat kommer från samma undersökning som Dryden gjorde till sin avhandling (Dryden 2011, s. 528).

Dryden har även gjort en annan, liknande undersökning där hon istället har studerat arkiv i USA, resultatet av denna undersökning presenteras i artikeln *The Role of Copyright in Selection for Digitization* (2014). Denna studie undersöker hur upphovsrätten påverkar vad som väljs ut till digitalisering samt i vilken utsträckning arkiven söker tillstånd från rättighetsinnehavarna. Även denna studie genomfördes genom enkäter, intervjuer och studier av webbsidor. Studiens resultat stämde överens med resultaten från den föregående, det vill säga att arkiv ser upphovsrätten som ett problem när det gäller att tillgängliggöra material på internet (Dryden 2014, s. 65). Undersökningen visade även att i två tredjedelar av fallen då rättighetsinnehavare kontaktats var de positiva till att dokumenten användes och gav sitt medgivande till detta (Dryden 2014, s. 79). Enligt undersökningen har upphovsrätten en stor betydelse för vad som väljs ut för tillgängliggörande, men även denna undersökning visade att upphovsrätten inte är det enda som har betydelse. Arkiv tenderar att välja sådant material där upphovsrätten inte är ett hinder, såsom material där upphovsrätten har gått ut eller där arkiven själva innehar upphovsrätten (Dryden 2014, s. 82).

Dharma Akmon har studerat ett specifikt digitaliseringsprojekt, digitaliseringen av *Jon Cohen AIDS Research Collection*, och hur det gick till när de som arbetade med projektet skulle kontakta och få tillstånd till publicering från rättighetsinnehavarna av materialet. Forskningsfrågorna Akmon utgår ifrån berör bland annat hur mycket ansträngningar som krävdes för att få tillstånd till att publicera online och hur rättighetsinnehavarna svarar på förfrågningar om tillstånd. Akmon undersöker ifall olika typer av rättighetsinnehavare (bland annat *Individual, Non-Profit, Governmental* och *Commercial*) svarar på förfrågningar om tillstånd på olika sätt. Studien lägger fram information som kan hjälpa arkiv att förutspå hur svårt det kommer att vara att få tillstånd från rättighetsinnehavare (Akmon 2010, ss. 47, 53). Akmons studie visar att kostnaden är en viktig faktor för massdigitaliseringsprojekt samt att upphovsrättsrelaterade arbetsuppgifter är något som tar upp mycket tid för personalen. Studien visade även att om svar inte inkommit från rättighetsinnehavaren

inom en viss tid var det inte troligt att de skulle svara alls. Detta menar Akmon kan visa att arkivarier bör begränsa hur mycket tid som läggs på att få tag på tillstånd (Akmon 2010, s. 62).

I artikeln *Ambition and Ambivalence: A Study of Professional Attitudes toward Digital Distribution of Archival Moving Images* (2013) presenterar Karen F. Gracy en studie som behandlar attityder hos arkivarier samt andra inblandade i digitaliseringsarbete till digitalisering och tillgängliggörande på webben. Studien fokuserar på rörliga bilder som finns på olika typer av kulturarvsinstitutioner. Syftet är att undersöka hur praktiken ser ut, vilka attityder som finns samt vad för framtidsplaner som finns för dem som arbetar med rörliga bilder i och med teknikens utveckling. Undersökningens material samlades främst in genom kvalitativa intervjuer (Gracy 2013, ss. 347–350). I likhet med vår uppsats innehåller Gracys studie en undersökning av de attityder som finns hos intervjupersonerna samt deras egna tankar kring området som studeras. I detta fall är inte upphovsrätten huvudfokus, med det är en av punkterna som tas upp. Vad gäller just upphovsrätt visar Gracys undersökning bland annat på hur arkivarier arbetar för att komma runt upphovsrättslagen (Gracy 2013, s. 362).

I artikeln *Open Images – Risk or opportunity for art collections in the digital age?* (2013) undersöker Merete Sanderhoff vad som hindrar museer från att tillgängliggöra sitt digitaliserade material och diskuterar de utmaningar och fördelar som uppkommer när museer har kontroll över hur deras bilder används. Författaren skriver att museer är förpliktigade genom avtal att begränsa åtkomsten till och återanvändningen av konstverk som är upphovsrättsligt skyddade. Emellertid är miljontals objekt i museer världen över i det offentliga, vilket innebär att det inte finns någon legal motivering att begränsa tillgänglighet eller återanvändning. Sanderhoff menar att fastän stora mängder digitaliserade handlingar olagligt delas och kopieras på internet varje dag betyder det inte att digitaliserade konstverk från museer i det offentliga rummet bör betraktas som olagliga. Hon ställer frågan varför fri och öppen tillgång till digitaliserade konstverk i det offentliga rummet förblir en kontroversiell fråga bland museer och nämner att av tusentals konstsamlingar i världen är det i nuläget mindre än 30 museer som tillhandahåller fri nedladdning av fritt material. Däremot erbjuder ett mycket större antal museer gratis inträde till de fysiska samlingarna. Sanderhoff menar att denna återhållning är ett resultat av olika krav på museerna, däribland behovet av att täcka digitaliseringskostnader samt att kravet på att museerna måste gå med vinst (Sanderhoff 2013, ss. 131–134).

Vidare tar Sanderhoff upp Peter Walshs artikel *The rise and fall of the post-photographic museum* (2007) som behandlar det omvandlande inflytandet digital teknik haft på museer. I denna artikel tas det upp att fotografier under en lång tid varit ett framgångsrikt medium för museer att visa vad de har i sina samlingar och att dessa fotografier spelat en stor roll för samlingars ryktbarhet. Walsh argumenterar att spridningen av digitaliserade konstverk i stor utsträckning glorifierat originalet och förstärkt dess attraktion. Som exempel på detta tar Sanderhoff upp Leonardo Da Vincis berömda Mona Lisa och påpekar att konstverket lockar till sig miljontals besökare till Louvren varje år trots att konstverket är fritt material och har ett överflöde av reproduktioner i olika former såsom handelsvaror, tryckta publikationer och på internet (Sanderhoff 2013, ss. 134–135).

3.3 Övriga projekt kring upphovsrätt

2013 hölls symposiet *Archives and Copyright: Developing an agenda for reform* i Storbritannien, vilket var avslutningen på ett forskningsprojekt som undersökte på vilka sätt upphovsrätten är ett hinder eller ett hjälpmedel för kulturarvsinstitutioner och som fokuserade speciellt på arkiv (Deazley & Stobo 2014, s. 2). Symposiets utgångspunkt var att diskutera på vilka sätt arkivariers arbete kan förenklas och effektiviseras samt vad för strategier som kan tas fram för att underlätta för arkivarier att bevara samlingar och hålla dem tillgängliga i så stor mån som möjligt. En strategi som föreslogs var att ha ett "riskbaserat" förhållningssätt, istället för att strikt följa lagen. I en av diskussionerna som fördes under symposiet angående ett digitaliseringsprojekt framkom det att när i detta projekt rättighetsinnehavare kontaktats hade en stor del gett tillstånd och varit positiva till att inkluderas i projektet (Deazley & Stobo 2014, ss. 9–11). Detta är något som stämmer överens med Drydens (2014) forskning. Ronan Deazley och Victoria Stobo menar också att lagstiftningen i Storbritannien "is failing and frustrating the efforts of archivists who dedicate their professional lives to preserving and making the country's archival collections as accessible and as useful as possible" (Deazley & Stobo 2014, s. 7).

2004 anordnade *Svenska arkivsamfundet* en temadag angående upphovsrätt. Under denna fastslogs att upphovsrätten ständigt är aktuell och väcker många frågor. Under temadagen togs bland annat upphovsrättens ursprung upp, den sattes in i ett internationellt perspektiv och olika problemområden redogjordes för. En av talarna tog även specifikt upp fotografier och den särskilda problematik som medföljer dessa (Prager 2005). Även 2011 anordnades seminarium av Svenska arkivsamfundet där en av de främsta diskussionspunkterna var frågor rörande upphovsrätt. Deltagarna på seminarierna bestod av yrkespersoner från ABM-sektorn och fokus under diskussionerna var fotografier (TAM-Arkiv 2012).

Utöver tidigare nämnda *Vägledning om upphovsrätt och angränsande lagstiftning* framtagen av Digisam finns ett flertal handböcker som berör upphovsrätten i förhållande till kulturarvsinstitutioner. En del av dessa fokuserar helt på upphovsrättsproblematik medan andra fokuserar på digitalisering i ett bredare perspektiv, men där upphovsrätt tas upp. Nämnas kan *Copyright for Archivists and Records Managers* (2007) av Timothy Padfield, *Copyright and Cultural Institutions: Guidelines for Digitization for U.S. Libraries, Archives, and Museums* (2009) av Peter B. Hirtle, Emily Hudson och Andrew T. Kenyon, *Upphovsrätt och Internet* (2006) av Jonatan Lundgren och *Good practices handbook* (2004) framtagen av Minerva-projektet. Dessa handböcker påvisar att det finns många oklarheter och svårigheter för kulturarvsinstitutioner vad gäller upphovsrätt samt att det finns ett intresse för att bringa klarhet i dessa. Handböckerna kan fungera som en hjälp för institutionerna när de ska tillgängliggöra material och innebär att inte varje institution behöver reda ut frågorna var för sig. Även om sådana seminarier, temadagar, symposium och handböcker inte är forskning anser vi att de är viktiga att ha med i uppsatsen eftersom att de visar att det finns ett intresse av att undersöka dessa frågor.

4 Teoretiskt perspektiv

Vår teoretiska utgångspunkt grundar sig i postmodernismen. En av de som utvecklat postmodernistisk teori inom arkivvetenskapen är den kanadensiske arkivarien Terry Cook. Vi kommer därför främst att använda oss av hans idéer som presenteras i ett flertal vetenskapliga artiklar. De artiklar vi främst kommer att utgå ifrån är *Archival Science and postmodernism: new formulations for old concepts* (Terry Cook), *Fashionable Nonsense or Professionable Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives* (Terry Cook), *Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory* (Joan Schwartz & Terry Cook) samt *Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance* (Terry Cook & Joan Schwartz).

Vi är medvetna om att Cook skriver ur ett arkivvetenskapligt perspektiv och att vårt ämne behandlar samtliga kulturarvsinstitutioner, det vill säga även bibliotek och museer. Vi anser dock att bildmaterial är ett slags arkivmaterial, oberoende av vilken institution det befinner sig på, och att digitaliseringen av detta inte skiljer sig mellan institutionerna. Därför kan Cooks idéer även appliceras på bibliotek och museer. Här kommer vi presentera några av de sätt som postmodernismen har använts inom arkivvetenskapen och lägga fokus på de delar vi utgått från och som relaterar till våra forskningsfrågor.

4.1 Postmodernistisk teori

Fact in texts cannot be separated from their ongoing and past interpretation, nor author from subject or audience, nor author from authoring, nor authoring from context. Nothing is neutral. Nothing is impartial. Nothing is objective. Everything is shaped, presented, represented, re-presented, symbolized, signified, signed, constructed by the speaker, photographer, writer, for a set purpose.

(Cook 2001a, s. 7)

Postmodernismen kan inte ses som en enhetlig teori och är svår att definiera. Den har använts och utvecklats inom många olika områden. Dessa olika, som Cook säger, "postmodernismer" är inte heller alltid förenliga med varandra. Det går alltså inte att på ett enkelt sätt sammanfatta postmodernismen som teori (Cook 2001b, s. 19). Cook menar att postmodernismen påverkar så många aspekter av samhället att den kan betyda nästan vad som helst beroende på det perspektiv och den vetenskap som utgås ifrån. En kärna i postmodernismen är dock att *ingen är neutral*. Tanken om objektiv kunskap eller en universell sanning avfärdas som inbillningar (Cook 2001a, s. 7). En annan del av postmodernismen gäller att stärka marginaliserade röster och på så sätt ta vara på den mångfald av mänskliga erfarenheter som finns. Därför är teorin också kritisk mot metanarrativ, som reducerar mänskliga erfarenheter till något enhetligt,

vare sig det gäller kapitalism, patriarkat, imperialism eller något annat (Cook 2001b, s. 17).

Postmodernismen har på flera sätt kritiserats. En kritik är att postmodernismen inte har någon praktisk betydelse utan att den bara är en akademisk övning. Men den största kritiken, menar Cook, är mot postmodernismens relativism. Kritiken innebär bland annat att om förespråkare för postmodernismen menar att allting är relativt och att det inte går att veta någonting med säkerhet kan postmodernismen själv avvisas på samma grund (Cook 2001b, ss. 15–16). Postmodernismens fokus på marginaliserade grupper och aspekter som ras, klass, kön och post-kolonialism har också kritiserats för att vara, som Cook säger, "merely a left-wing political ideology dressed up to academic respectability" (Cook 2001b, s. 16). Cook menar dock att postmodernismen, trots sina problem, inte ska förkastas och att den, åtminstone i Nordamerika och delar av Europa, "pervades the spirit of the present age" (Cook 2001b, s. 19). Den är alltså något som genomsyrar tiden vi lever i. Cook menar också att arkiv, både som dokument och institutioner reflekterar kring tiden de är skapade i. Därför är det viktigt att förstå postmodernismen (Cook 2001b, ss. 19–20).

4.2 Postmodernismen i arkivvetenskapen

Joan Schwartz och Cook skriver att forskning om kulturinstitutioner sällan har tagit upp det starka inflytandet arkiv har på vårt kollektivminne och människans identitet. De menar även att många forskare undersöker aspekter av "arkivet" i en metaforisk eller filosofisk bemärkelse utan en insikt eller förståelse för arkiven som en gedigen institution, profession och disciplin med egna teorier, metodik och praxis (Schwartz & Cook 2002, s. 2). Schwartz och Cooks artikel har några år på nacken och forskningen kan ha utvecklats, men det är fortfarande relevant att påpeka det inflytande arkiv har på samhället i stort. Vår studie fokuserar på arkiv (och andra kulturarvsinstitutioner) i förhållande till deras praktik och alltså inte i en filosofisk bemärkelse.

"What have old, dusty archives, stored away in secure vaults, got to do with power?" (Schwartz & Cook 2002, s. 1). Arkiv är sociala konstruktioner vars ursprung ligger i informationsbehov och sociala värden för de ledare, regeringar, föreningar, företag och privatpersoner som etablerar och upprätthåller dem. Trots förändringar i handlingars karaktär har användningsområdena samt behovet av att bevara dessa handlingar sedan antikens Grekland handlat om makt – om att bibehålla makt, om nutidens befogenhet att kontrollera vad som är och kommer att vara känt om det förflutna och "about the power of remembering over forgetting" (Schwartz & Cook 2002, s. 3). Valet av vad som ska arkiveras – och därmed privilegieras – sker inom socialt konstruerade ramar. Dessa val sker genom idéer, känslor, handlingar eller transaktioner och fastställer därmed vad som blir arkiv (ibid).

Schwartz och Cook skriver att arkivarier utifrån sett under en lång tid uppfattats som de som emottar dokument och överlämnar dem till forskare. Även arkivarien själv har uppfattat sig som neutral, objektiv och opartisk (Schwartz & Cook 2002, ss. 1–2). Detta synsätt kommer från den tidiga arkivvetenskapen, etablerad av personer som Hilary Jenkinson. Färre och färre arkivarier håller fast vid ståndpunkten att de är "passiva väktare", men de underliggande tankegångarna finns i viss mån kvar. Med

ett postmodernistiskt synsätt på arkiv menar Cook och Schwartz att arkivarier måste acceptera att det alltid finns en subjektivitet som inte kan undvikas (Cook & Schwartz 2002, ss. 173–176). Denna utgångspunkt är av stor vikt i förhållande till vår frågeställning om enskilda kulturarvsarbetares möjligheter att påverka urvalet.

Postmodernistisk teori i förhållande till arkivarier innebär att arkivarier ska ifrågasätta och tillåta sig att bli ifrågasatta, att de reflekterar över sin egen roll och ser sin ansvarsskyldighet. Arkivarier måste även erkänna sin egen roll i skapandet av arkiv och tydliggöra sin egen partiskhet. Cook och Schwartz anser även att detta är något som ska mer än erkännas, det ska värderas och tillvaratas. Genom att ta till vara på de olikheter som finns skapas en mångfald av narrativ (Cook & Schwartz 2002, ss. 182–183). I arkivariens arbete ingår att avgöra vad som ska sparas och gallras, vad som ska samlas in av arkivet, hur materialet ska beskrivas och ordnas samt vad som ska förmedlas utåt. Det här är något som bidrar till att skapa mening hos dokumenten. Denna påverkan hamnar ofta i skymundan, både inom professionen och utifrån sett. Det här är alltså något som postmodernismen emotsätter sig (Cook 2001b, s. 27). Dessa tankar om arkivariens påverkan på dokumenten och deras bidragande till att skapa mening hos dokumenten har varit en av våra utgångspunkter när vi formulerat våra forskningsfrågor.

Enligt Cook och Schwartz bör arkivarier tydligt dokumentera varför specifika val har gjorts, vilka kriterier som utgått ifrån, hur värderingar har gjorts och vad de har baserats på, vad för metoder som har använts samt hur dessa olika aspekter speglar arkivariens personliga värderingar (Cook & Schwartz 2002, s. 183). Just kulturarvsarbetarens roll är något som vi studerar i den här uppsatsen. Vi undersöker i vilken utsträckning den enskilda kulturarvsarbetaren kan påverka vad som väljs ut till digitalisering och tillgängliggörande. Cook menar, som nämnts, att ingen är neutral. I studien analyserar vi vad detta har för betydelse i förhållande till vem eller vilka som bestämmer vad som ska digitaliseras. Vidare undersöker vi kulturarvsarbetarens roll i förhållande till upphovsrätten, som har stort fokus i uppsatsen. Därför granskar vi i vilken mån kulturarvsarbetaren har möjlighet att påverka institutionernas arbete i förhållande till just upphovsrätten. I vilken utsträckning är kulturarvsarbetarna inblandade i denna del av urvalsprocessen? Cooks idéer om arkivariers inflytande på kulturarvet relaterar även till vår frågeställning om hur kulturarvsarbetare redogör för processen kring urval. Vi undersöker följande ifall deras arbete på något sätt dokumenteras så att andra kan se vilka kriterier som har utgått ifrån, så som Cook föreskriver.

Cook presenterar tre områden för vad han kallar *postmodernistisk arkivpraktik*. Ett av dessa gäller *värdering* (appraisal), vilket kan ses som ett sätt att göra urval, även om detta mer berör vad som ska sparas och gallras, snarare än vad som ska tillgängliggöras. Vi anser dock att samma synsätt kan appliceras på urval vid tillgängliggörande. Cook föreslår här hur en arkivarie kan arbeta med detta i praktiken. Han menar att arkivarier då skulle fråga sig vad som valts bort och inte inkluderats i arkiven samt orsakerna till detta. Sedan kan nya strategier, metoder och kriterier användas som underlag för att ändra på detta. Cook menar dock att "archivists should feel most uneasy at the 'moment' when they try to lock their ideas and practice, based on temporary answers to questions, into guidelines, standards, and directives" (Cook 2001b, s. 30). Det här kan ses som en kritik mot att ha fastställda

riktlinjer och policydokument eller åtminstone att dessa tas fram utan att senare ifrågasättas. I analysen gällande vår frågeställning som behandlar policydokument och riktlinjer kommer detta att vidare diskuteras i förhållande till vår studie.

4.3 Våra egna tankar om Cooks idéer

Vi anser, som Cook, att kulturarvsarbetare har makt över vad som tillgängliggörs till allmänheten i och med att de har inflytande över urvalet. Därför tycker vi att det är viktigt att kulturarvsarbetare dokumenterar hur urvalsprocessen går till för att visa hur de har tänkt kring urvalet och de kriterier de har utgått från, vare sig de inblandade använt sig av specifika urvalskriterier eller urvalet gjorts slumpmässigt. Vidare anser vi att även om Cook i viss mån förhåller sig kritiskt till standardiserade riktlinjer är det viktigt att kulturarvsinstitutioner använder sig av tillämpade riktlinjer för digitalisering och urval. Men vi håller med Cook om att dessa hela tiden bör ifrågasättas och revideras för att inte bli omoderna eller börjar ses som självklara. Vi anser att även om kulturarvsinstitutionerna inte är neutrala kan de agera självkritiskt genom att tydligt visa hur digitaliseringsarbetet går till genom väldokumenterade riktlinjer och arbetsprocesser och därigenom uppvisa transparens i sitt arbete.

4.4 Drydens kategorisering

Dryden har tagit fram en kategorisering för hur arkiv förhåller sig till upphovsrätten. Denna utgår från att detta sker på en skala från "*more restrictive than copyright law requires, through a midpoint which reflects practices consistent with the scope of copyright law, to less restrictive (or more generous) than the law appears to allow*" (vår kursivering) (Dryden 2008, s. 64). Detta sätt att kategorisera hur kulturarvsinstitutioner förhåller sig till upphovsrätten kan även passa vår undersökning. Även på institutionerna vi har undersökt förhåller sig de som arbetar med frågorna till upphovsrätten på ett sätt som följer detta spektrum. Denna kategorisering kan därför vara användbar för oss när vi diskuterar hur kulturarvsinstitutionerna arbetar med upphovsrätten i förhållande till tillgängliggörande. Dryden beskriver de tre kategorierna på följande sätt:

Repositories in the More Restrictive category would make less available than copyright law allows, e.g., they might select only documents in which the copyright had expired, even though it would be possible to include material in which the repository owned the copyright, or for which permission had been obtained from the rights holder(s). Repositories at the Midpoint would make available online documents to the extent that copyright law allows, i.e., those in which copyright has expired or those that do not merit copyright protection, those in which the repository owns the copyright, and those for which the repository has obtained permission from the rights holder(s). The repositories in the Less Restrictive category would make available more than the law allows, e.g., even though they had not been able (or had not attempted) to obtain the necessary permissions, or perhaps unintentionally because of a mistaken understanding of copyright law.

(Dryden 2008, s. 67)

Drydens kategorisering utgår alltså ifrån hur restriktiva institutioner är i förhållande till den kanadensiska upphovsrättslagen, med en kategori, *Midpoint*, som indikerar ett förhållningssätt som direkt sammanfaller med lagen. Inom ramen för vår

undersökning har det dock inte skett någon djupgående studie av den svenska upphovsrättslagen och därför har vi valt att använda Drydens kategorisering på ett något annorlunda sätt. Vi kommer inte använda oss av kategorin Midpoint då denna skulle kräva att vi var väl insatta i lagstiftningen samt att vi kunde applicera denna på hur institutionerna arbetar. De två andra kategorierna, *More restrictive* och *Less restrictive*, kommer vi att översätta till *Mer restriktiva* respektive *Mindre restriktiva*. Dessa kategorier kommer emellertid inte användas direkt i förhållande till lagstiftningen. Istället kommer vi använda kategorin Mer restriktiva för när institutioner väljer att *inte* tillgängliggöra material där det finns osäkerheter gällande upphovsrätten och kategorin Mindre restriktiva när de väljer att tillgängliggöra denna typ av material. Denna kategorisering kommer inte att appliceras på institutionernas digitaliseringsarbete i sin helhet utan för specifika fall när digitalisering och tillgängliggörande har övervägts samt kulturarvsarbetares beskrivningar av hur de skulle agera i sådana situationer. Denna kategorisering skulle även kunna ses som ett verktyg för analys och därför placeras under metodkapitlet. Vi ser dock kategoriseringen i första hand som en teori gällande hur förhållningssättet till upphovsrätten ser ut på kulturarvsinstitutioner och har därför valt att placera den här.

5 Metod

Kapitlet inleds med en redogörelse av kvalitativa metoder samt för- och nackdelar med dessa. Därefter berättar vi om vårt metodval och hur vi har gått tillväga med undersökningen. Vidare beskrivs hur vi har resonerat kring intervjuerna, urvalet samt etiska aspekter som berör studien. Avslutningsvis förklarar vi hur vi lagt upp presentationen av det empiriska materialet och analysen samt hur vi källkritiskt ska analysera vår studie.

5.1 Kvalitativa metoder

Mats Alvesson och Kaj Sköldberg (2008, s. 18) påpekar att frågan om kvalitativt och kvantitativt metodval inte kan ställas abstrakt utan måste relateras till forskningsproblem och objekt – båda metoderna är dock lämpliga i sig. Författarna hävdar att det inte är metodik utan epistemologi och ontologi som är avgörande för god samhällsvetenskap och att dessa aspekter ofta hanteras bättre genom kvalitativ forskning då den typen av forskningsmetoder bättre synliggör mångtydigheten rörande tolkningsmöjligheter (Alvesson & Sköldberg 2008, s. 19).

I vår uppsats använder vi oss av en kvalitativ metod. Göran Ahrne och Peter Svensson (2011) beskriver kvalitativa metoder som “ett övergripande begrepp för alla typer av metoder som bygger på intervjuer, observationer eller analys av texter som inte direkt formas för att analyseras kvantitativt med hjälp av statistiska metoder och verktyg” (2011, s. 11). Med kvalitativa metoder går det att komma åt nyanser på ett sätt som inte är möjligt med kvantitativa metoder. Kvalitativa data, menar Ahrne och Svensson, kan användas för att studera exempelvis känslor, intentioner, tankar, upplevelser, hur makt opererar och beslutsfattande (Ahrne & Svensson 2011, s. 12). I vår uppsats använder vi oss av intervjuer för att samla in material. Ulla Eriksson-Zetterquist och Ahrne menar att intervjuer kräver förberedelser, men att det sedan är ett effektivt och smidigt sätt att få kunskap om samhället (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2011, ss. 36–37). En nackdel med kvalitativa analysmetoder kan vara att det på grund av tidsbrist inte är möjligt att göra intervjuer i en större omfattning, vilket kan göra det svårt att jämföra, analysera samt generalisera det empiriska materialet. *Generalisering* innebär att resultatet ses som allmängiltigt och inte bara tillämpligt på de individuella enheter som studerats (Dannefjord 1999, s. 16). Per Dannefjord menar att huruvida generalisering är en problematik är en fråga som uppkommer i samband med diskussioner om olika datainsamlingstekniker och påpekar att problemet oftast anses gälla studier som genomförs med kvalitativa metoder (ibid). Detta kan ses som en kritik mot vårt metodval. Antalet intervjuer vi har gjort är begränsat i den mån att resultatet inte går att generalisera. Detta ser vi dock inte som ett problem då syftet med vår undersökning inte är att fastslå några generaliserade slutsatser, utan snarare

är att hitta indikationer på hur digitaliseringsarbetet kan gå till samt visa de förhållningssätt och tankesätt som kan finnas hos kulturarvsarbetare.

Staffan Larsson (1986) skriver att kvalitativa analyser inte kan göras mekaniskt utan kräver ett tolkande subjekt som kan väga intervjupersonernas uttalanden med och mot varandra och se till kontexten för att förstå innerbörden. Larsson menar att en fråga som kan uppstå är huruvida forskarens tolkning är rimlig och inte representerar forskarens privata uppfattningar (Larsson 1986, s. 38). Den här problematiken är någonting vi genomgående har i åtanke när vi analyserar och tolkar intervjumaterialet. Vi anser dock att det är omöjligt att helt utesluta våra egen uppfattningar ur detta arbete, men vi har hela tiden ett kritiskt förhållningssätt till våra tolkningar.

Vi har valt intervjuer som metod till vår studie då vi anser att det är det bästa sättet att komma åt den information vi behöver för att besvara våra frågeställningar, vilket kräver mer djupgående svar än vad exempelvis en enkätundersökning kan bidra med. En möjlighet hade varit att även använda textstudier som metod, vilket i uppsatsarbetets början var tanken. Efter att materialinsamlingen påbörjats blev det dock tydligt att intervjumaterialet skulle bli omfattande nog och ge oss den information vi var ute efter, därför valdes textstudier som metod bort.

5.2 Intervjumetoder

Bengt Starrin och Barbro Renck beskriver kvalitativa intervjuer som "en metod för att utröna, upptäcka, förstå, lista ut beskaffenheten eller egenskapen hos någonting" (1996, s. 53). Detta kan ställas emot kvantitativa intervjuer som utgår ifrån redan definierade företeelser, egenskaper eller innebörder som formuleras till frågor med specifika svarsalternativ. Kvantitativa intervjuer kan sedan användas för att undersöka exempelvis hur företeelserna, egenskaperna eller innebörderna är fördelade över en population (Starrin & Renck 1996, s. 55). Till vår uppsats passar dock kvalitativa intervjuer bättre. Detta eftersom vi vill undersöka hur kulturarvsarbetare redogör för urvalsprocessen vid digitaliseringsarbetet. För att få svar på detta har vi ställt frågor där intervjupersonerna själva fått berätta om hur de arbetar med digitalisering samt tillgängliggörande och vi har i många fall ställt följdfrågor. Vad beträffar digitalisering är detta något som sker på olika sätt och med olika syfte vilket innebär att frågorna som ställts har anpassats till respektive intervjuperson.

Till våra intervjuer har vi förberett en intervjuguide (se Bilaga 2) för att lättare kunna överblicka frågorna. Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson och Lena Wängnerud påpekar att samtalsintervjun omfattar en rad frågor som struktureras efter olika teman. De betonar vikten av att forskaren i intervjuguiden anknyter till undersökningens problemställning och med hjälp av den skapar en dynamisk situation där samtalet är levande. Författarna menar att intervjupersonerna hela tiden ska känna sig motiverade att berätta om sina erfarenheter och upplevelser (Esaiasson et al 2012, s. 264). Vår intervjuguide har delats upp i två segment som behandlar olika teman. Det första temat syftar till att undersöka hur digitalisering- och urvalsprocessen ser ut och det andra temat till att undersöka hur institutionerna förhåller sig till upphovsrätten. Utöver detta har vi ställt frågor angående institutionen samt intervjupersonens bakgrund.

I intervjusammanhang används begreppet *standardisering*. Detta syftar på i vilken mån intervjusituationen och frågorna som ställs är de samma för alla som intervjuas. Jan Trost menar att hög grad av standardisering är något som främst är sammankopplat med kvantitativa intervjuer där det eftersträvas att frågorna ställs på exakt samma sätt till alla som intervjuas. Vid intervjuer med låg grad av standardisering anpassar intervjuaren sig istället efter de som intervjuas, vilket bland annat innebär att intervjuaren använder ett språk anpassat efter den som intervjuas och att passande följdfrågor ställs (Trost 1997, s. 19). I intervjuerna vi har gjort har vi haft en relativt låg grad av standardisering, vilket Trost påpekar är utmärkande för kvalitativa intervjuer (Trost 1997, s. 22). Vi har, som sagt, haft ett antal fastställda frågor som ställs till alla intervjupersonerna, men eftersom alla intervjupersoner har unika erfarenheter har olika följdfrågor ställts.

Intervjuer kan även ha olika grad av *strukturering*. Trost påpekar att detta begrepp kan användas med ett flertal olika betydelser, bland annat i förhållande till svarsalternativ på frågorna men även i förhållande till hur detaljerade frågorna är. Strukturering i förhållande till svarsalternativ syftar till att intervjun har en hög grad av strukturering ifall frågorna har fasta svarsalternativ. Låg grad av strukturering innebär då att svarsmöjligheterna är öppna. Det andra sättet att använda begreppet strukturering gäller hur detaljerade frågorna är. Ifall frågorna är detaljerade och syftar till att komma åt mycket specifik information har intervjun en hög grad av strukturering, vilket ofta är fallet med kvalitativa intervjuer (Trost 1997, ss. 20–22). Våra intervjuer har genomförts med en låg grad av strukturering enligt det första sättet att se på begreppet då det inte har funnits några svarsalternativ och intervjupersonerna har fått tala fritt. Enligt det andra sättet att använda begreppet har intervjuerna haft en hög grad av strukturering eftersom vi har ställt detaljerade, specifika frågor för att komma åt den information vi behöver för att besvara våra forskningsfrågor.

5.3 Genomförande

Vi har genomfört alla intervjuer tillsammans och båda har ställt frågor under varje intervju. Vi har under intervjuerna haft ansvar för varsitt av intervjuguidens teman. Detta har lett till att båda har varit aktiva i varje intervju och intervjuerna har i viss mån blivit mer som ett samtal än som strikta, formella intervjuer, då vi velat skapa en avspänd stämning. Att vara två intervjuare har även varit ett stöd för oss, då två intervjuare gör det lättare att exempelvis ställa spontana följdfrågor, vilket gjort att vi fått ut mer av intervjuerna. Att båda har varit med vid alla intervjuer har också lett till att vi redan från början blivit insatta i materialet, vilket har förenklat arbetet.

Att vara två personer som intervjuar en person kan dock ha vissa nackdelar. Bland annat kan det leda till att vi som intervjuar hamnar i en maktposition i förhållande till intervjupersonen. Detta är något som Trost påpekar och menar ska undvikas (Trost 1997, s. 44). Den här möjliga maktobalansen kan dock i någon mån motverkas genom att, som tidigare nämntes, intervjuerna inte är formella och i viss mån tar formen av ett samtal. En annan nackdel med att ha gjort intervjuerna tillsammans är tidsaspekten. Materialinsamlingen hade kunnat gå snabbare om vi delat upp intervjuerna, men eftersom vi har relativt få intervjuer ansåg vi att detta inte var

nödvändigt. Vi anser att fördelarna med att vara två som intervjuar har övervägt nackdelarna.

Vi har spelat in intervjuerna och även fört anteckningar under tiden. Efter detta har intervjuvären transkriberats. Vidare har vi till det empiriska materialet och analysen delat upp intervjuvären efter våra fyra frågeställningar och färgkodat de svar som är relevanta för respektive forskningsfråga. I ett fall kontaktades en intervjuperson per mail även efter intervjun för att klargöra ett intervjuvar. I ett annat fall ville intervjupersonen se transkriberingen och gjorde vissa mindre ändringar i denna för att tydliggöra vad hen menade.

5.4 Urval

Till vår undersökning har vi valt att intervju nyckelaktörer inom digitalisering och tillgängliggörande av kulturarvsmaterial på arkiv, bibliotek och museer. Vi har utgått ifrån att arbetet som sker med digitalisering på dessa institutioner inte skiljer sig åt i någon större utsträckning. Därför är valet av intervjupersoner inte baserade på yrke eller kulturarvsinstitution utan snarare på det faktum att de har arbetat med digitalisering av kulturarvsmaterial. Även då samtliga institutioner våra intervjupersoner arbetar på är offentliga var detta inte ett urvalskriterium. Undersökningen består av 7 intervjupersoner – tre arkivarier, två bibliotekarierna, en fotograf samt en antikvarie. Två av arkivarierna arbetar på arkiv, en tredje arbetar på ett museum, bibliotekarierna arbetar på bibliotek, fotografen arbetar på ett arkiv och antikvarien arbetar på ett museum. Dessa institutioner varierar i omfång, samlingstyper samt ekonomiska förutsättningar. Vare sig det gäller arkiv, bibliotek eller museer är det digitalisering av just bildmaterial vi vill undersöka, något vi ser som en typ av arkivmaterial, oberoende av vilken typ av institution det befinner sig på. Därför anser vi att det inte är nödvändigt att ha en jämn fördelning mellan institutionerna, utan det viktigaste är att intervjupersonerna har arbetat med digitalisering av bildmaterial. Esaiasson et al skriver att *centralitet* är den vanligast förekommande urvalsprincipen. Detta innebär att intervjupersonerna är centralt placerade källor (Esaiasson et al 2012, s. 291). Vi anser att intervjupersonerna är centrala eftersom att de har erfarenhet av digitalisering av bildmaterial och den problematik som kan uppkomma under digitaliseringsprocessen. Med andra ord var erfarenhet och kunskap de avgörande kriterierna.

5.5 Etik

Att reflektera över etiska aspekter vid intervjuer, påpekar Trost, är något som är mycket viktigt (Trost 1997, s. 92). En av dessa aspekter är frågan om anonymitet. Vi har valt att anonymisera intervjupersonerna och endast benämna dem som kulturarvsarbetare. Vi har även valt att inte ange namnen på institutionerna där personerna arbetar. Anledningen till att vi valt att presentera materialet på detta sätt är för att specifika individer och institutioner inte är av betydelse för vår undersökning. En annan anledning är att om namnet på personen som intervjuas eller namnet på institutionen nämns är det lätt att fokus hamnar på dem som enskilda personer och institutioner. Vi är mer intresserade av dem som kulturarvsarbetare och kulturarvsinstitutioner. Även om våra intervjufrågor knappast är känsliga för enskilda

personer kan de möjligen innehålla sådant som den som intervjuas drar sig för att säga. Även detta var en av anledningarna till att vi valde att anonymisera intervjupersonerna. Vi menar att anonymiteten har gjort att de har kunnat prata friare.

Som tidigare nämnts bör de som intervjuar försöka undvika att hamna i en maktposition över den som intervjuas. Trost menar att de som intervjuar bör sträva efter en jämlik relation med den som intervjuas, något som han kallar en subjekt-subjektrelation. Det finns dock flera saker som kan stå i vägen för detta. Vi som intervjuare hamnar i en maktposition då vi vet vilka frågor som kommer att ställas. Trost nämner också att intervjuarna kan hamna i en maktposition då de ofta har högre utbildning än den som intervjuas (Trost 1997, s. 68). Detta kan dock knappast sägas vara fallet för oss. Från andra hållet sett är den som intervjuas mer kunnig inom just sitt område och hamnar därför på en "högre" nivå än de som intervjuar (Trost 1997, s. 68).

5.6 Upplägg av empiriskt material och analys

Under kapitel 6, där det empiriska materialet presenteras, har vi delat upp intervjumaterialet i fyra delar där varje del berör en forskningsfråga. Vi har sedan utgått från samma uppdelning i kapitel 7, där vi analyserar det empiriska materialet. Under varje del i kapitel 7 analyseras det empiriska material som är relevant för respektive forskningsfråga. Med andra ord kan samma intervju svar presenteras och analyseras flera gånger. Vi anser dock att denna repetition är nödvändig då det empiriska materialet behöver sättas in i olika kontexter beroende på frågeställning. Vi har valt att dela upp presentationen av empiriskt material och analysen i två kapitel eftersom vi anser att det underlättar för läsaren att kunna skilja materialgenomgång från vår egen analys och reflektion. Detta eftersom det empiriska materialet är så omfattande att det hade varit för svårt att presentera och analysera samtidigt i enbart ett kapitel.

5.7 Källkritisk analys

Thurén menar att källkritikens uppgift är att värdera olika källor och bedöma deras trovärdighet (Thurén 2005, s. 9). Esaiasson et al påpekar att källkritik är relevant för alla samhällsvetare som ägnar sig åt att försöka besvara beskrivande frågeställningar; Vad hände? Hur gick det till? Vem gjorde vad? Vad blev sagt? Hur organiserades verksamheten? Hur många var där? Dessa frågor ställs i allmänhet till olika typer av historiskt källmaterial. Författarna menar dock att användningsområdet gällande källkritiska regler är större än så och att dessa regelmässigt bör tillämpas av personer som bedömer trovärdigheten i data som inhämtas med hjälp av intervjuer (Esaiasson et al 2012, s. 278). Vi anser att det är viktigt att kritiskt reflektera över den egna forskningen och begrunda de resultat som framkommit samt även fundera över brister med de olika delarna i uppsatsen.

Esaiasson et al skriver att det finns fyra klassiska källkritiska regler som kan underlätta för forskaren att bedöma trovärdigheten i olika påståenden. Författarna har valt att kalla dessa för *äkthet*, *oberoende*, *samtidighet* och *tendens* (Ädel-Ost-modellen). De tillämpades i ett försök att rensa bort ogrundade påståenden från den

konservativa historiebetraktelser som då var rådande i landet (Esaiasson et al 2012, s. 279). *Äkthet* har att göra med krav på källmaterialets autenticitet. Forskaren har en plikt att försäkra sig om att berättelserna eller kvarlevorna ifråga faktiskt har framställts vid den tidpunkt, i det sammanhang samt av den eller de personer som anges. Om källmaterialet skulle vara förvanskat är det inte särskilt sannolikt att det innehåller uppgifter som forskaren kan använda som källor för att belägga ett historiskt förlopp. Om äkthetskriteriet främst handlar om själva dokumentet, pappret i sig, så handlar övriga kriterier om det egentliga innehållet i berättelserna (Esaiasson et al 2012, s. 282). För att kunna ta det empiriska materialet på allvar och, vad gäller intervjuer, betrakta påståendena som tillförlitliga är det viktigt att fastställa berättelsernas *oberoende*, vilket innebär att det ska gå att bekräfta intervjuerna och att det helst ska vara oberoende primärkällor som intervjuats (Esaiasson et al 2012, s. 283). Den tredje delen, *samtidighet*, innebär att materialinsamlingen har gjorts i samtiden, det vill säga under studiens gång och inte tidigare. Samtidighet innebär även att ämnet som berörs i intervjuerna är aktuellt för intervjupersonerna. Detta är viktigt eftersom människor har en tendens att glömma och eftertänkslöst rationalisera. Att intervjuerna är samtida gör dem mer trovärdiga. *Tendens* är den sista delen och står för intervjuernas miljö och omständigheter. Här är det viktigt att tänka på att inte ge en snedvriden bild av intervjuvaren eller att avsiktligt omskriva en berättelse.

Två andra begrepp som är viktiga för att bedöma intervjuer är *reliabilitet* och *validitet*. Annika Lantz menar att dessa begrepp används för att beskriva värdet av dessa (2013, s. 15). Hon menar att en väl genomförd intervju ger data som uppfyller särskilda krav på användbarhet. Tre krav som är vanliga i vetenskapliga sammanhang är att metoden måste ge tillförlitliga resultat, resultaten måste vara giltiga och andra kritiskt ska kunna granska slutsatserna. Lantz skriver att en väl genomförd intervju ska möjliggöra resultat som är tillräckligt tillförlitliga och giltiga för att vara användbara för andra och kunna komma andra till del. Att en studie har en hög reliabilitet innebär att den har tillförlitliga resultat. Ett vanligt reliabilitetsproblem vid tolkningen av intervjun är att vi har en benägenhet att söka stöd för våra uppfattningar och tankemodeller snarare än att utforska och ompröva. Ett annat problem är att vi även har en tendens att tro att vi är objektiva i våra bedömningar (Lantz 2013, s. 15). Reliabilitet handlar om det empiriska materialets *pålitlighet*. Valid information betyder att den är *giltig* (Holme & Solvang 1997, s. 94). God validitet innebär bland annat att vi undersöker det vi påstår att vi undersöker. Validitet är avgörande för våra förutsättningar att erbjuda trovärdiga slutsatser om verkligheten. Esaiasson et al anser att validitet är det svåraste och kanske mest centrala problemet för den empiriska samhällsvetenskapen (Esaiasson et al 2012, ss. 56–57).

Som skrivet ovan anser vi att det är viktigt att forskare har ett kritiskt förhållningssätt till den egna forskningen. Därför kommer vi att använda oss av Ädel-OST-modellen i vår källkritiska analys. Vi kommer även att reflektera över graden av reliabilitet och validitet i vår studie. Vi använder dessa två källkritiska metoder för att vi anser att de har kopplingar med varandra och kan stärka vår källkritiska analys.

6 Empiriskt material

I detta kapitel presenteras det empiriska materialet, det vill säga en sammanställning av intervjuvaren. Vi har valt att dela upp detta efter våra fyra forskningsfrågor. I varje del presenteras det intervjumaterial som berör respektive forskningsfråga. Sist i det här kapitlet finns en kritisk reflektion kring det empiriska materialet som gjorts med hjälp av Ädel-OST-modellen. De sju intervjupersonerna består, som tidigare nämnts, av tre arkivarier, två bibliotekarier, en fotograf samt en antikvarie. Vi har valt att benämna intervjupersonerna och institutionerna på följande sätt: Intervjuperson 1 arbetar på Institution 1, Intervjuperson 2 arbetar på Institution 2 och så vidare.

6.2 Urvalsprocessen

I denna del presenteras det empiriska material som anknyter till frågeställningen *Hur redogör kulturarvsarbetaren för processen kring urval vid digitaliseringsarbete?*

6.2.1 Motiv och tillvägagångssätt vid digitaliseringsprojekt

Intervjuperson 1 förklarar sin syn på digitalisering: "Andemeningen är att bilderna ska tillgängliggöras. De ska visas upp. Det är inte meningen att man ska ta emot en samling och att den ska ligga på hyllan". Intervjuperson 2, som arbetar med äldre kulturarvsmaterial, berättar att mycket bildmaterial hen arbetar med är stora planschverk där upphovsrätten har utgått. Intervjupersonen förklarar att upphovsrättsfrågan är det institutionen först undersöker när det gäller kommande digitaliseringsprojekt. Intervjupersonen förklarar vidare att institutionen bland annat digitaliserar äldre böcker, speciellt när dessa beställs fram. Hen berättar att även planschverk ofta beställs och att det i nuläget främst är beställningsverk digitaliseras. Hen förklarar följande att institutionen även valt att tillgängliggöra beställningsmaterialet i samband med digitalisering och att urvalet hör ihop med institutionens image. Hen menar att deras profil är att vara i framkant och i fronten med det digitala, exempelvis genom att digitalisera tryckta böcker och ersätta fysiska samlingar med digitaliserade i så stor utsträckning som möjligt.

Intervjuperson 3 förklarar att digitalisering av material görs av olika motiv. Hen berättar att orsaken till institutionens första stora bilddigitalisering var att de insåg att det fanns ett stort intresse för samlingen. En annan orsak var att samlingen höll på att förstöras på grund av att den inte var förvarad på ett korrekt sätt, vilket medförde ett behov av att digitalisera den. Intervjupersonen berättar vidare att urvalsmotiveringen till en samling institutionen för närvarande digitaliserar är att den är "intressant" samt har en "lokal förankring" och täcker tidsperioden från 1890-talet till idag. Hen förklarar att orsaken till digitalisering av det materialet inte är att det håller på att

förstöras utan att institutionen ser en möjlighet att sprida kunskap om samlingen och möjliggöra användandet av den. Hen berättar att digitaliseringsbeslut framförallt baseras på efterfrågan från exempelvis forskare och menar att sådant material är prioriterat men att de även tar bevarandenaspekter i beaktande. Intervjuperson 3 berättar följande att det är många olika processer involverade i digitaliseringsarbetet, exempelvis olika arbetsflöden. Hen förklarar att det som görs löpande i nuläget är digitalisering av äldre tryck. Hen berättar att institutionen har en lista med statistik över vad som lånats ut mest de senaste 5–6 åren som de utgår ifrån. Intervjuperson 4 förklarar däremot att Institution 4 inte har digitaliserat material i någon stor utsträckning men att de småskaligt digitaliserat och tillgängliggjort material. Intervjupersonen menar att institutionen inte haft några uppstyrda projekt utan enbart gjort enklare utredningar vid projekt, där de bland annat undersökt upphovsrätten, och utrett huruvida materialet kan tillgängliggöras. Sedan har de även undersökt hur de i praktiken kan gå tillväga för att tillgängliggöra materialet och därefter skannat materialet och kompletterat med metadata. Intervjuperson 4 förklarar att syftet med digitalisering är att tillgängliggöra material och berättar att de ofta valt fotosamlingar som kan vara av intresse för allmänheten. Hen förklarar att de ofta utgår från “magkänslan” vid småskalig digitalisering, till skillnad från större digitaliseringsarbete där resurser läggs på att utreda vad allmänheten vill ha.

Intervjuperson 5 förklarar att institutionen utgår från ett styrdokument när de gör urvalet. Hen förklarar att de utgår från följande rangordning vid digitaliseringsbeslut: *bevara, rationalisera* samt *tillgängliggöra*. Detta dokument är dock inte utformat specifikt för bildmaterial utan för material i allmänhet och har inte heller använts vid digitalisering av bildmaterial. Intervjupersonen nämner att de har utarbetat en metod där de med varje objekt eller arkivbildare viktar olika punkter, bland annat hur ömtåligt ett material är, och graderar materialet på en skala mellan 1–5. Detta innebär att material som exempelvis är på väg att förstöras får nummer 5, medan hållbara papperskopior eller glaslåtar får nummer 1. Intervjupersonen menar att denna metod ska vara vägledande för vilket material som ska tas omhand först. Hen förklarar vidare att bevarandenaspekten är enkelt medan tillgängliggörandenaspekten är svårare. Hen menar att när syftet är att tillgängliggöra väljer de ut material som “ligger i tiden” eller kan “kopplas till någonting speciellt”.

Intervjuperson 6 förklarar att processen vid digitalisering börjar med frågorna “vilket material är det mest publika?” samt “vad vill publiken ha?” Hen berättar att de började med att digitalisera institutionens topografiska arkiv samt att de tar hjälp av Regis³ vid digitaliseringsarbete. Hen förklarar emellertid att de även har personal som registrerar och skannar bilder på institutionen. Intervjuperson 7 förklarar att institutionen inte vill göra ett urval utan planerar att digitalisera allt material och berättar att de har digitaliserat cirka 40–50 % av materialet. Intervjuperson 7 förklarar även att syftet med digitalisering är att institutionen ska digitalisera svåråtkomligt och känsligt material, bland annat för att bevara och skydda originalsamlingarna. Hen

³ *Regis* är en ekonomisk förening som grundades 2000 av Kulturen i Lund, Malmö Museer samt Regionmuseet i Kristianstad. Regis är verksam inom Malmö, Lund och Kristianstad och erbjuder tjänster inom digitalisering och tillgänglighet. *Källa*: Regis (2015). Om Regis. [Hämtad: 2015-04-27]. <http://www.regis.se/?page=om-regis>.

menar att institutionen vill att forskare ska kunna ta del av deras samlingar och att detta idag inte är möjligt om forskaren exempelvis bor i ett annat land.

6.2.2 När kommer upphovsrätten in i urvalsprocessen?

Intervjuperson 1 säger att reflektioner kring upphovsrätten tas upp vid urvalsprocessen av digitaliseringsarbetet. Hen förklarar att institutionen har många person- och förvaltningsarkiv och att personarkiven är så gamla att upphovsrätten utgått. Intervjupersonen förklarar att bilder från exempelvis fastighetskontoret är tagna i staden och då är det institutionen som har rättigheterna från början även om fotografen är okänd. Vidare berättar intervjupersonen att hen främst refererar till ett dokument från Library of Congress⁴ och påpekar att där finns förklarat att det är den eventuella bildbeställarens uppgift att söka information kring upphovsrätt till ett specifikt material emedan institutionen inte har de resurser som krävs att söka upphovsrättsinnehavare. Intervjuperson 2 svarar att hen reflekterar över upphovsrättsliga frågor när hen kommer i kontakt med materialet och förklarar vidare att upphovsrättsaspekten är med i “alla led i kedjan”. Vid frågan om hur stor påverkan upphovsrätten har på urvalet svarar Intervjuperson 2 att upphovsrätten ofta leder till att de väljer bort material som är upphovsrättsligt skyddat.

Intervjuperson 3 förklarar att de inte har mycket material som är upphovsrättsligt skyddat. Hen förklarar att majoriteten av materialet är köpt eller donerat till institutionen och då har de försäkrat sig om att de har rättigheterna till det. Intervjupersonen påpekar att innehavande av upphovsrättigheter inte är ett krav för att institutionen ska tillgängliggöra materialet men belyser att om de överhuvudtaget ska kunna arbeta med digitalisering så måste upphovsrättsliga frågor vara utredda redan från början. “Vi skulle aldrig kunna starta ett större projekt, digitalisera material, om det var någon annan som satt på rättigheterna, för det skulle leda till så mycket juridiska och ekonomiska trassel så det kommer inte på frågan”. I likhet med Intervjuperson 2 förklarar Intervjuperson 1, 3, 4 och 5 att vid digitalisering kommer upphovsrättsliga aspekter in redan från första början. Intervjuperson 3 påpekar att upphovsrättsliga frågor är de första de ställer sig samt att dessa är helt avgörande för vad som digitaliseras på institutionen. Intervjuperson 4 förklarar att institutionen ofta hamnar i en riskbedömning om upphovsrättsliga frågor är oklara. Vidare förklarar intervjupersonen att en riskbedömning ofta måste tas för att institutionen ska kunna leva upp till sitt syfte att tillgängliggöra kulturarvet till allmänheten. Intervjuperson 5 menar att “är där ett upphovsrättsproblem, så att säga, är det inte riktigt vettigt att digitalisera det”.

Den sjätte intervjupersonen menar däremot att institutionen inte har en tradition av att ta upp upphovsrättsliga frågor tidigt i digitaliseringsprocessen. Hen berättar att när institutionen började digitalisera material var det först endast för internt bruk och då var upphovsrätten inte något problem. När institutionen sedan valde att tillgängliggöra material uppstod ett problem med upphovsrätten då institutionen inte hade upphovsrättigheterna till allt material som digitaliserats. Intervjupersonen

⁴ Library of Congress är ett nationalbibliotek beläget i Washington D.C. Det är USA:s äldsta kulturarvsinstitution och det största biblioteket i världen. *Källa: Library of Congress (2015). About the library.* [Hämtad 2015-04-14]. <http://www.loc.gov/about/>.

berättar att de valde att tillgängliggöra materialet ändå och att det inte varit några problem. Hen nämner dock att institutionen idag reflekterar kring upphovsrättsliga frågor när de tar in material och att de informerar på institutionens hemsida att personer som finns med på bilder kan kontakta institutionen om de har synpunkter på detta. Intervjuperson 7 menar att eftersom institutionens vision är att allting ska digitaliseras diskuteras inte upphovsrättsliga frågor i början av digitaliseringsprocessen. Hen menar att dessa aspekter främst tas i beaktning vid tillgängliggörande av materialet.

6.2.3 Dokumentation av digitaliseringsprojekt

Intervjuperson 1 förklarar att hen inte har några direktiv angående dokumentation av digitaliseringsprocessen. Intervjuperson 2 och 4 menar att dokumentation av urvalsfrågan och digitaliseringsprocessen beror på projektets storlek och framhäver att detta inte görs vid mindre digitaliseringsprojekt. Vidare förklarar Intervjuperson 2 att den dokumentation hen gör i sitt arbete främst är minnesanteckningar och inte någonting som dirigerats genom riktlinjer från institutionen. Den tredje intervjupersonen berättar att de dokumenterar arbetsprocessen på institutionen men att detta inte innefattar att dokumentera urvalsfrågan. Den femte intervjupersonen menar att dokumentation av digitaliseringsprocessen och urvalsmotivering görs under förundersökningar av digitaliseringsprojekt. Intervjuperson 6 uppger ett liknande svar och säger att de inte har en digitaliseringsstrategi men att de dokumenterar hur de gått tillväga vid digitalisering av olika samlingar. Intervjuperson 7 berättar att institutionen inte dokumenterar digitaliseringsprocessen i och med att de beslutat att digitalisera allt material i sina samlingar. Hen nämner att de dock skriver rapporter om de exempelvis måste gallra material.

6.2.4 Kostnadsaspektens effekter på urvalet

Vad gäller finansiering berättar Intervjuperson 2 att institutionen inte har något krav på att de måste gå med vinst. Hen berättar vidare att institutionen är generös mot icke-kommersiella beställare såsom forskare som ofta får ta del av material gratis vid beställningar. Intervjupersonen anser att kostnaden i dagsläget inte är någonting som påverkar urvalet. Hen berättar dock att när Institution 2 i framtiden kommer börja digitalisera bildmaterial i större utsträckning tror intervjupersonen att de kommer prioritera material som är i sämre skick och mer resurskrävande att digitalisera. Detta kan exempelvis vara gammalt material. En annan typ av material de vill digitalisera är material som är unikt för Sverige. Hen påpekar att detta är viktigare än att massdigitalisera material för samma resurser. Intervjupersonen anser inte att institutionen är låsta av några ekonomiska faktorer.

Intervjuperson 3 berättar att gällande urval och externa medel får de tänka taktiskt och ställa frågan "är det här material som vi lätt kommer få pengar till?". Om svaret är nej får de fokusera på annat material. Hen menar att de är beroende av externa finansiärer och därför inte kan ta alla digitaliseringsbeslut själva. Intervjuperson 3 menar även att det inte är säkert att materialet de får extern finansiering för är det forskarna är intresserade av. Intervjuperson 4 påpekar att kostnaden är en fundamental aspekt vid digitalisering både vad gäller tid och pengar och att kostnadsaspekten är en av anledningarna till att institutionen inte har digitaliserat bildmaterial i större utsträckning. Intervjuperson 5 förklarar att institutionen inte

riktigt “tagit höjd för digitaliseringskostnader” eftersom de när de började digitalisera endast tänkte på digitaliseringskostnaderna och inte på lagringskostnaderna. Hen nämner att Institution 5 idag börjat reflektera kring digitaliseringskostnader både på kort och lång sikt. Intervjuperson 6 anser att kostnadsaspekten bland annat är en tidsfråga då det finns personalbrist. Hen menar dock att den ekonomiska aspekten inte påverkar urvalet utöver att det innebär att de inte kan digitalisera allt. Intervjuperson 7 berättar att det finns en kostnadsaspekt vid digitalisering eftersom det är dyrt och tidskrävande att digitalisera material. Hen menar att exempelvis teknik som ständigt ska uppdateras är resurskrävande vilket innebär att institutionen konstant måste söka finansiering för detta. Intervjupersonen berättar att om institutionen fått mindre finansiering än de ursprungligen sökt hade de fått göra ett urval. Hen förklarar att de då hade valt att digitalisera material som exempelvis är “dyrbart”, “intressant” och “efterfrågat”.

6.2.5 Digitalisering av intressant material

En stor del av intervjupersonerna berättar att urvalet baseras på “intressant” eller “attraktivt” material. Intervjuperson 3 påpekar att när det gäller digitalisering av bildmaterial väljer institutionen ut material de tror allmänheten kommer intressera sig av. Intervjuperson 4 berättar att institutionen regelbundet digitaliserar och tillgängliggör material på institutionens hemsida. Även där baseras urvalet på exempelvis på vad de tror kan vara intressant för allmänheten, såsom fotosamlingar. Intervjuperson 5 har ett liknande svar och påpekar att institutionen väljer ut material som “ligger i tiden” eller som kan “kopplas till något speciellt”. Även intervjuperson 6 förklarar att urvalet görs på det som anses vara “attraktivt”.

6.3 Policydokument och riktlinjer

Här presenteras det empiriska material som berör frågeställningen *Vad finns det för riktlinjer gällande urval och tillgängliggörande på kulturarvsinstitutionerna och vad har dessa för betydelse i praktiken?* Utöver policydokument som institutionerna använder sig av kommer här presenteras andra typer av riktlinjer och urvalsprinciper som institutionerna utgår ifrån när de väljer ut vad som ska digitaliseras och tillgängliggöras. Här presenteras även *när* institutionerna använder sig av fastställda riktlinjer för urval samt vilka andra typer av policydokument som finns utöver de som relaterar till urvalet.

6.3.1 Policydokument

Vad gäller policydokument som direkt relaterar till urvalet är det endast Institution 5 som har detta. Policydokumentet innehåller kriterier, som nämns i föregående avsnitt, som de ska utgå ifrån vid digitalisering. Intervjuperson 5 nämner även att ett av kriterierna, rationalisering, inte är relevant när det gäller fotografier. Då det egentligen inte har skett någon digitalisering av bildmaterial på Institution 5 har detta dokument inte använts i dessa sammanhang, däremot har det använts vid digitaliseringen av annat material. Intervjuperson 3 säger att de har policydokument för arbetsprocessen, men inte för själva urvalsfrågan. Hen menar emellertid att sådana policydokument är något de skulle vilja ta fram på institutionen och att hen hoppas att det under året ska skapas en grupp för detta. Intervjuperson 3 menar även att forskare

bör vara med och arbeta med urvalsfrågan och att en policy bör tas fram “ihop med användarna, annars är en sådan policy meningslös”. Hen säger även att “[d]et känns otroligt enkelspårigt att [institutionerna] på eget bevåg ska sitta och inte bara göra urval, men även fastslå policy kring hur man ska välja i detta material”. Vad gäller bilddigitalisering på Institution 2 har detta endast skett i mindre utsträckning. Intervjuperson 2 nämner dock ett dokument framtaget av en annan institution som de skulle använda sig av om de skulle börja digitalisera äldre bildsamlingar i större skala (detta visar sig vara ett arbetsdokument som inte finns i färdigt format).

6.3.2 Oskrivna urvalsprinciper

Även om de flesta institutioner inte har några fastställda policydokument som de utgår ifrån vid urvalet till digitalisering och tillgängliggörande finns det ändå vissa oskrivna principer som utgås ifrån. Vid Institution 1 utgår de ifrån vad som är mest efterfrågat, i detta fall bilder med lokal anknytning. Även på Institution 3 utgår de ifrån vad som är mest efterfrågat, de prioriterar material som forskare har efterfrågat. Här har de, som tidigare tagits upp, gjort en lista med statistik över vad som har efterfrågats mest under de senaste 5–6 åren och använder den som en prioriteringsordning. Intervjuperson 3 påpekar dock att det är flera olika saker som måste vägas in, såsom vad de tror allmänheten tycker är intressant samt vad för slags material de kan få finansiering till. Intervjuperson 6 nämner att de utgår ifrån vad som är mest “publikt” och vad som är mest “attraktivt” när de gör urvalet. Hen berättar även om en specifik samling som skulle digitaliseras som bestod av ett stort antal negativ. Det första urvalet som gjordes här var att de beslutade att allt material inte kunde digitaliseras då det inte fanns resurser till detta. Sedan utgick de ifrån dels hur skadat materialet var och dels vad de ansåg vara mest intressant. På Institution 7 har de bestämt att allt material ska digitaliseras. Intervjuperson 7 berättar dock att om de inte hade haft möjlighet att digitalisera allt och varit tvungna att göra ett urval hade de valt det som är mest “dyrbart”, “intressant” samt “mest efterfrågat”. Hen menar emellertid att det finns en baksida med detta vilket är att det material som inte är efterfrågat, och som kan anses vara “tråkigt”, inte används alls eftersom ingen vet att det finns.

6.3.3 Policydokument för annat än urvalet

Flera institutioner har även policydokument för andra delar av verksamheten än själva urvalsprocessen som ändå relaterar till digitalisering. Detta är dels sådana dokument institutionerna har tagit fram själva och dels sådana de lånat från andra institutioner. Intervjuperson 1 nämner, som skrivits ovan, ett dokument från Library of Congress som hen gärna använder sig av. Detta berör bland annat frågor kring upphovsrätt och att det är bildbeställarens uppgift att inhämta rättigheter. Eftersom Institution 1 till största delen arbetar med icke-kommersiella bildbeställningar prioriterar de inte att ta fram ett eget, liknande policydokument. Intervjuperson 4 säger att de har policydokument för olika projekt men att dessa inte beslutats om på högre nivå. Detta är dokument som upprättats för hur digitaliseringsprocessen ska gå till samt hur arbetet ska bedrivas och kvalitetsäkras. Dokumentet gäller dock inte specifikt för bildmaterial, då endast mindre mängder bildmaterial har digitaliserats på institutionen. Intervjuperson 4 tar även upp att de hade ett dokument gällande upphovsrätten, men att detta innehöll många missförstånd och senare ersattes av ett dokument framtaget av en annan institution.

Tre av institutionerna har policydokument eller riktlinjer som gäller för tekniska aspekter av digitaliseringen. Intervjuperson 1 nämner en organisation som arbetar specifikt med bilder och som satt upp krav på tekniska aspekter av bilder. På Institution 5 finns det ett fastställt tillvägagångssätt när det gäller digitaliseringen av skriftligt material. Intervjuperson 5 säger att de på institutionen under de kommande åren även vill fastställa hur tillvägagångssättet ska se ut vid digitaliseringen av fotografier. Hen menar att det ska finnas tydliga regler för vad som digitaliseras och vilken metadata som används. På Institution 7 skriver de egna riktlinjer och lathundar för de tekniska aspekterna av digitaliseringen. Intervjuperson 7 berättar att hen bland annat har bett fotograferna att skriva ned önskemål såsom hur högupplösta bilderna ska vara, vilket format de ska ha samt vilka taggar som ska användas. Hen pekar specifikt på kontrollerat vokabulär och hur de ska uttrycka sig. Intervjuperson 7 tar upp svårigheter som finns med detta. Hen förklarar att det inte finns några nationella eller internationella standarder för kontrollerade vokabulär de kan använda sig av och menar vidare att det är svårt att använda endast *en* standard. Detta innebär att de själva måste diskutera dessa frågor inom institutionen. Hen nämner att det finns tesaurusar som andra institutioner använder, men att dessa kan vara svåra att använda. Ett problem som kan uppstå är att ord kan stavas på olika sätt.

6.4 Upphovsrätten

Här presenteras det empiriska material som relaterar till frågeställningen *Hur påverkar upphovsrätten urvalet vid digitalisering av bildmaterial på kulturarvsinstitutioner när syftet är att tillgängliggöra materialet på webben?*

6.4.1 Svårigheter med upphovsrätten

Flera olika typer av problem vad gäller upphovsrätten kan uppkomma för kulturarvsinstitutioner när de ska digitalisera och tillgängliggöra material. Problemen kan dels gälla lagen i sig, men även problem med att hitta upphovspersoner kan uppkomma samt att skyddat material kan finnas i samlingar som annars kunnat tillgängliggöras. Intervjuperson 4 anser att upphovsrättslagen är ett stort och återkommande problem. Hen säger "Politikerna säger å ena sidan att kulturarvet ska ut till allmänheten på internet nu när tekniken finns och å andra sidan stiftas en upphovsrättslag som i princip omöjliggör detta om man ska vara hundra procent säker". Hen fortsätter:

Min bild är [...] att upphovsrätten är ett problem, eller hur upphovsrätten fungerar är ett problem. Det är klart att vi måste ha en upphovsrätt, men den har skenat bort om alla gränser. [Tidigare] fanns en tanke om balans. Allmänheten ska ha rätt till vissa saker, men även uphovspersonerna ska ha rätt, men detta tappas bort någon gång under mitten av 1900-talet [...] Sedan blir det mer och mer att man ska försvara uphovspersonens rättigheter [...] Troligen för att det var någon gång där man gick över från att det var enskilda uphovspersoner som drev detta till att det var stora företag som hade tagit över uphovspersonernas rättigheter [...] Särskilt när internet kom börjar konflikterna [...] allmänheten inser att här finns faktiskt rättigheter att bevaka som har eroderat bort mer och mer de senaste decennierna. Det är en gigantisk problemställning, men just för arkiv blir detta problematiskt.

(Intervjuperson 4, 2015)

Även Intervjuperson 7 menar att det finns problem med själva lagen. Hen anser att det är en brist att upphovsrättslagen skiljer på digitalt och analogt material. Hen menar även att detta visar att lagen är föråldrad samt att den därför inte fungerar i dagens samhälle och bör revideras.

Ytterligare ett problem som relaterar till själva lagen är svårigheten att avgöra om materialet uppnår verkshöjd. Detta är av vikt då skyddstiderna för fotografiska verk och fotografiska bilder är olika (se kapitel 2). Intervjuperson 4 berättar att de från fall till fall avgör om ett material uppnår verkshöjd eller inte. Hen menar att kriterierna är väldigt vagt formulerade i lagen, men att institutionen undersöker huruvida bilden är ett uttryck för kreativt skapande, det vill säga om det har gjorts kreativa val såsom skärpa och ljussättning samt om bilden är arrangerad. Hen nämner också att även om de på institutionen anser att bilden inte uppnår verkshöjd är det möjligt att upphovspersonen eller ättlingar till denne inte är av samma uppfattning. Även Intervjuperson 7 tycker att det kan vara svårt att avgöra vad som är ett fotografiskt verk och vad som är en fotografisk bild. Hen väljer då att kategorisera bilden som ett fotografiskt verk och menar att detta även är något andra gör.

Flera intervjupersoner nämner att det kan uppstå problem när upphovspersonen till ett material är okänd. Både Intervjuperson 2 och 7 nämner de har fotografier från början av 1900-talet där de inte vet vem fotografen är. Intervjuperson 2 påpekar att det är möjligt att det var en ung fotograf som inte har varit avliden i 70 år, vilket i så fall innebär att upphovsrätten fortfarande gäller. Intervjuperson 3 säger att också de har fotografiskt material där fotografen är okänd. Hen pekar även på problemet, vad gäller fotografier, att det inte är givet att fotografen själv innehar rättigheterna till dessa. Är bilderna tagna i ett professionellt sammanhang är det firman som innehar dem, vilket gäller bland annat för pressfotografier. Denna problematik framhålls även av Intervjuperson 4. På Institution 4 anser de att arbetsgivare får förfoga över arbetstagares upphovsrätt om materialet är skapat i tjänsten. Därför menar de att de har rätt att förfoga över upphovsrätten samt ge tillstånd till publicering då de har arbetsgivarens tillstånd. Hen berättar vidare att en svårighet med folkrörelse- och föreningsarkiv är att även om de får tillstånd från föreningen är det inte säkert att denna fått tillstånd från upphovspersonen. Gällande denna problematik säger Intervjuperson 5: "Det är ju då enskilt material framförallt som är förknippat med upphovsrätten och i den mån man då har klart för sig vem som är upphovsman så är det inte så besvärligt. Men ofta har vi samma problem som museerna, att det är oklart och då hamnar man i den sitsen". Vad gäller offentligt material ser inte Intervjuperson 5 samma problem eftersom offentlighetsprincipen gäller och det därför inte finns någon upphovsrätt. Hen påpekar dock att även offentligt material kan innehålla upphovsrättsskyddat material, men att detta problem sällan uppstår.

Intervjuperson 5 anser att det finns större problem med äldre material än med nyare. Detta eftersom nyare material kommer till Institution 5 som depositioner eller gåvor och då skrivs avtal. Det äldre materialet finns det däremot inga avtal för. Intervjuperson 6 berättar, som tidigare nämnts, att för dem på Institution 6 uppstod det problem med upphovsrätten när de skulle tillgängliggöra materialet för allmänheten, då det var svårt att utreda upphovsrättsliga frågor. På frågan om hur upphovsrätten påverkar vad som digitaliseras och tillgängliggörs svarar dock Intervjuperson 6 att detta för tillfället inte sker i större utsträckning. Detta eftersom de

innehåller rättigheterna till materialet de digitaliserar mycket av nu och materialet de får in är generellt sett äldre vilket innebär att det är fritt.

Intervjuperson 7 nämner deras samling med pressklipp och de problem som finns med denna då den har flera olika upphovspersoner. Hen berättar även om Kungliga biblioteket som har satt 150 år efter att tidningsartiklar publicerades som gräns för när de tillgängliggör dessa. Detta eftersom det teoretiskt sätt kan finnas teckningar gjorda av barn i de här tidningarna och det inte är säkert att det gått 70 år sedan dessa avlidit. Intervjuperson 7 anser att detta är överdrivet men att det är en svår fråga. Hen nämner även att de en gång fått klagomål från en fotograf vars bilder användes i en utställning. Detta gällde emellertid inte tillgängliggörande på webben, utan en fysisk utställning och fotografen gavs ersättning.

6.4.2 Förhållningssätt till upphovsrätten

Institutionerna har olika förhållningssätt vad gäller upphovsrättsliga frågor. Det kan bland annat innebära att de tillgängliggör material där det finns osäkerheter kring upphovsrätten eller att de har en mer restriktiv hållning och undviker att tillgängliggöra detta material. Intervjuperson 1 berättar att de har samlingar som innehåller fotografier där fotografen är okänd och som därför är svåra att skriva avtal om. När de tillgängliggör detta material anges institutionen som källa och Intervjuperson 1 menar att det är viktigt att vara öppen om det skulle uppstå meningsskiljaktigheter. Hen berättar även att de nu har ett bildregister som endast är tillgängligt internt, men att de arbetar med att ta fram ett webbaserat register. Hen menar att när detta tas i bruk kommer de filtrera bort material det finns osäkerheter kring.

På Institution 2 genomfördes ett digitaliseringsprojekt av annat material än bildmaterial, vilket institutionen tillgängliggjorde utan att de innehade upphovsrätten. I detta fall fick de klagomål och delar av materialet togs bort. Intervjuperson 2 menar att beslutet var genomtänkt och gjordes för att undersöka vilka konsekvenser det skulle få. Detta ledde till färre problem än vad Intervjuperson 2 förväntat sig. Vad gäller bildmaterial berättar Intervjuperson 2 att deras samlingar främst består av äldre material och därför inte längre är skyddade. Hen berättar dock om (tidigare nämnda) bilder i ett privatarkiv från början av 1900-talet där fotografen var okänd. I detta fall hade Intervjuperson 2 velat digitalisera och tillgängliggöra bilderna, men avstod på grund av osäkerheterna kring upphovspersonen. Hen säger dock att hen skulle kunna tänka sig att tillgängliggöra material det finns osäkerheter kring och då framhålla att fotografen är okänd samt att de tar bort materialet vid klagomål.

Även på Institution 3 har de valt att inte digitalisera och tillgängliggöra fotografier där de är osäkra över upphovsrätten. Intervjuperson 3 menar dock att det bara är en liten del av deras material som påverkas av detta och att de fokuserar på äldre material samt material de själva har rättigheterna till. Hen berättar även att hen hoppas att ledningen på institutionen ska ha en mer flexibel attityd till frågan. Intervjuperson 3 anser att attityden hos de som arbetar med digitalisering i allmänhet har förändrats vad gäller de här frågorna. Enligt hen har det tidigare funnits en ängslan hos institutioner att stöta sig med upphovsrättsreglerna. Detta, menar hen, har börjat förändras och institutioner är nu mer villiga att tillgängliggöra material och istället ta bort det vid klagomål. Intervjuperson 3 berättar om en specifik samling där

de vill överta rättigheterna: “det är någonting vi nu faktiskt håller på att diskutera med dem, att vi vill ha den rättigheten. Det är inte löst än så därför gör vi inget åt det arkivet förrän vi löst de frågorna”.

Intervjuperson 4 säger att den största delen av materialet de har tillgängliggjort antingen varit material där upphovsrätten gått ut eller där de har haft avtal och tillstånd. Hen berättar dock att det har funnits tillfällen då de tillgängliggjort material de inte haft rättigheterna till. Hen nämner dels fotografier de har bedömt inte uppnår verkshöjd och som är tagna innan 1969, vilket innebär att de är fria. Hen nämner även föräldralösa verk som uppnår verkshöjd. När de har tillgängliggjort det här materialet har de gjort grundliga undersökningar, som de även dokumenterat, och sedan skrivit i samband med att de tillgängliggjort bilderna att de gärna tar emot mer uppgifter. De är även villiga att förhandla om ersättning. Intervjuperson 4 menar att de gör en riskbedömning och ställer frågan “hur stor är risken och kan vi ta den, är det värt att ta den?”. Intervjuperson 4 menar att det har visat sig att risken är mycket liten, både för dem på Institution 4 och på andra institutioner. På många institutioner, menar hen, finns det en stor aktsamhet och en bild av att institutionerna kommer att bli “stämda direkt” om de tillgängliggör material det finns osäkerheter kring, men detta har visat sig inte vara fallet. Intervjuperson 4 känner inte till något fall där detta hänt.

Intervjuperson 4 berättar vidare om två av deras samlingar och hur upphovsrätten påverkar tillgängliggörandet av dessa: “Detta har aldrig kommit ut på nätet bland annat på grund av upphovsrätten, men jag ska inte bara skylla på det, för det är också detta med att tillgängliggöra kulturarv på nätet tyvärr aldrig varit prioriterat här hos oss [...] men osäkerheten kring upphovsrätt har definitivt bidragit”. Intervjuperson 4 tar även upp en samling som de digitaliserat men inte tillgängliggjort i sin helhet. De bestämde sig för att endast tillgängliggöra de äldsta delarna av samlingen och inte de nyare på grund av upphovsrätten. Ett annat fall när upphovsrättsproblematik uppstod för Institution 4 var när de skulle publicera en bok som innehöll skyddat material. I detta fall kontaktade de ättlingarna till uphovspersonerna och fick positiva reaktioner. På Institution 4 har de diskuterat upphovsrätsfrågor i stor utsträckning och lagt mycket tid på att utreda dessa, bland annat genom att rådfråga jurister. Detta ledde till att en guide gällande upphovsrätten togs fram. Intervjuperson 5 svarar på frågan om var i digitaliseringsprocessen upphovsrätten kommer in: “Jag skulle säga att om man har en sådan problematik tar man upp det tidigt i bedömningen. Det är just för att är där ett upphovsrättsproblem, så att säga, är det inte riktigt vettigt att digitalisera det”.

Som nämnts hade de på Institution 6 i början det digitaliserade materialet endast internt, men Intervjuperson 6 berättar att även efter de tillgängliggjort materialet har det inte inkommit klagomål. De klargör i samband med att de tillgängliggör material att de själva inte innehar rättigheterna och att den som vill använda det materialet får kontakta rättighetsinnehavaren. Intervjuperson 6 nämner också att hen tror att de klargjort på sin hemsida att om någon förekommer på en bild de tillgängliggjort och denne inte vill det får personen kontakta institutionen. Dessa frågor berör emellertid, som Intervjuperson 6 säger, snarare personuppgiftslagen än upphovsrättslagen. Intervjuperson 6 säger även att i de fall de blivit kontaktade har det gällt exempelvis att någon text blivit fel och inte om att personen förekom på bild, vilket de istället var positiva till. Som på flera andra institutioner består Institution 6:s samlingar till stor

del av äldre material som är fritt samt material det finns avtal kring. Intervjuperson 6 lyfter även att om material lämnas in till institutionen antar de att den som lämnat in materialet accepterar att det tillgängliggörs eftersom det är en offentlig institution (se kapitel 2.5.2). Intervjuperson 6 förklarar att hen förväntade sig att upphovsrättsliga problem skulle uppkomma men att dessa endast varit ringa. De har även upptäckt att folk är mycket positiva till att material tillgängliggjorts.

Intervjuperson 7 menar att upphovsrättslagen kommer att styra urvalet när de ska tillgängliggöra material, vilket de inte har gjort än. De har även diskuterat lösningar för att tillgängliggöra sitt material där de endast ger forskare tillgång till materialet genom fjärråtkomst till institutionens databas. Forskare skulle då behöva kontakta institutionen för att få inloggningsuppgifter och på så sätt kan de kringgå upphovsrättslagen. Intervjuperson 7 menar att institutioner får göra en avvägning vad gäller material de inte har rättigheterna till och antingen skriva att det inte finns någon fotograf eller låta bli att tillgängliggöra materialet. Alltså, i likhet med vad Intervjuperson 4 säger, får det ske en slags riskbedömning. Intervjuperson 7 svarar så här på frågan ifall de har material de inte vet om det är upphovsrättsligt skyddat: "Ja, det har vi. Framförallt fotografier i vårt fotoarkiv där det ej finns någon fotograf. Det är väldigt tråkigt för det går inte att göra någonting med dem. Det kan vara väldigt fina fotografier [...] Finns det ingen fotograf finns det ingen att be om lov".

På Institution 7 har de inte tillgängliggjort material där de är osäkra på rättigheterna, men Intervjuperson 7 berättar att detta kanske kommer att ske i framtiden. Exempelvis kan detta innebära att tillgängliggöra fotografier där fotografen är okänd och tydliggöra detta för potentiella användare samt skriva att de gärna tar emot mer information. Intervjuperson 7 tror att fotografier förmodligen är positivt inställda till att fotografierna tillgängliggörs, men att de möjligen vill ha ersättning. Detta, menar Intervjuperson 7, bör institutionen budgetera för. Hen tror även, som Intervjuperson 3, att kulturarvsinstitutioner börjar bli modigare när det gäller de här frågorna.

6.4.3 Avtal vid inlämning av nytt material

Att skriva avtal med personer som lämnar in arkiv till institutionerna är ett sätt att underlätta arbetet med upphovsrätten. Alla intervjupersoner säger att de på något sätt använder sig av eller skulle kunna tänka sig att använda sig av avtal när de mottar vissa typer av material.

Intervjuperson 1 berättar att de använder sig av avtalsmallar från ett förbund. Dessa innehåller bland annat bestämmelser gällande huruvida institutionen får tillgängliggöra materialet på webben, om de har lov att sälja materialet vidare samt om fotografen ska ha ersättning. På Institution 2 får de sällan in material de kan sluta avtal om, men Intervjuperson 2 menar att om de skulle få det idag skulle de sluta avtal. Hen berättar att det i dessa avtal skulle ingå att materialet doneras, med andra ord att det inte är en deposition. Just nu har de depositioner i sina samlingar, men Intervjuperson 2 menar att få institutioner vill ha det då det ställer till problem. Avtalen kan dock innehålla villkor från den som lämnar in materialet, så som ifall materialet får digitaliseras och tillgängliggöras eller om detta får ske först efter upphovspersonens död.

När material lämnas in till Institution 3 skriver de alltid en formell donationshandling. Denna innehåller oftast att institutionen ska få fri rätt att förfoga över materialet. Detta innebär bland annat att de har rätt att gallra material som de inte anser har forskningsvärde, vilket är nödvändigt eftersom deras förvaringsutrymme är begränsat. Institutionen försöker i den mån det är möjligt att undvika att restriktioner läggs på materialet och om detta sker ska det finnas särskilda skäl för det. Om donatorns krav anses vara för höga ber institutionen dem vänta med donationen. Intervjuperson 3 framhåller att detta beror på att deras uppgift är att tillgängliggöra institutionens material för forskare. På Institution 4 har de i vissa fall slutit avtal när de tagit in material för att kunna förfoga över de ekonomiska rättigheterna. Intervjuperson 4 menar att de skriver avtal för att det åtminstone i framtiden ska vara klart hur materialet får användas och framhåller särskilt här *enskilt material*. Ett problem som kan uppstå är dock att vissa arkiv kan innehålla material som donatorn inte har rättigheterna till.

Intervjuperson 5 berättar att de sluter avtal när de tar in enskilda arkiv som är depositioner eller gåvor. Avtalen kan bland annat innehålla om material får tillgängliggöras. Hen menar att problemet för Institution 5 är det äldre materialet där de inte har relevanta avtal och att det finns mindre problem med det nyare materialet. Intervjuperson 6 berättar att de försöker sluta avtal om material de vet är upphovsrättsligt skyddat. Hen fortsätter med att säga att de nu oftast sluter avtal när de får in ett större bildmaterial, till exempel från en fotograf. Dessa avtal reglerar hur de får använda materialet, bland annat, som på Institution 1, ifall de får sälja materialet vidare eller om det bara får användas internt. På Institution 7 har de alltid skrivit avtal om att materialet ska få användas av forskare och tillgängliggöras för allmänheten. Det är i samband med dessa avtal som Intervjuperson 7 tar upp att det finns, som tidigare nämnts, en problematik vad gäller att upphovsrättslagen skiljer på analogt och digitalt material och menar att det i avtalen uttryckligen måste stå att de har tillstånd att tillgängliggöra materialet digitalt för att detta ska kunna göras. Intervjuperson 7 nämner även att de på institutionen just nu håller på att ta fram ett nytt avtal som innehåller att de får tillgängliggöra materialet i en webbdatabas.

6.5 Kulturarvsarbetarens roll

I denna del redogörs det empiriska material för som relaterar till frågeställningen *På vilka sätt kan den enskilda kulturarvsarbetaren påverka vad som digitaliseras och tillgängliggörs och vad har detta för betydelse för kulturarvet?*

Intervjuperson 1 påpekar att det främst är hen själv som väljer ut det material som ska digitaliseras men att det även görs tillsammans med övrig personal. Intervjupersonen påpekar även att hen tar tillfället i akt att digitalisera hela volymer av material vid beställningar från kollegor. Hen berättar vidare att urvalet tillika baseras på de förfrågningar institutionen får från allmänheten. Hen förklarar att det framförallt är topografiska bilder på exempelvis stadens gator och torg som har digitaliserats eftersom att det är ett populärt tema hos besökare, såsom släktforskare som vill ha sådana bilder till sina utredningar. Den andra intervjupersonen förklarar att det är ledningen som bestämmer vad som ska digitaliseras när det gäller större projekt men att det nu främst är enskilt material som digitaliseras i samband med beställningar. Intervjupersonen menar att det blir "lite digitalisering on demand". Hen förklarar att

det är chefen för publiceringsavdelningen samt en annan person på en högre position som fattar digitaliseringsbeslut. Intervjuperson 2 berättar, som nämnts, att de har en del föräldralösa verk från 1900-talet där de inte vet huruvida upphovsrätten är utgången och förklarar att hen ville digitalisera det materialet men valde att avstå på grund av osäkerheterna kring upphovspersonen. Intervjupersonen berättar dock att hen skulle tänka sig att digitalisera och tillgängliggöra föräldralösa verk och sedan informera om att fotograf samt upphovsrätt är okänd. Intervjuperson 2 berättar vidare att hen föreslagit att när institutionen digitaliserar äldre material ska detta också tillgängliggöras på webben, vilket även skett. Intervjupersonen förklarar följande att hen startat en tjänsteblogg för att digitalt förmedla och tillgängliggöra material från samlingarna.

Även Intervjuperson 4 berättar att det är ledningsgruppen, vilken består av en förvaltningschef, tre enhetschefer och en ekonom, som har hand om digitaliseringsbeslut. Hen menar dock att dessa inte arbetar direkt med materialet samt att de inte har bra överblick över vad som finns i samlingarna. Hen förklarar att Institution 4 tidigare hade en förvaltningschef som fattade beslut om digitalisering på eget bevåg men påpekar att Institution 4 idag börjat drivas som en modern förvaltning med konkreta mål och delegering. Hen förklarar dock att institutionen med dessa mål har mindre intresse för digitalisering av kulturarv än tidigare. Intervjupersonen berättar att när förvaltningschefen beslutade om digitalisering kunde denne avsätta resurser till digitaliseringsarbetet men att detta arbetssätt försvann i och med omorganisationen. Vid frågan om kulturarvsarbetarna kan vara med och påverka urvalet berättar intervjupersonen att de förr brukade komma med förslag men att dessa aldrig fick gehör vilket ledde till att de slutade med detta. Intervjuperson 4 påpekar att vid småskalig digitalisering utgår de inte från några riktlinjer eller standarder. I dessa fall kan kulturarvsarbetaren själv välja vad som ska tillgängliggöras utan att vidare motivera eller dokumentera sitt urval. Intervjupersonen förklarar följande att det däremot vid större digitaliseringsprojekt görs förundersökningar och olika beslutstaganden av exempelvis ledningsgruppen.

Intervjuperson 3 berättar att hen och andra kulturarvsarbetare är med och påverkar digitaliseringsbesluten på Institution 3. Hen anser dock att för att institutionen ska kunna förbättra sitt arbete med urvalsfrågor måste de ha tätare samarbete med forskare och andra användare: "För gör vi det här för deras skull så är det självklart de också måste styra utvecklingen". Hen förklarar att de idag står vid ett vägskalet då det fram tills nu varit naturligt att institutionerna själva gör urvalet. Intervjupersonen menar att detta "inte är vettigt" eftersom institutioner resonerar på ett annat sätt än användarna och eventuellt har en föråldrad syn på exempelvis forskarens behov. Hen menar att institutionen börjat diskutera huruvida de ska bilda ett formellt forskarråd som ska delta i urvalsfrågan. Vidare förklarar hen att forskarens behov måste balanseras med bevarandefrågan och menar att forskare inte alltid förstår att ömtåligt material som håller på att förstöras också måste prioriteras. Vidare påpekar intervjupersonen att alla kulturarvsinstitutioner har olika typer av samlingar och resonerar därmed olika vad gäller urvalsfrågan. Intervjuperson 5 förklarar att institutionen har en personalgrupp som med hjälp av styrdokumentet arbetar med urvalsfrågan.

Angående ansvaret berättar intervjuperson 6 att det på institutionen tidigare fanns en anställd kulturarvsarbetare som ansvarade för den fotografiska samlingen och som då bestämde inriktningen på vad som skulle digitaliseras. Intervjupersonen förklarar att de i nuläget har en arbetsgrupp på 8–9 personer med olika befattningar som arbetar med urvalsfrågan. Intervjuperson 7 förklarar att de tillsammans på institutionen bestämmer vad som ska digitaliseras men påpekar att det främst är hen, chefen och intendenterna som gör urvalet.

6.6 Kritisk reflektion av empiriskt material

Vi har valt att kritiskt analysera vårt empiriska material med hjälp av Ädel-OST-modellen samt begreppen *reliabilitet* och *validitet*. Som skrivet ovan i metodkapitlet består denna modell av fyra delar. Den första delen är *äkthet*. Äkthet kan också förknippas med validitet. För vår studie betyder detta att våra intervjupersoner har intervjuats av oss båda med hjälp av vår intervjuguide vid den angivna tidpunkten. Den andra delen av modellen står för *oberoende*. Eftersom att vi har valt att anonymisera våra intervjupersoner blir det inte möjligt för en utomstående läsare att ta kontakt med intervjupersonerna för att verifiera dem. Vi anser dock att det är viktigare att intervjupersonerna hålls anonyma och att fokus inte läggs på de enskilda personerna. Våra intervjupersoner är primärkällor eftersom de är kulturarvsarbetare som själva arbetar med digitalisering, upphovsrätt och tillgängliggörande.

Våra intervjuer kan anses ha *samtidighet* eftersom de har genomförts under uppsatskursens gång, mer specifikt under veckorna 8–10 år 2015. Följande berättar de flesta av våra intervjupersoner att de i nuläget arbetar med digitalisering och tillgängliggörande av bildmaterial, vilket innebär att intervjuvaren är samtida. En del arbetade däremot bara med digitalt tillgängliggörande av bildmaterial i en mindre skala eller har endast gjort det tidigare. Här kan diskuteras om materialet är pålitligt eftersom att inte alla intervjupersonerna arbetar med digitalisering och tillgängliggörande i nuläget. Vi anser dock att även om dessa intervjupersoner inte har en hög samtidighet är deras svar ändå relevanta då de sedan tidigare är insatta i dessa frågor. Det blev även tydligt, under genomförandet av intervjuerna, att en del personer inte har arbetat med upphovsrättsliga frågor i samband med just bildmaterial i någon större utsträckning. Dessa personer har dock ändå bidragit med information om upphovsrätt och digitalisering av annat material samt med sina egna tankar kring dessa frågor och resultaten anses därför av oss vara mycket värdefulla. Den sista delen i modellen är *tendens*. Viktigt att tänka på i denna del är att intervjupersonerna kan ha framfört en snedvriden bild av verkligheten. I vår studie innebär detta att vi har haft ett kritiskt förhållningssätt till intervjuvaren och haft i åtanke att intervjupersonerna inte representerar alla kulturarvsarbetare eller institutioner i Sverige.

7 Analys och diskussion

I detta kapitel analyseras och diskuteras det empiriska material som presenteras i kapitel 6. Vi har valt att dela upp analysen på samma sätt som det empiriska materialet, det vill säga efter våra fyra forskningsfrågor. Kapitlet avslutas med våra slutsatser.

7.1 Urvalsprocessen

I denna del analyseras det empiriska material som presenteras i kapitel 6.2 och anknyter till frågeställningen *Hur redogör kulturarvsarbetaren för processen kring urval vid digitaliseringsarbete?* Det empiriska materialet visar att arbetet med digitalisering på de olika institutionerna varierar beroende på vad det är för slags digitaliseringsprojekt. Vidare är motiven för digitalisering varierande men vad gäller finansiering och upphovsrättsliga frågor ser vi att resultaten är snarlika. Ett signifikant resultat är att ingen av institutionerna dokumenterar urvalsprocessen i större utsträckning.

7.1.1 Digitalt tillgängliggörande av beställningsmaterial

Ett intressant resultat är att få institutioner gör en förundersökning vid digitaliseringsprojekt men att många institutioner undersöker upphovsrätten för att säkerställa sig om de kan tillgängliggöra materialet. En del intervjupersoner, såsom 1 och 2, berättar att de digitaliserar beställningsmaterial från till exempel forskare eller personal. I vissa fall digitaliserar institutionen hela böcker eller volymer och inte endast enstaka bilder eller kapitel som beställts. Detta innebär med andra ord att även enskilda beställare kan påverka urvalet. Vi anser att det är positivt att flera olika aktörer är inblandade i urvalsfrågan eftersom fler perspektiv då tas i beaktande, det vill säga även utomstående har inflytande över urvalet. En annan positiv aspekt av digitalisering av beställningsmaterial är att institutioner, som i övrigt inte digitaliserar större mängder material, åtminstone digitaliserar material i viss utsträckning. En nackdel är dock att urvalet likväl kan bli begränsat då enskilda beställare inte nödvändigtvis beställer varierat material. Ett exempel på detta är beställningsmaterial från släktforskare. En släktforskare är ofta intresserad av en viss typ av material, som är begränsat vad gäller tidsperiod och geografi. En annan nackdel är att utomstående aktörer, i de flesta fall, inte har en överskådlig bild av institutionens samlingar. Att institutionerna endast digitaliserar och tillgängliggör beställningsmaterial kan leda till att allmänheten får en skev bild av institutionens samlingar. Vi anser därför att det är optimalt om kulturarvsinstitutioner har *både* kulturarvsarbetare och utomstående aktörer i urvalsprocessen. Detta för att kulturarvsarbetarna har insyn i hela materialet samtidigt som de kan få andra perspektiv om andra är inblandade.

7.1.2 Motiv och tillvägagångssätt vid digitaliseringsprojekt

Gällande syftet med digitalisering är svaren skiftande. Intervjuperson 5 förklarar att institutionen utgår från ett strategidokument som framför att digitalisering ska ske utifrån följande rangordning: bevarande, rationalisering samt tillgängliggörande. Detta innebär att det är bevarande som är det viktigaste syftet och att tillgängliggöra är det umbärligaste. Detta skiljer sig från flera andra intervjupersoner som har svarat att det övergripande syftet med digitalisering är att tillgängliggöra kulturarvsmaterial. Två intervjupersoner som har svarat på det sättet är Intervjuperson 4 och Intervjuperson 6 som berättar att de inför digitaliseringsprojekt reflekterar över vad allmänheten kan tänkas efterfråga. Detta kan länkas till Drydens avhandling *Copyright in the Real World: Making Archival Material Available on the Internet* (2008). I Drydens forskning framkom att den främsta orsaken till digitalt tillgängliggörande var användaråtkomst. Då många av intervjupersonerna påpekat att det övergripande syftet med digitalisering är att tillgängliggöra materialet kan det tolkas som att allmänheten är den tänka användaren. I sådana fall är det viktigt att undersöka vad allmänheten kan tänkas efterfråga. Vidare anser vi att det är viktigt att dessa undersökningar samt övriga delar av urvalsprocessen dokumenteras av institutionerna. Detta för att även allmänheten ska kunna ta del av hur undersökningen gått till samt för att institutionen ska kunna visa hur de resonerat. Ett annat syfte med dokumentation är att det kan vara en hjälp för institutionen vid utvärdering av digitaliseringsarbetet.

Dryden skriver att digitalt tillgängliggörande inte endast lockar nya användargrupper utan även användare som är bekanta med institutionen men som, på grund av exempelvis geografiska orsaker, inte kan få tillgång till det fysiska materialet (Dryden 2008, s. 156). Detta kan kopplas till Intervjuperson 7:s resonemang kring känsligt och svåråtkomligt material där hen påpekar att det ska vara möjligt för en forskare i ett annat land att komma åt samlingarna på Institution 7. Intervjupersonen menar att institutionens grunduppdrag är att både ombesörja forskare samt bevara och skydda handlingar mot slitage. Även Intervjuperson 3 resonerar på detta sätt vilket kan tolkas som att även bevarandefrågan är en viktig punkt vid digitalisering. Drydens avhandling tar upp olika kulturarvsinstitutioners motiv för digitalt tillgängliggörande, såsom tillgänglighet för allmänheten, bevarandeskäl eller påtryckningar från användare och sponsorer. Däremot tar avhandlingen inte upp de interna fördelarna med digitalisering. Intervjuperson 5 och Intervjuperson 7 påpekade att digitalisering av material, speciellt skört material, innebär att personalen inte behöver använda de fysiska exemplaren på institutionen. De menar att detta är tidseffektivt då de inte behöver gå till magasinet och hämta handlingarna, både vid internt bruk eller vid beställningar från andra användare. Även Intervjuperson 6 påpekar att tillgängliggörande material även främjar den interna arbetsplatsen eftersom att det blir lättare att söka material, vilket innebär att rationalisering blir en naturlig följd.

7.1.3 När kommer upphovsrätten in i urvalsprocessen?

Majoriteten av intervjupersonerna berättar att upphovsrättsaspekten är en av de första punkterna som tas upp i urvalsbedömningen. Då många av institutionerna har äldre material är upphovsrätten inte alltid aktuell men i de fall upphovsrätten fortfarande är gällande är det en väsentlig punkt att överväga. Detta kan relateras till Drydens forskningsresultat som visar att många arkiv väljer ut material som anses vara låg risk

i förhållande till upphovsrätten såsom material där upphovsrätten har utgått eller material där arkiven själva innehar rättigheterna. Intervjuperson 5 anser att det inte är "vettigt" att digitalisera material med upphovsrättsproblem och Intervjuperson 3 påpekar att institutionen aldrig skulle digitalisera material som de inte har rättigheterna till. Här går det se en ovilja att handskas med upphovsrättsligt skyddat material, däribland föräldralösa verk. Intervjupersonerna ser upphovsrätten som ett hinder vilket kan innebära att institutionen väljer bort material som är upphovsrättsligt skyddat. Vi anser att ett sådant tankesätt hos kulturarvsarbetare är negativt. Vi är medvetna om att upphovsrättsaspekten inte ska tas med lätthet vid digitalisering och tillgängliggörande men att anse att digitalisering av sådant material inte är "vettigt" kan leda till att allt upphovsrättsligt skyddat material väljs bort utan någon reflektion kring alternativa tillvägagångssätt. Exempel på sådana tillvägagångssätt kan vara avtalslicenser eller att enbart ge särskilda användargrupper tillgång till materialet. Vi anser att detta synsätt även leder till en rädsla för att handskas med upphovsrättsligt skyddat material vilket kan resultera i att kulturarvsinstitutioner väljer att tillgängliggöra mindre kulturarvsmaterial än vad som är möjligt. En skillnad i intervju svaren är dock att en av intervju personerna berättar att det är den eventuella bildbeställarens uppgift att söka upphovsrättslig information. Vi tycker att en sådan inställning hos kulturarvsarbetare är att föredra då ansvaret för upphovsrättsliga frågor inte endast ställs på kulturarvsinstitutionen. Vi anser dock att också kulturarvsinstitutioner har ett ansvar för materialet som tillgängliggörs, men vi tycker det är positivt om institutionerna även bedömer användaren som ansvarig för hur denne använder kulturarvsmaterial.

Intervjuperson 6 och 7 är inte lika restriktiva vad gäller upphovsrättsfrågan. Intervjuperson 6 menar att det inte är praxis att reflektera över upphovsrätten tidigt i bedömningen och påpekar att eftersom institutionen ursprungligen enbart digitaliserade för internt bruk har det inte varit aktuellt. Vidare förklarar intervju personen att när institutionen sedan valde att tillgängliggöra digitaliserat material till allmänheten tillgängliggjorde de även upphovsrättsligt skyddat material, vilket inte lett till något problem. Detta kan visa på att det går att tillgängliggöra upphovsrättsligt skyddat material utan att institutionen får problem med exempelvis rättighetsinnehavare. Detta är positivt vad gäller föräldralösa verk där det finns svårigheter att finna upphovspersonen eller ta reda på när upphovsrätten utgår. Denna svårighet tar även Dryden upp i sin studie där hon bland annat påpekar att det kan vara svårt att avgöra när upphovsrätten tar slut då denna är baserad på upphovspersonens livstid och upphovspersonen ofta är okänd (Dryden 2008, s. 112). Vi tycker att det är positivt att kulturarvsinstitutioner inte ser detta som ett hinder för att tillgängliggöra digitaliserat kulturarvsmaterial. Detta eftersom att vi anser att kulturarvet är till för allmänheten. Vidare tycker vi inte att kulturarvsinstitutionen ska anta att tillgängliggörande av upphovsrättsligt skyddat material per automatik är problematiskt. Tvärtom, har vi i denna studie förstått att upphovsrättsinnehavare till större del har en positiv inställning till att deras material tillgängliggörs till allmänheten.

Någonting som framkommer i studien är att huruvida upphovsrättsfrågan tas i beaktning beror på syftet med digitaliseringen. Intervjuperson 7 menar att eftersom tanken är att allt material ska digitaliseras tas upphovsrättsfrågan inte upp förrän materialet ska tillgängliggöras, vilket innebär att urvalet görs sent i

digitaliseringsprocessen. Detta innebär att urvalsfrågan kan förekomma två gånger i digitaliseringsprocessen. En institution kan vilja digitalisera material i andra syften än att tillgängliggöra, till exempel för att bevara material som håller på att förstöras. Detta innebär att upphovsrätten inte övervägs när digitaliseringen sker för att bevara men däremot när det sker för att tillgängliggöra. Med andra ord är upphovsrättsaspekten beroende av *syftet* med digitaliseringsprojektet. Vi tycker att det är bra att kulturarvsinstitutioner inte begränsas av upphovsrätten när digitalisering enbart sker för bevarande. Detta eftersom redan digitaliserat material blir lättare för institutionerna att tillgängliggöra när de får möjlighet, exempelvis när de får resurser till att söka uphovsperson.

7.1.4 Dokumentation av digitaliseringsprojekt

Gällande dokumentation av urvalsfrågan sker detta inte i någon större utsträckning. En del av intervjupersonerna nämner att de har förundersökningar eller dokumentationer av exempelvis arbetsflöden men har inga direktiv för att de skriftligt ska motivera hur de resonerar kring urvalsfrågan. En av intervjupersonerna nämner att hen gör minnesanteckningar, men att dessa är på eget bevåg och inte någonting som instruerats från institutionen. Vi anser att dokumentation av urvalsprocessen samt digitaliseringsprocessen i alla led visar att institutionen samt kulturarvsarbetaren är transparenta i sitt arbete och att detta kan påvisa att de är medvetna om sitt eget inflytande i vad som tillgängliggörs till allmänheten. Vi menar att genom att inte förklara hur urvalet har gått till eller vilka överväganden som har gjorts kan kulturarvsarbetaren eller institutionen inte visa att de har arbetat utifrån allmänhetens bästa. Vidare anser vi att dokumentation av digitaliseringsarbetet leder till att kulturarvsarbetaren ideligen måste resonera och reflektera kring olika överväganden vad gäller urval och digitalisering. Vi menar att detta kan leda till att kulturarvsarbetaren i större grad blir kritisk, både mot sitt eget arbete men även institutionens. Enligt vår teori bör kulturarvsarbetare i sitt arbete ifrågasätta vad som valts bort och exkluderats från kulturarvsinstitutionerna och varför (Cook 2001b, s. 30). Vidare kan strategier, metoder och kriterier – som kontinuerligt utvärderas och uppdateras – användas som utgångspunkt för att förbättra arbetssättet. Även detta kan kopplas till vikten av dokumentation av urvalsmotivering och digitaliseringsprocessen. Vi anser att en sådan dokumentation kan hjälpa kulturarvsarbetaren att se hur institutionen har gått tillväga vid tidigare digitaliseringsprojekt, vilka metoder som använts med mera. Detta kan vidare hjälpa kulturarvsarbetaren att hela tiden förbättra och utveckla nya metoder gällande urval och digitalisering.

7.1.5 Kostnadsaspektens effekter på urvalet

Gällande kostnadsaspekten anser majoriteten av intervjupersonerna att ekonomin spelar stor roll i urvalsfrågan. På institution 3 prioriteras material de förväntar sig kunna få finansiering för och på institution 4 är finansiering en grundförutsättning för att institutionen ska kunna digitalisera material. Med andra ord spelar resurser en stor roll vad gäller digitalt tillgängliggörande. Dryden skriver i sin avhandling att inte endast upphovsrätten begränsar vad som tillgängliggörs på webben utan att även andra faktorer är viktiga, vilket kan relateras till intervjupersonernas tankar vad gäller kostnadsaspekten. Enligt Drydens resultat var resurser – såsom personal, pengar och teknik – en viktigare faktor än upphovsrätten. Huruvida resursaspekten är starkare än upphovsrätten på Institution 3 kan diskuteras. Intervjuperson 3 förklarar bland annat

att upphovsrättsliga frågor tas upp i början av digitaliseringsprocessen vilket kan innebära att dessa frågor är viktiga vad gäller digitalisering och tillgängliggörande. Intervjuperson 3 berättar att utan budget för digitaliseringsprojekt skulle de på institutionen bli tvungna att diskutera vad i verksamheten som skulle behöva upphöra om de istället skulle digitalisera material. Intervjuperson 2 menar att institutionen inte "har press på sig" att de ska gå med vinst och berättar att Institution 2 ger forskare materialet gratis vid materialbeställningar. Även Intervjuperson 6 motsäger att urvalet skulle påverkas av kostnadsaspekten men menar att institutionens begränsade resurser medför att de inte kan digitalisera allt material. Att digitaliseringen påverkas av institutionens ekonomiska förutsättningar kan även innebära att endast mindre mängder material digitaliseras. Detta kan vi se hos Institution 4 där bristen på resurser lett till att institutionen inte digitaliserar bildmaterial i någon större utsträckning. En annan effekt av resursbrist kan bli att kulturarvsmaterial som väljs ut för digitalisering blir begränsat vad gäller variation och omfång. Vi menar att detta i sin tur kan leda till att allmänheten missleds att tro att det digitaliserade materialet är den enda typ av material som finns på institutionen. Vi anser att en digital samling ska reflektera institutionens innehåll av varierat material och om institutionen inte kan uppvisa detta kan allmänheten få en felaktig bild av institutionens innehåll.

Vad gäller utomstående finansiering anser vi att det är positivt att institutionen kan få bistånd, speciellt när de inte har en egen budget för digitalisering. Det kan dock även vara negativt att vara beroende av externa aktörer som har egna synpunkter på vad som ska digitaliseras och tillgängliggöras. Vi menar att utomstående aktörer inte alltid delar institutionens vision och mål vad gäller tillgängliggörande. Ett exempel är att institutioner kan bli finansierade av föreningar som har specifika villkor för vad som ska digitaliseras. Dessa villkor sammanfaller inte nödvändigtvis med institutionens mål och kan innebära att institutionen digitaliserar material som endast är intressant för en begränsad grupp, exempelvis de som delar föreningens intresse. Trots detta anser vi att det är positivt att institutioner får extern finansiering då det innebär att mer material kan tillgängliggöras, men det är även viktigt att institutionerna i sådana fall tydliggör var finansieringen kommer ifrån. Med andra ord anser vi att det är viktigt att reflektera över var kulturarvsinstitutioners finansiering kommer ifrån. Om finansieringen kommer från den egna institutionen har institutionen större möjlighet att utgå ifrån sina egna urvalskriterier, vilket är fallet med exempelvis Institution 6. Institution 3 däremot utgår från material de förmodar de kan få finansiering för vilket innebär att de måste utgå ifrån den utomstående aktörens villkor. För att institution 7 ska kunna digitalisera allt material på institutionen har de fått söka finansiering från exempelvis olika fonder. Intervjuperson 7 påpekar att om institutionen inte fått den summa de begärde hade de behövt göra ett urval baserat på exempelvis material som ses som "dyrbart", "intressant" och är "efterfrågat". Intervjuperson anser att detta är beklagligt eftersom att ett sådant urval leder till att material som anses vara "tråkigt" aldrig kommer att uppmärksammas då allmänheten inte vet att det existerar. Detta kan tolkas som att intervjupersonen känner att brist på finansiering är något som begränsar vad allmänheten kommer att ta del av. Det kan även tyda på att kulturarvsarbetare själva känner sig begränsade av resursbrist i sitt uppdrag att tillgängliggöra kulturarv. En kulturarvsarbetare är ofta välinformerad beträffande institutionens olika samlingar, de vet vad som finns på institutionen och vet därför även vad som *inte* tillgängliggörs. Sammanfattningsvis är kostnadsaspekten en kritisk faktor vad gäller tillgängliggörande på kulturarvsinstitutioner. Å andra sidan behöver

inte tillgång till ekonomiska medel innebära att allt material kan tillgängliggöras då även andra faktorer såsom upphovsrätten har betydelse.

7.1.6 Digitalisering av intressant material

Någonting som framkommit gällande urvalsfrågan är att många institutioner väljer att digitalisera så kallat "intressant" eller "attraktivt" material. Enligt intervjupersonerna innebär detta material som institutionerna tror att allmänheten kommer vara intresserade av. Ingen av intervjupersonerna ger någon mer ingående förklaring till vad detta innebär eller vad sådana kriterier baseras på. Som skrivet ovan står det i Arkivlagen att myndigheternas arkiv är en del av det nationella kulturarvet, vilket kan tolkas som att detta är någonting som allmänheten ska ta del av. Att institutionerna baserar urvalet på material som de tror allmänheten kommer vara intresserade av ser vi därför som någonting positivt. Dock kan även en brist på starkare och vidare kriterier leda till att det material som digitaliseras och tillgängliggörs blir begränsat och enformigt. Vi menar att även att ett fokus på efterfrågat material kan bidra till detta. Det är även viktigt att kritisera det faktum att kulturarvsinstitutioner baserar tillgängliggörandet av kulturarvet på kriterier som inte är tydligt definierade. Det är oklart om någon av institutionerna har ställt sig frågan vad som menas med "intressant" eller "attraktivt" material, vilket kan innebära att kriterierna är godtyckliga. Detta kan kopplas till vår teoretiska utgångspunkt. Som skrivet ovan är ingen, enligt postmodernismen, neutral och Cook och Schwartz menar att kulturarvsarbetare måste acceptera att deras arbete färgas av en subjektivitet som inte kan undvikas (Cook & Schwartz 2002, ss. 173–176). Att kulturarvsarbetare inte har tydliga direktiv för hur de ska göra urvalet kan medföra att urvalet baseras på kulturarvsarbetarnas egna uppfattningar. Att digitalisera "intressant" eller "attraktivt" material utan att ha kriterier på vad detta innebär kan leda till att kulturarvsarbetaren – medvetet eller omedvetet – baserar sina val på subjektiva motiv. Därför anser vi att det i dessa fall är särskilt viktigt att det finns tydliga riktlinjer och kriterier samt tydlig dokumentation som gör kulturarvsarbetarna och då även kulturarvsinstitutionerna transparenta i sitt arbete.

7.2 Policydokument och riktlinjer

Här analyseras det empiriska material som presenteras i kapitel 6.3 och som berör frågeställningen *Vad finns det för riktlinjer gällande urval och tillgängliggörande på kulturarvsinstitutionerna och vad har dessa för betydelse i praktiken?*

Vi kommer här bland annat analysera om urvalskriterier institutionerna utgår ifrån är mer eller mindre formella. Med "mer eller mindre formella" menar vi i vilken utsträckning urvalskriterierna är tydligt fastställda eller baserade på något konkret. Detta innebär att vi anser att ett policydokument är mer formellt än exempelvis oskrivna urvalsprinciper. När urvalskriterierna är att materialet exempelvis ska vara *intressant*, *attraktivt* eller *efterfrågat* (utan att det finns något fastställt sätt att avgöra detta) anses de vara mindre formella.

Vad som blev tydligt genom vår undersökning var att det generellt sätt inte finns några policydokument för hur urvalet ska gå till på institutionerna. Endast en institution hade ett policydokument, vilket dock inte var utformat för bildmaterial.

Detta kan vara en anledning till att inte alla urvalskriterierna i policydokumentet är relevanta specifikt för digitaliseringen av bildmaterial. Eftersom det inte skett någon digitalisering av bildmaterial på institutionen har dokumentet inte använts i de sammanhangen, men att dokumentet tagits fram visar på en vilja hos institutionen att utgå ifrån fastställda strategier när de gör urval. Vi menar dock att det är viktigt att det finns policydokument specifikt framtagna för bildmaterial. Detta eftersom andra aspekter måste tas i beaktande vid digitalisering av bildmaterial än vid digitalisering av annat material. Bland annat eftersom bildmaterial sällan är offentligt och därför påverkas i större utsträckning av upphovsrätten (se kapitel 6.4.1). I Drydens undersökning studeras i vilken utsträckning de berörda institutionerna har policydokument vad gäller upphovsrätt. Detta är alltså en annan typ av policydokument än de vi studerat men de kan ändå jämföras då det i båda fallen gäller i vilken utsträckning institutioner har policydokument. På två tredjedelar av arkiven Dryden studerade fanns inga policydokument vad gäller upphovsrätt, vilket i intervjuerna som gjordes visade sig bero på dels att det inte fanns resurser till det och dels att det inte fanns tillräckligt med kunskaper om upphovsrätten (Dryden 2008, s. 148). Brist på resurser kan även vara en anledning till att institutionerna vi undersökt inte har några policydokument gällande urval. Om detta är fallet kan ett alternativ vara att institutionerna använder sig av redan framtagna dokument och anpassar dessa efter sina egna behov.

Trots att det inte finns några policydokument för urvalet på de flesta institutioner visar Intervjuperson 3 att det finns en vilja hos dem att ta fram och använda sig av detta, vilket även stöds av Intervjuperson 2 när hen säger att de skulle använda sig av redan framtagna dokument ifall de genomförde ett större digitaliseringsprojekt. Intervjuperson 3 framhåller även att policydokument måste tas fram tillsammans med användare för att bli meningsfulla. Det här visar att det finns en medvetenhet om kulturarvsarbetarens roll i skapandet av arkiv och att detta ifrågasätts. Vidare visar det att det finns en vilja att försöka motverka det starka inflytande kulturarvsarbetaren har genom att fler aktörer ingår i urvalsprocessen (se kapitel 7.1.2). Intervjuperson 3 klargör detta när hen säger att det är enkelspårigt att institutionerna ensamma ska ta fram policydokument för urval. Det här tanke- och förhållningssättet, som Cook och Schwartz framhåller som något positivt (Cook & Schwartz 2002, ss. 182–183), ser vi som ett exempel på hur postmodernistisk teori kan tillämpas i praktiken.

Det finns flera anledningar till att det inte finns några policydokument på de flesta institutioner. Det kan vara att de planerar att ta fram dessa, vilket är fallet på Institution 3. För Institution 7 kan det bero på att de bestämt att allt material ska digitaliseras. En annan anledning till att det inte finns policydokument kan vara att institutionen inte digitaliserar material i större utsträckning och det anses därför inte nödvändigt, vilket är fallet på Institution 2. Ytterligare en anledning kan vara att de har andra, mer eller mindre formella sätt att arbeta med urvalet. Här går det att se en skillnad mellan institutionerna, inte bara i, som tidigare diskuterats, *hur* urvalet görs, utan även *hur formella* urvalskriterierna är. På Institution 3 utgår de ifrån statistik, vilket kan ses som ett i viss mån formellt sätt att göra urvalet. Även andra institutioner utgår ifrån det material som är mest efterfrågat, men det sker istället på ett mindre formellt sätt. Detta är fallet på Institution 1 och även Intervjuperson 7 säger att vad som är mest efterfrågat skulle vara ett urvalskriterium ifall de hade behövt göra ett urval. Intervjuperson 6 menar att de väljer det material som är mest

“publikt” och “attraktivt”, vilket kan tolkas som material som är efterfrågat. Det är tydligt att de flesta institutioner utgår ifrån mindre formella urvalskriterier. Detta visar på vikten av att undersöka i vilken mån enskilda personer gör urval eller, i större drag, hur besluten vad gäller digitalisering och tillgängliggörande fattas. Detta resultat blir alltså en grund till efterföljande frågeställning. Detta relaterar även till det som tas upp i kapitel 7.1 rörande dokumentation av urvalsprocessen.

Att urvalskriterierna inte är formella kan innebära att urvalet sker på olika sätt vid olika tillfällen. Som tydliggjorts i föregående avsnitt, gällande urvalsprocessen, är detta också fallet. Detta behöver dock inte vara ett problem då det kan vara nödvändigt att urvalet sker på olika sätt och av olika anledningar beroende på material- eller samlingstyp. Vi menar emellertid att om det inte finns policydokument på institutionerna kan detta leda till att det inte finns några strategier för hur urvalet ska ske och att arbetet blir godtyckligt. I dessa fall anser vi att det är ännu viktigare att institutionerna dokumenterar hur de går tillväga samt de urvalskriterier de utgår från, vilket även Cook och Schwartz framhåller (Cook & Schwartz 2002, s. 183). Vi är dock medvetna om att det kan vara svårt att ta fram policydokument som ger utrymme för olika sätt att göra urval, eftersom ett syfte med policydokument kan vara att standardisera hur urvalet ska gå till. Det blir med andra ord en avvägning mellan att standardisera hur urvalet ska gå till och samtidigt lämna utrymme för att olika aspekter måste vägas in för olika typer av samlingar och material.

Vad gäller institutioner som inte digitaliserar bilder eller gör det i mycket liten utsträckning kan det ifrågasättas om det är relevant för dem att ha policydokument om dessa inte används. En möjlighet är dock att institutioner använder sig av andra institutioners policydokument istället för att ta fram egna. Detta menar Intervjuperson 2 att de skulle göra ifall de genomförde större digitaliseringsprojekt och även Intervjuperson 1 berättar att de använder sig av dokument framtagna av andra institutioner. Det är dock tydligt att det inte heller på institutioner som digitaliserar och tillgängliggör bildmaterial i större utsträckning finns fastställda policydokument för urvalet. Här kan det ses som mer relevant att lägga ner tid på att ta fram detta.

Att utgå ifrån policydokument kan vara ett sätt att visa för användarna hur urvalet har gjorts, vilket även kan ske genom att i efterhand dokumentera detta. Dokumentation av urvalsprocessen är, som tidigare nämnts, något som inte sker på institutionerna i större utsträckning, i vissa fall skrivs dock rapporter. Även i förundersökningar till digitaliseringsprojekt kan det förekomma viss dokumentation. Det är dock ingen institution som har tillgängliggjort dessa rapporter på sin hemsida eller liknande. Även om institutionerna är offentliga, och därför är skyldiga att lämna ut denna dokumentation som allmän handling, finns det risk att ingen är medveten om att den finns och därför inte efterfrågar den. Det är därmed uppenbart att denna dokumentation inte görs i syfte att redovisa för användare hur urvalsprocessen har gått till då denna information inte finns tillgänglig för allmänheten.

På flera institutioner finns policydokument för andra aspekter av digitaliseringen än urvalet, bland annat nämner flera intervjupersoner den tekniska aspekten. Detta kan bero på att det för det praktiska arbetet ses som viktigare att det på förhand bestämts exempelvis vilken upplösning bilderna ska ha och vilka taggar som ska

användas. Med andra ord prioriteras policydokument för tekniska aspekter över policys för hur urvalet ska göras.

Vi anser att det är viktigt för institutioner att använda sig av policydokument när urvalet för digitalisering och tillgängliggörande görs. Enligt oss finns det två olika perspektiv på frågan huruvida institutioner ska använda sig av denna typ av dokument. Det ena är institutionernas eget perspektiv och det andra är användarnas perspektiv. Ur institutionernas perspektiv tycker vi att det är viktigt med policydokument eftersom det kan medföra att det blir lättare för kulturarvsarbetare i deras arbete. Det kan även medföra att de har något att referera till om deras arbetssätt ifrågasätts. Detta nämns av två intervjupersoner som en anledning till att de dokumenterar sitt arbetssätt, men vi menar att samma sak gäller för policydokument. Finns det fastställda policydokument kan kulturarvsarbetaren använda sig av dessa för att visa hur urvalet har gjorts. Det kräver dock att dessa policydokument är väl utarbetade och fungerar för den specifika institutionen. Ännu en aspekt är att policydokument gör institutionerna blir mer transparenta genom att visa vilka kriterier de arbetar utifrån. Detta är alltså något som är viktigt även utifrån användarnas perspektiv. Det kräver dock att policydokumenten faktiskt tillgängliggörs för användarna, förslagsvis på institutionernas hemsidor där de är synliga. Tillgängliga policydokument är även viktiga för att användarna ska kunna se vilka urval som gjorts, och då även vad som har valts bort. Utan detta finns en risk att det för användarna framstår som att materialet som är tillgängligt på webben är det enda institutionen har.

7.3 Upphovsrätten

Här analyseras det empiriska material som presenteras i kapitel 6.4 och anknyter till frågeställningen *Hur påverkar upphovsrätten urvalet vid digitalisering av bildmaterial på kulturarvsinstitutioner när syftet är att tillgängliggöra materialet på webben?* Något som undersökningen klagör är att upphovsrätten kan skapa flera olika problem för institutionerna. Vi kommer här att börja med att placera in institutionernas förhållningssätt till upphovsrätten i Drydens kategorier, då detta är relevant för den fortsatta analysen.

7.3.1 Analys med hjälp av Drydens kategorisering

Det första som blir tydligt vad gäller institutionernas förhållningssätt till upphovsrätten är att de förhåller sig till den på olika sätt beroende på situationen. Med andra ord kan samma institution hamna i båda kategorier. Nedan följer en genomgång av varje institutions förhållningssätt till upphovsrätten. Vi beskriver hur vi har placerat in dem i Drydens kategorisering samt förklarar hur vi har resonerat. Kategorierna som används är, som nämnts i kapitel 5, *mer restriktiva* och *mindre restriktiva*.

Institution 1 kan placeras in i kategorin mindre restriktiva då de har publicerat bilder där fotografen är okänd. I dessa fall har de angett den egna institutionen som källa för att vara öppna och visa att de är intresserade av en vidare dialog. Intervjuperson 1 berättar dock att de planerar ett nytt webbaserat register där de kommer filtrera bort de fall det finns osäkerheter kring. Den generella hållningen på Institution 1 verkar

alltså snarare vara mer restriktiv, även om det kan finnas fall där de är mindre restriktiva. På Institution 2 finns det både ett mindre restriktivt och ett mer restriktivt förhållningssätt. Det mindre restriktiva kan tydligt ses när material institutionen inte hade rättigheterna till tillgängliggjordes, vilket dock inte gällde bildmaterial. Ett mer restriktivt förhållningssätt förekom när Intervjuperson 2 valde att inte tillgängliggöra en fotografisamling där uppgifter saknades. Institution 3 har ett mer restriktivt förhållningssätt, de har valt att inte digitalisera och tillgängliggöra material det finns osäkerheter kring. Intervjuperson 3 påpekar dock att hen skulle vilja se ett mindre restriktivt förhållningssätt och hoppas att även ledningen ska förändra sin attityd till denna problematik.

På Institution 4 har de i vissa fall haft ett mindre restriktivt förhållningssätt då de bland annat tillgängliggjort föräldralösa verk. De kan även ses ha ett mer restriktivt förhållningssätt i förhållande till en samling de digitaliserat men där endast de äldsta delarna har tillgängliggjorts, vilket Intervjuperson 4 menar berodde på upphovsrätten. På Institution 5 finns det ett mer restriktivt förhållningssätt. Där anser de att om det finns problematik vad gäller upphovsrätten är det inte "vettigt" att digitalisera materialet. Vad gäller Institution 6 är det tydligt att det finns ett mindre restriktivt förhållningssätt. De har tillgängliggjort en större mängd material som de inte har rättigheterna till. Då har de i samband med materialet tydliggjort att de inte innehar rättigheterna och att användaren får kontakta rättighetsinnehavaren. Eftersom Institution 7 endast tillgängliggjort en mindre mängd material är det svårt att säga något om deras faktiska förhållningssätt. Intervjuperson 7 berättar dock om fotografier de har på institutionen som hen menar att de inte kan tillgängliggöra då fotografen är okänd, vilket tyder på ett mer restriktivt förhållningssätt. Hen berättar emellertid även att det i framtiden kan komma att bli aktuellt att tillgängliggöra den här typen av fotografier och i så fall att i samband med dessa klargöra att de gärna tar emot mer information. Detta indikerar istället ett mindre restriktivt förhållningssätt.

Detta visar att båda förhållningssätt finns representerade bland institutionerna och i flera fall finns båda representerade på samma institution. Det går dock att se att det mer restriktiva förhållningssättet är representerat i något högre grad. Även Drydens forskning visar att institutionerna har en mer restriktiv hållning och att de föredrar att välja ut material det inte finns oklarheter kring. Detta kan bland annat innebära material där upphovsrätten har gått ut eller där institutionerna själva innehar den (Dryden 2008, s. 238) Vår undersökning sammanfaller alltså här med Drydens.

7.3.2 Problem med upphovsrätten

Ett problem för flera institutioner är föräldralösa verk. Det här, tillsammans med det restriktiva förhållningssätt som finns på flera institutioner och i vissa fall brist på resurser att söka upphovspersoner, gör att detta material inte blir tillgängliggjort. Det är dock inte bara kostnadsaspekten som hindrar institutionerna från att söka upphovspersoner, i vissa fall kan det vara så att det inte finns några ledtrådar alls. I de fall institutionerna tillgängliggjort föräldralösa verk har de flesta i samband med detta skrivit att de gärna tar emot mer information kring materialet. Vi anser att detta är ett bra sätt för kulturarvsinstitutioner att tillgängliggöra upphovsrättsligt skyddat material samtidigt som de visar att de är villiga att ge upphovspersonerna erkännande och att det finns möjlighet att dra tillbaka materialet från webben.

Upphovsrätten kan dock ses som ett mindre problem för flera institutioner eftersom mycket av deras material är äldre och upphovsrätten därför är utgången. Upphovsrätten blir även ett mindre problem när avtal slutits, vilket sker på alla institutioner eller skulle ske om relevant material inkom. Det *äldre* material intervjupersonerna talar om som ett mindre problem är alltså material där upphovsrätten gått ut. Intervjuperson 5 nämner däremot äldre material som något de har problem med. Hen syftar istället till det material där upphovsrätten finns kvar, men som det inte finns lämpliga avtal kring. Det nyare materialet anses av Intervjuperson 5 vara mindre av ett problem av just den anledningen att det finns avtal för det. Både intervjuperson 2 och 7 nämner fotografier från tidigt 1900-tal som problematiskt. I båda fallen är fotografen okänd och de kan därför inte vara säkra på att denne varit avliden i 70 år. Eftersom Institution 7 ännu inte tillgängliggjort något material går det inte att säkert säga hur de skulle agera om de hamnade i en situation där de antingen kunde tillgängliggöra fotografierna eller inte. Intervjuperson 7 indikerar dock att de inte skulle ha tillgängliggjort detta material. I Institution 2:s fall var det däremot tydligt att det var just osäkerheten kring upphovsrätten som fick Intervjuperson 2 att välja att inte tillgängliggöra fotografier som hen velat. Detta visar alltså på att materialets ålder har betydelse för i vilken mån upphovsrätten påverkar huruvida det kan tillgängliggöras. Problemen finns med material där skyddstiden fortfarande gäller men som det inte finns några relevanta avtal kring. Detta kan leda till att material av en viss ålder inte tillgängliggörs och att en skev bild av institutionens bestånd skapas. För att med säkerhet kunna fastställa om detta är fallet behöver dock närmare undersökningar göras av exakt vad för material som finns tillgängliggjort vid kulturarvsinstitutioner.

Som skrivet ovan kan avtal underlätta för institutionerna att tillgängliggöra material. Avgörande är dock att dessa avtal är relevanta och att de tillåter tillgängliggörande av material på webben. Det är därför viktigt, anser vi, att institutionerna är noggranna när de sluter avtal så att de innefattar all typ av tillgängliggörande så att detta inte blir ett problem i framtiden. Det kan även finnas andra problem, även i de fall när det finns avtal. Det är inte säkert att den institutionen sluter avtalet med är den som innehar rättigheterna till allt material. Detta kan gälla exempelvis folkrörelse- och föreningsarkiv, och enskilt material i allmänhet. Det är tydligt att det är enskilt material som det finns mest upphovsrättsliga problem med. För offentligt material gäller offentlighetsprincipen vilket innebär att det är lättare för institutionerna att tillgängliggöra detta material. Det här kan innebära att offentligt material får större utrymme och blir mer åtkomligt för allmänheten än det enskilda. Det finns då en risk att kulturarvsinstitutionerna ger en skev bild av verkligheten och att andra perspektiv än exempelvis statens blir åsidosatta. Detta anknyter till postmodernismens framhållande av marginaliserade röster och vikten av att ta tillvara på mångfalden av mänskliga erfarenheter (Cook 2001b, s. 17).

Svårigheter med att avgöra vad som är verkshöjd är också en aspekt av upphovsrätten som påverkar om ett material kan tillgängliggöras eller inte. De två intervjupersonerna som nämner detta kan ses ha två olika sätt att förhålla sig till problemet. På Institution 4 har de ett mindre begränsande förhållningssätt där vissa fotografier bedöms vara fotografiska *bilder*, trots att det finns en medvetenhet om att upphovspersonen eller dennes ättlingar inte nödvändigtvis håller med. På Institution 7 finns ett *mer* begränsande förhållningssätt och Intervjuperson 7 berättar att

svårigheterna med att avgöra vad som är verkshöjd leder till att de på institutionen väljer att se fotografierna som fotografiska verk. Detta innebär att material kan bedömmas vara fotografiska verk när de är fotografiska bilder, och att det upphovsrättsliga skyddet därför beräknas vara längre. Intervjuperson 4 menar att vad som är fotografisk bild respektive verk är otydligt uttryckt i lagen. Det här påpekas även av Digisam i *Vägledning om upphovsrätt och angränsande lagstiftning*. Här ligger problemet alltså till viss del i lagen då denna inte är tydlig nog för att enkelt kunna appliceras. Även Dryden pekar på själva lagen och dess komplexitet som något som uppfattas som ett problem (Dryden 2008, s. 254). Det kan dock ifrågasättas om det är möjligt att i en lagtext beskriva vad som är verkshöjd. Intervjupersonerna visar på två sätt att förhålla sig till verkshöjdsbedömningar, vilket får olika konsekvenser för vad som tillgängliggörs.

I vilken mån upphovsrätten betraktas som ett problem skiljer sig mellan kulturarvsarbetarna vi intervjuat. Intervjuperson 4 ser upphovsrätten som ett stort problem och nämner just den som svar på frågan om det finns några återkommande problem vid digitalisering. Intervjuperson 6 däremot anser inte att upphovsrätten har varit ett stort problem för dem, även om hen tar upp problem som uppstår i förhållande till upphovsrätten. Vad är det då som gör att Intervjuperson 4 ser upphovsrätten som ett stort problem medan Intervjuperson 6 inte ser den som något större problem? En anledning kan vara att Intervjuperson 6 syftar på hur upphovsrätten i praktiken har påverkat deras arbete, det vill säga inte mycket, och att Intervjuperson 4 syftar på upphovsrätten i allmänhet med de olika aspekter som behöver övervägas och som de måste förhålla sig till. Intervjuperson 4:s syn på upphovsrätten som ett problem kan även ha att göra med det faktum att Institution 4 har lagt mycket tid på att utreda upphovsrättsliga frågor som relaterar till deras arbete och därför är mer insatta i frågorna. Vi menar dock att för att kulturarvsinstitutioner ska kunna förstå upphovsrättslig problematik som kan uppkomma vid tillgängliggörande av kulturarvsmaterial är det viktigt att de har kunskap kring upphovsrättsliga frågor. Annars finns det risk att institutionerna och kulturarvsarbetarna baserar sitt förhållningssätt på lösa antaganden.

7.3.3 Attityder och förhållningssätt till upphovsrätten

Flera intervjupersoner tar upp vad de ser som allmänna uppfattningar och attityder vad gäller kulturarvsinstitutioners förhållningssätt till upphovsrättslagen. Intervjuperson 3 och 7 menar båda att kulturarvsinstitutioners attityder har förändrats och att de har blivit modigare. Modigare så till vida att de vågar tillgängliggöra material som det finns upphovsrättsliga osäkerheter kring. I både Institution 3 och 7:s fall har de dock inte själva tillgängliggjort denna typ av bildmaterial. Intervjuperson 3 indikerar att hen skulle vilja tillgängliggöra osäkert material och hoppas att ledningen på institutionen ska ha en mer flexibel attityd. Även Intervjuperson 7 indikerar att det i framtiden kan bli så att de tillgängliggör material där de till exempel inte vet vem fotografen är. Hen tar även upp hur Kungliga biblioteket valt att på grund av upphovsrättslagen endast tillgängliggöra tidningar 150 år efter att de först publicerades, vilket Intervjuperson 7 anser är överdrivet. KB kan alltså ses ha en mycket restriktiv hållning i det här fallet, men då vi inte har undersökt KB kan vi inte säga något om deras förhållningssätt i allmänhet. Även Intervjuperson 4 tar upp vad hen ser som en vanlig uppfattning på institutioner. Hen pekar inte direkt på någon attitydförändring men underbygger vad Intervjuperson 2 och 7 ser som en tidigare

hållningspunkt hos institutioner. Denna tidigare hållningspunkt är att de har varit mycket försiktiga och att det finns en föreställning på institutionerna att de kommer bli "stämnda direkt" om de tillgängliggör material där det finns osäkerheter kring upphovsrätten. Det är dock oklart om hen anser att dessa attityder har förändrats.

Flera av de kulturarvsarbetare vi har intervjuat anser att en mindre restriktiv hållning är att föredra, men detta faller inte alltid samman med deras praktik. Detta kan ha att göra med institutionsledningens förhållningssätt, vilket är fallet på Institution 3. Det kan även bero på en osäkerhet hos den enskilda kulturarvsarbetaren, vilket verkar vara fallet för Intervjuperson 2. Här skulle det kunna vara positivt om det fanns policydokument som kulturarvsarbetaren kunde ha som stöd. Även andra intervjupersoner, så som Intervjuperson 4, anser att en mindre restriktiv hållning är att föredra. På Institution 4 har de även i viss mån arbetat på det här sättet och exempelvis tillgängliggjort föräldralösa verk.

Att flera intervjupersoner är positiva till ett mindre restriktivt förhållningssätt samt att två av dem pekar på att det finns attitydförändringar i allmänhet kan vara en följd av att de upptäckt att riskerna för negativa konsekvenser är mycket små. Intervjuperson 4 säger bland annat att hen aldrig har hört talas om fall där institutioner blivit stämnda. Intervjuperson 2 och 6 säger båda att det har varit mindre problem med upphovsrätten än vad de förväntat sig. Intervjuperson 2 berättar även att tillgängliggörandet av material institutionen inte hade rättigheterna till var något som gjordes medvetet, för att de ville undersöka vad det skulle få för konsekvenser. Detta stärker argumentet att attityder vad gäller förhållningssättet till upphovsrätten har börjat förändras. Vi ser denna förändring som något positivt och som ett första steg i förändringen av arbetssättet på institutionerna.

Det är dock även tydligt att denna attitydförändring inte fått genomslag i praktiken då flera institutioner har fortfarande ett restriktivt förhållningssätt. Detta kan kopplas till i vilken mån den enskilda kulturarvsarbetaren har möjlighet att påverka urvalet. Intervjuperson 3 indikerar att det från ledningens håll finns ett mer restriktivt synsätt och att detta påverkar hur de på institutionen arbetar med frågorna. På Institution 2 finns däremot det mer restriktiva förhållningssättet hos enskilda kulturarvsarbetaren som tar beslutet, medan det mindre restriktiva finns när beslutet har tagits på en högre nivå och är väl genomtänkt. Vi menar att det i den här typen av situationer vore positivt om det fanns policydokument som den enskilda kulturarvsarbetaren kunde referera till. Dessa policydokument bör vara fastställda på högre nivå samt vara dokument som hela institutionen står bakom. Vi menar att då hamnar inte allt ansvar på den enskilda personen, vilket kan innebära att institutionen blir mindre restriktiv och då tillgängliggör mer material. Intervjuperson 2 klargör även att hen hade velat tillgängliggöra materialet samt att hen generellt sätt har en positiv attityd till en mindre restriktiv hållning. Anledningen till att materialet inte tillgängliggörs verkar istället ha att göra med den enskilda personens osäkerhet. Detta visar även på vilken påverkan den enskilda kulturarvsarbetaren har och hur detta kan kopplas samman med bristen på policydokument.

7.3.4 Offentliggjord

Intervjuperson 6 berättar att Institution 6 antar att de som donerar material är "villiga att vara offentliga", det vill säga att materialet tillgängliggörs, eftersom Institution 6

är offentlig. Detta kan jämföras med vad som nämns i Digisams rapport *Vägledning om upphovsrätt och angränsande lagstiftning*. Här skrivs att när någon lämnar in material till en kulturarvsinstitution ”kan det finnas anledning att anta att materialet därmed har offentliggjorts” (Digisam 2014a, s. 19). Detta är dock beroende av att upphovspersonen själv är den som lämnar in materialet eller att detta sker med upphovspersonens godkännande samt att inga restriktioner lagts på materialet. Det framgår inte ifall detta tas i beaktande på Institution 6. Det kan även påpekas att det finns en skillnad mellan vad Intervjuperson 6 säger, att donatorer är ”villiga att vara offentliga”, och begreppet ”offentliggjorts” som Digisam använder. Det är dock relevant att jämföra dessa eftersom det i båda fallen rör sig om att donatorn är medveten om att det är en offentlig institution i vars uppdrag det ingår att tillgängliggöra material.

Detta menar vi att även andra institutioner bör ha i åtanke när de överväger att tillgängliggöra material. Då vi inte uttryckligen frågade intervjupersonerna detta är det dock möjligt att fler institutioner har begrundat detta. Eftersom alla institutioner i vår studie är offentliga är detta något som är relevant för alla. Vi anser att detta även kan överföras till kulturarvsinstitutioner utanför den offentliga sektorn. I vår mening kan det antas att om någon lämnar in ett material till en kulturarvsinstitution, vare sig den är offentlig eller inte, är denne även villig att låta materialet bli tillgängliggjort, om inga uttryckliga restriktioner sätts. Detta eftersom en av kulturarvsinstitutioners främsta uppgifter är att tillgängliggöra sina samlingar. Problemet här är dock, som Digisam tar upp, att detta utgår från att materialet lämnas in av upphovspersonen själv eller att det sker med dennes godkännande. Detta är ett dilemma då stora delar av kulturarvsinstitutioners samlingar kan vara donerade av någon annan än upphovspersonen, utan dennes explicita godkännande.

7.3.5 Reaktionen från rättighetsinnehavare

Både Intervjuperson 4 och 6 har i större eller mindre utsträckning tillgängliggjort material som det finns upphovsrättsliga osäkerheter kring. Varken Intervjuperson 4 eller 6 har dock stött på några problem i samband med detta. Reaktionen, berättar Intervjuperson 6, har istället varit mycket positiva. Även Intervjuperson 4 berättar om positiva reaktioner de fick när de kontaktade rättighetsinnehavarna till material de skulle använda till en bok. De enda personerna som nämner konkreta exempel där upphovsrätten blivit ett problem vid tillgängliggörande av material är Intervjuperson 2 och 7. I Institution 2:s fall gällde det inte bildmaterial och materialet var nyare. Det problem som uppstod här var att rättighetsinnehavare hörde av sig med klagomål om att material tillgängliggjorts, vilket ledde till att institutionen fick dra tillbaka denna del av materialet. Det fick alltså inga större efterverkningar utöver det här och det blev ett mindre problem än vad Intervjuperson 2 förväntat sig. För Institution 7 gällde det bildmaterial som använts i en fysisk utställning, och därför egentligen faller utanför vår undersökning. Det är dock värt att notera att fallet, som gällde en fotograf som kom med klagomål om att hans bilder använts, löstes genom att denne fick ersättning. Även Intervjuperson 6 berättar att folk har hört av sig angående material som har tillgängliggjorts av institutionen, men i dessa fall har det gällt att felaktigheter upptäckts och alltså inte klagomål.

Anledningen till att det var materialet Institution 2 tillgängliggjorde som fick klagomål kan bero på materialets karaktär. Materialet var nyare och de var medvetna

om att det var upphovsrättsligt skyddat samt vilka upphovspersonerna var. Det fanns med andra ord inga oklarheter kring rättigheter eller upphovspersoner, vilket annars är ett vanligt problem. Detta visar att även om kulturarvsinstitutioner tillgängliggör skyddat material de inte har rättigheterna till, och upphovspersonerna hör av sig för att klaga, behöver det inte innebära att institutionerna genast får enorma problem. De blir inte, som Intervjuperson 4 säger, "stämnda direkt". Detta menar vi är en anledning till att kulturarvsinstitutioner bör vara mindre restriktiva i sitt förhållningssätt till upphovsrätt. Som Intervjuperson 4 säger finns det en pålaga från politiker att institutioner ska tillgängliggöra kulturarvet, men att detta hamnar i konflikt med upphovsrättslagen. Här handlar det alltså om att ta ställning för vad som är viktigare, att följa lagen in i minsta detalj för att undvika att stöta sig med någon eller att tillgängliggöra vårt kulturarv till allmänheten. Vi menar att det senare alternativet är att föredra då vi anser att tillgängliggörande är en av kulturarvsinstitutionernas viktigaste uppgifter. Även Akmon ifrågasätter om det är rimligt att låta bli att tillgängliggöra allt material där institutionerna inte vet vem rättighetsinnehavaren är eller när denne inte kan lokaliseras (Akmon 2010, s. 63). De positiva reaktioner som institutionerna har fått tyder också på att det inte finns någon större anledning att vara orolig för att rättighetsinnehavare ska motsätta sig att deras material tillgängliggörs. Detta kan kopplas till och faller samman med vad Dryden kommer fram till i sin undersökning från 2014. Även denna visar på de positiva reaktioner institutioner har fått från rättighetsinnehavare. Hennes undersökning visade att två tredjedelar av fallen där rättighetsinnehavare kontaktades var dessa positiva till att dokumenten användes (Dryden 2014, s. 79). Under digitaliseringsprojektet som diskuterades på symposiet *Archives and Copyright: Developing an agenda for reform* framkom det även där att rättighetsinnehavare som kontaktades var positiva till att inkluderas i projektet (Deazley & Stobo 2014, ss. 9–11).

7.4 Kulturarvsarbetarens roll

I denna del analyseras det empiriska material som presenteras i kapitel 6.5 och anknyter till frågeställningen *På vilket sätt kan den enskilda kulturarvsarbetaren påverka vad som digitaliseras och tillgängliggörs och vad har detta för betydelse för kulturarvet?* Resultaten visar att kulturarvsarbetarna på majoriteten av institutionerna har en stor roll i digitaliseringsarbetet. Vid två av institutionerna har däremot kulturarvsarbetaren en mindre roll. Ett annat resultat är att de enskilda kulturarvsarbetarna har större möjlighet att påverka vid småskalig digitalisering.

Precis som Cook tycker vi att kulturarvsarbetare är i en maktposition i och med att de kan påverka vad som tillgängliggörs på kulturarvsinstitutionerna (Cook 2001b, s. 27; Cook & Schwartz 2002, s. 183). Vi anser att det är av betydelse att den enskilda kulturarvsarbetaren förstår sin egen yrkesroll och den influens hen har på det gemensamma kulturarvet. Detta innebär bland annat att ifrågasätta sitt och institutionens arbete.

7.4.1 Vem ansvarar för digitaliseringsprojekt och hur går det till?

Gällande vem som ansvarar för digitaliseringsbeslut är svaren något olika. Två av intervjupersonerna, 2 och 4, berättar att institutionerna har en ledningsgrupp, där kulturarvsarbetare inte ingår, som bestämmer vad som ska digitaliseras. Vad beträffar

ledningsgruppen på Institution 2 är det osäkert om denna är väl bekant med kulturarvsmaterialet på institutionen. Vad gäller Institution 4 är den enskilda kulturarvsarbetaren inte med och påverkar vad som digitaliseras. Som tidigare nämnts påpekar Intervjuperson 4 att kulturarvsarbetarna brukade komma med digitaliseringsförslag till ledningsgruppen men att dessa aldrig antogs. Varför är det så? Ett svar kan vara att institutionen inte ser vikten av att en kulturarvsarbetare är med och förser de övriga i ledningsgruppen med vad vi anser vara en unik insyn i materialet. En annan anledning kan vara att ledningsgruppen anser att kulturarvsarbetare arbetar *för nära* materialet och inte är opartiska.

Intervjuperson 1 berättar att det är hen som beslutar vad som ska tillgängliggöras men att övrig personal kan komma med förslag och idéer. I detta fall är det den enskilda kulturarvsarbetaren som tar digitaliseringsbesluten. De övriga intervjupersonerna förklarar att institutionerna har olika personal- eller arbetsgrupper som arbetar med digitaliseringsfrågan. Den uppfattningen vi har fått är att dessa grupper består av kulturarvsarbetare som arbetar nära materialet. Detta innebär att den enskilda kulturarvsarbetaren har en viktig roll vad gäller digitalisering och tillgängliggörande. Vårt resultat visar att på majoriteten av institutionerna kan den enskilda kulturarvsarbetaren vara med och påverka vad som digitaliseras då de flesta av våra intervjupersoner har varit med i digitaliseringsarbetet. Som tidigare nämnts ser vi detta som någonting mycket positivt då vi anser att kulturarvsarbetaren har en unik insyn i kulturarvsmaterialet och har den närmaste kontakten med allmänheten. Vi anser därför även att det är positivt att det finns grupper bestående av kulturarvsarbetare som tillsammans bestämmer urvalet. Med andra ord menar vi att det viktigaste är att *kulturarvsarbetare* är inblandade i urvalet och att det inte endast görs av en ledningsgrupp. Vi tycker vidare att det, i de fall då det endast är kulturarvsarbetare som gör urvalet, är positivt att flera är inblandade då fler perspektiv därmed innefattas.

7.4.2 Digitaliseringens omfattning påverkar tillvägagångssättet

Vi har fått uppfattningen att många av intervjupersonerna själva kan välja material för digitalt tillgängliggörande när det gäller småskalig digitalisering. Vissa, såsom Intervjuperson 1 och 2, väljer att digitalisera samt i viss mån även tillgängliggöra material som beställs från forskare eller andra användare. Även Intervjuperson 4 berättar att kulturarvsarbetarna på institutionen regelbundet digitaliserar material i mindre grad. Detta kan uppfattas som positivt då kulturarvsarbetaren kan vara med och direkt påverka vad som digitaliseras. I vissa fall är detta digitala tillgängliggörande det enda som förekommer på institutionen. Vi anser att det är positivt att kulturarvsarbetare kan digitalisera och tillgängliggöra material på egen hand när institutionen inte har några digitaliseringsprojekt eller framtida planer på sådana. Även om institutionerna endast digitaliserar småskaligt kan detta få allmänheten att uppmärksamma institutionens samlingar och detta kan även inspirera till framtida digitaliseringsprojekt. Dock anser vi, som nämnt ovan, att även småskalig digitalisering ska ha tydliga riktlinjer vad gäller urval.

7.4.3 Institutionens organisation

Intervjuperson 4 påpekar att institutionens omorganisation har lett till att det finns ett mindre intresse för digitalisering än tidigare. Hen menar att den tidigare

förvaltningschefen, som ansvarade för digitaliseringsarbetet, arbetade på eget bevåg och kunde få fram resurser till digitalisering, vilket inte har skett när ledningsgruppen tog över ansvaret. Detta ointresse kan bero på att institutionens mål inte belyser digitalisering och tillgängliggörande. Vi anser att detta är negativt då det kan leda till att de som ansvarar för digitalisering väljer att inte digitalisera och tillgängliggöra material. Att institutionen fick mer finansiering för digitaliseringsprojekt när förvaltningschefen hade ansvaret kan bero på att denne hade en närmare relation till kulturarvsarbetarna och kunde lyssna på och ta emot deras förslag vad gällde digitalisering och tillgängliggörande. Detta visar på att det kan vara positivt med nära samarbete mellan de ansvariga för digitaliseringsprojekt och kulturarvsarbetarna. Vi menar dock att det är att föredra att personal som är bekanta med kulturarvsmaterialet är med och tar besluten.

7.4.4 Vikten av andra aktörer i urvalsprocessen

En av intervjupersonerna framhåller vikten av andra aktörer, såsom forskare och användare, vid digitaliseringsbeslut. Hen menar att det är orimligt att kulturarvsarbetarna själva ska besluta vad som ska digitaliseras och tillgängliggöras. Vi anser att en sådan tankegång hos kulturarvsarbetare är positiv eftersom att det visar att kulturarvsarbetaren förstår att digitaliseringsbeslut gjorda av enbart personal från institutionen är begränsande. Att ha en beslutsgrupp bestående av olika aktörer, både kulturarvsarbetare samt forskare och andra användare, gör att urvalet baseras på olika attityder och åsikter. Detta visar även att institutionen är medveten om sitt inflytande över kulturarvet. Vi anser att det är viktigt att ha en balans mellan vad institutionen vill digitalisera och vad användare vill ha. Vår teoretiska utgångspunkt, Cooks teori om arkivarien som en maktställare, menar att ingen är neutral – varken aktör eller observatör, historiker eller arkivarie (Cook 2001a, s. 7). Vi håller med Cooks tankar och anser att det är viktigt att kulturarvsinstitutioner men även kulturarvsarbetare är medvetna om sin roll som skapare av kulturarvet, men det är även viktigt att det finns en förståelse för att kulturarvet tillhör allmänheten och inte den enskilda institutionen. Därför tycker vi att det är väsentligt att kulturarvsarbetare utreder och ifrågasätter beslut gällande urval. Vidare tycker vi att det är viktigt att kulturarvsinstitutioner inser att för att urvalsprocessen ska bli transparent måste de införa riktlinjer gällande urvalsfrågan. Detta för att kulturarvsarbetare ska utgå från tydliga direktiv och inte handla efter känsla eller egna preferenser. Ett exempel på detta kan vara digitalisering av ”intressant” eller ”attraktivt” material som nämns ovan under kapitel 7.1.6. I dessa fall är det informella riktlinjer som styr urvalet då institutionerna inte har några kriterier för vad som är intressant. I de här situationerna är det enskilda kulturarvsarbetare som avgör vad som är intressant och det är därför särskilt viktigt att de dokumenterar urvalsprocessen för att visa vilka kriterier de utgått från.

7.5 Slutsats

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka hur urvalsfrågan behandlas vid digitalisering och tillgängliggörande, hur denna berörs av upphovsrätten samt vilka attityder som finns gällande upphovsrätt hos kulturarvsarbetare på olika kulturarvsinstitutioner i Sverige. Detta har undersökts genom att intervjua kulturarvsarbetare och studera hur de arbetar med tillgängliggörande av kulturarvsmaterial.

Fokus i våra forskningsfrågor har varit tillgängliggörande och har berört hur processen kring urval redogörs för, vilka riktlinjer som finns vad gäller urval, upphovsrättens inflytande över urvalet samt hur den enskilda kulturarvsarbetaren kan påverka vad som tillgängliggörs.

Vad gäller tillvägagångssättet vid digitalisering har vi genom studien förstått att det skiljer sig åt mellan de olika institutionerna. Detta kan bero på flera skäl. En orsak kan vara digitaliseringens omfång. Vad gäller upphovsrätten tar de flesta institutionerna upp frågan i början av digitaliseringsprojekt. Orsakerna till digitalisering är dock olika då en del institutioner digitaliserar för att tillgängliggöra och en del för att bevara materialet eller effektivisera det interna arbetet. Flera intervjupersoner svarade emellertid att de digitaliserar av båda dessa orsaker. Få av institutionerna har någon dokumentation av digitaliseringsprojekt, varken dokumentation av hur urvalet går till eller tillvägagångssättet i arbetet. Vår studie har även visat att kostnadsaspekten har ett stort inflytande över digitaliseringen och är ofta en viktig aspekt vid digitaliseringsbeslut. Vi anser att det gynnar kulturarvsinstitutionerna om de redogör för hur de tänkt vid urval och tillvägagångssätt genom att dokumentera de olika stegen i digitaliseringsarbetet. Vidare anser vi att dokumentation visar att institutionerna är självkritiska i sitt arbete och därigenom att de är transparenta. Vi anser att detta är fördelaktigt för institutionerna, kulturarvsarbetarna och allmänheten. Detta eftersom att tydlig dokumentation av digitaliseringsprojektens olika steg visar vilka motiv digitaliseringen grundats på samt vilka tankar som legat bakom urvalet. Eftersom det finns olika faktorer som påverkar vad som kan digitaliseras och tillgängliggöras, såsom finansiering och upphovsrätt, bör institutionerna dokumentera dessa för att exempelvis kunna gå tillbaka och utvärdera digitaliseringsprojekt samt vidare utveckla digitaliseringsarbetet.

Vad gäller riktlinjer för urvalsprocessen har endast en av de institutioner vi undersökt fastställt sådana i form av policydokument. Även om det utifrån vår studie inte går att dra några generella slutsatser om hur det ser ut på kulturarvsinstitutioner i allmänhet ger detta en tydlig indikation. Vi anser att det är mycket positivt att det finns policydokument vad gäller urval och vi förespråkar att fler institutioner använder sig av dessa. Detta innebär inte att varje institution måste utforma egna policydokument från grunden, utan de skulle kunna använda sig av redan framtagna sådana och anpassa dessa efter sina egna behov. Viktigt är emellertid att dessa aldrig tas för givna samt att de hela tiden ifrågasätts och revideras, vilket kan sammanfattas i vad Cook säger: "archivists should feel most uneasy at the 'moment' when they try to lock their ideas and practice, based on temporary answers to questions, into guidelines, standards, and directives" (Cook 2001b, s. 30).

Vår studie visar att många institutioner istället utgår ifrån informella urvalskriterier när de gör urvalet. Detta kan innebära att urvalet sker godtyckligt och utan strategier, vilket vi anser vara problematiskt. Detta eftersom att det, i kombination med att urvalsprocessen inte dokumenteras, blir oklart hur urvalet har gjorts och då även vad som har valts bort. Att användare inte vet hur urvalet har gjorts kan i praktiken leda till att det framstår som att *ingen* urval har gjorts och att det som är tillgängligt på webben är det enda som finns. När institutionerna utgår från informella urvalskriterier menar vi att det är särskilt viktigt att urvalsprocessen dokumenteras.

Upphovsrätten är något kulturarvsinstitutioner hela tiden måste förhålla sig till. I vissa fall är det enkelt för dem att avgöra vilket upphovsrättsligt skydd ett material har, men ofta kan upphovsrätten försvåra arbetet. Vi konstaterar i vår studie att både ett mer och ett mindre restriktivt förhållningssätt finns på de olika institutionerna. Det mer restriktiva förhållningssättet har dock en något starkare hållning. Detta visar att upphovsrätten har en negativ inverkan på vad som kan tillgängliggöras, bland annat då den kan leda till att material väljs bort. Tvärtemot flera institutioners faktiska förhållningssätt är flera kulturarvsarbetare positiva till ett mindre restriktivt förhållningssätt och det finns antydningar att attityderna på institutioner i allmänhet håller på att förändras. Detta ser vi som något mycket positivt och vi anser att fler institutioner bör ha ett mindre restriktivt förhållningssätt istället för att vara oroliga över att rättighetsinnehavare ska motsätta sig deras handlande. Flera intervjupersoner berättar att rättighetsinnehavare har varit positiva till att deras material tillgängliggörs. Vi menar att detta visar på att kulturarvsinstitutioner inte bör anta att rättighetsinnehavare skulle ha en negativ inställning till att deras material tillgängliggörs. Det här stärker argumenten för ett mindre restriktivt förhållningssätt. Här vill vi även förespråka en större kontakt institutioner emellan. Om institutioner med positiva erfarenheter delar med sig av dessa kan det leda till att även andra institutioner blir modigare.

Att institutionerna har så olika förhållningssätt visar att upphovsrätten är något komplicerat och att det inte finns några enkla svar på hur kulturarvsarbetare och kulturarvsinstitutioner ska förhålla sig till den. Detta är något som fortlöpande diskuteras runt om i landet i olika sammanhang. Som hjälp för de som arbetar med upphovsrätt inom kulturarvsinstitutioner har Digisam tagit fram ett dokument för vägledning kring de här frågorna. Även om detta dokument kanske inte kan ge svar på hur kulturarvsarbetare ska agera i enskilda fall anser vi att det definitivt kan fungera som en hjälp och som ett sätt för kulturarvsarbetare att öka sin kunskap. Därför rekommenderar vi att alla som på något sätt kommer i kontakt med upphovsrättslig problematik studera detta dokument. Vi anser även att de handböcker som nämns under kapitel 3.3 kan vara till hjälp för kulturarvsarbetare i deras arbete. Något vi också vill framhålla är vikten av kulturarvsinstitutionernas uppdrag att tillgängliggöra sitt material. Eftersom detta är en så viktig del av deras arbete och syfte anser vi att det finns en underförstådd acceptans av att material som lämnas in till kulturarvsinstitutioner även kommer tillgängliggöras så länge inget annat uttryckligen sägs.

Beträffande den enskilda kulturarvsarbetarens roll visar vår studie att de har olika möjligheter att påverka beroende på vem som ansvarar för digitaliseringsprojekten. I de fall kulturarvsarbetarna själva har hand om digitaliseringen har de stor möjlighet att välja ut materialet. Däremot visar studien även att det kan vara svårare att påverka vad som ska digitaliseras vid institutioner där andra än kulturarvsarbetare har ansvar för digitaliseringen. Det har även visats att institutionen som organisation kan påverka vad som digitaliseras. Vi tycker att det är positivt att kulturarvsinstitutioner har mål kring digitalisering och tillgängliggörande. Tydliga mål håller digitaliseringsfrågan aktuell eftersom att institutionen konstant måste förhålla sig till dem. Då kulturarvsarbetaren arbetar nära materialet anser vi att de ska vara med i urvalsprocessen. Följande är det positivt att olika aktörer är med i urvalet, både kulturarvsarbetare och utomstående aktörer såsom forskare och användare. Då vi

anser att kulturarvsarbetare har makt över tillgängliggörandet av kulturarvet är det viktigt att de förstår sin egen roll i detta. Enligt oss bör de konstant ifrågasätta sitt och institutionens arbete med digitalisering och tillgängliggörande av kulturarvsmaterial. Det är även väsentligt att kulturarvsarbetare tillåter sig bli ifrågasatta av såväl institutionen som utomstående aktörer. Vi menar att det ska vara en del av kulturarvsarbetarens arbetssätt att genomgående reflektera över sin egen roll och ansvarsskyldighet. Detta kan relateras till våra tankar kring vikten av dokumentation av digitaliseringsprocessen. Vi menar att genom att tillgängliggöra dokumentationen blir institutionerna mer transparenta.

8 Avslutning

Den här studien har syftat till att framhålla de svårigheter kulturarvsinstitutionerna ställs inför i förhållande till upphovsrätten vid digitalisering och tillgängliggörande av bildmaterial. Vår avsikt med uppsatsen har även varit att visa för kulturarvsinstitutioner att riskerna med att tillgängliggöra upphovsrättsligt skyddat material är mindre än de tror. Anledningen till att vi valde att undersöka upphovsrätten i förhållande till urvalet är att vi hade en uppfattning om att upphovsrätten har ett stort inflytande över vad som tillgängliggörs på kulturarvsinstitutioner. Detta har även bekräftats av vår undersökning, även om det också finns ett flertal andra faktorer som påverkar urvalet. Med det begränsade antalet intervjuer vi baserar vår undersökning på är vi medvetna om att det inte går att dra några generella slutsatser om kulturarvsinstitutioners digitaliseringsarbete men vår uppsats kan fungera som en första indikation. Vi tycker även att vår uppsats har visat att tillgängliggörandet av upphovsrättsligt skyddat kulturarvsmaterial medför en låg risk för kulturarvsinstitutioner och att följderna snarare är positiva.

Arbetet med denna uppsats har gett oss större insikt i problematiken kring urval samt även vilken roll kulturarvsarbetaren kan ha i digitaliseringsarbetet. Vi har insett att det finns många olika problem kring urvalsfrågan i förhållande till upphovsrätten, och vad gäller den svenska kontexten, är det någonting det inte finns mycket forskning kring. Vi har använt oss av Jean E. Drydens forskning och anser att denna kan fungera som utgångspunkt även för vidare forskning i Sverige. Utifrån våra resultat tycker vi att det vore intressant att på en större skala undersöka om det finns ett mer eller mindre restriktivt förhållningssätt till upphovsrättsliga frågor på kulturarvsinstitutioner. På så sätt kan det dras mer generella slutsatser kring detta. Följande föreslår vi vidare forskning om huruvida förhållningssättet och attityderna till dessa frågor är på väg att förändras samt på vilket sätt detta i så fall sker. I förhållande till detta går det även att undersöka om det finns någon skillnad mellan enskilda kulturarvsarbetare och ledningen för institutionerna vad gäller förhållningssätt och attityder. Ett annat förslag på vidare forskning är avtalslicenser. Genom arbetet med vår studie har vi upptäckt att avtalslicenser – som en del ser som lösning på problem – inte nödvändigtvis fungerar som ett verktyg för tillgängliggörande av arkivmaterial. Detta eftersom att avtalslicenser endast gäller om materialet är offentligtgjort, vilket vi under vår studie har fått indikationer på att mycket av det material som finns på arkiv inte är. Vi tycker även att det i vidare forskning kan undersökas huruvida detta stämmer samt även vad som faktiskt menas med *offentligtgjord*. Som nämns under tidigare forskning tas avtalslicenser i förhållande till arkivmaterial upp av Granholm. I sin uppsats tar hon dock inte upp just denna problematik. Vi menar att det är viktigt att undersöka hur olika kulturarvsinstitutioner tolkar begreppet *offentligtgjord* eftersom detta påverkar vad som kan tillgängliggöras. En annan problematik som framkommit i vår undersökning gäller bedömningen av vad som är verkshöjd. Vi

nämner svårigheten med att i en lagtext beskriva vad som är verkshöjd och vidare att det kan uppstå motsättningar mellan institutionen och upphovsrättsinnehavaren vad gäller bedömningen av ett verk. Detta har dock inte berörts i större utsträckning i vår studie och därför föreslår vi vidare forskning kring de här frågorna. Ett förslag är att studera vem som gör bedömningen, vilka kunskaper som krävs för att göra detta samt hur dessa bedömningar går till. Ett annat förslag är att undersöka i vilken mån det uppstår motsättningar mellan institutioner och upphovsrättsinnehavare samt hur dessa problem kan hanteras.

Till sist vill vi ännu en gång tacka våra intervjupersoner för deras medverkan i vår studie.

9 Referenslista

9.1 Tryckta källor

Aho, S. (2010). *Upphovsrättens effekter på biblioteken: En diskussion kring bibliotekens position, verksamhet och framtid*. Masteruppsats, Uppsala universitet. Uppsala: Universitetet.

Ahrne, G. & Svensson, P. (2011). Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I *Handbok i kvalitativa metoder* av Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) 1 uppl. Malmö: Liber, ss. 10–18.

Akmon, D. (2010). Only with your permission: how rights holders respond (or don't respond) to requests to display archival materials online. *Archival Science*. 10, ss. 45–64.

Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, M. (2014). *Digitalisering av biblioteksmaterial: En kvalitativ undersökning av åtta biblioteksanställdas attityder till digitalisering*. Masteruppsats, Uppsala universitet. Uppsala: Universitetet.

Andersson, T. & Nilsson, A-K. (2006). *Digitalisering av bilder vid två museer*. Magisteruppsats, Bilbiotekshögskolan, Högskolan i Borås. Borås: Högskolan.

Cook, T. (2001a). Archival Science and postmodernism: new formulations for old concepts. *Archival Science*, Vol. 1, ss. 3–24.

Cook, T. (2001b). Fashionable nonsense or professionable rebirth: postmodernism and the practice of archives. *Archivaria*, 51, ss. 14–35.

Cook, T. & Schwartz, J. (2002). Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance. *Archival Science*, Vol. 2, ss. 171–185.

Dannefjord, P. (1999). *Metod och Problem: en inledning till sociologisk analys*. Växjö: Institutionen för samhällsvetenskap. Tillgänglig på internet: <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:206189/FULLTEXT01.pdf>.

Dryden, J. E. (2008). *Copyright in the Real World: Making Archival Material Available on the Internet*. Faculty of Information Studies, University of Toronto. Tillgänglig på internet:
https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/11198/1/Dryden_Jean_E_200806_PhD_thesis.pdf.

Dryden, J. E. (2011). Copyfraud or Legitimate Concerns? Controlling Further Uses of Online Archival Holdings. *The American Archivist*, Vol. 74, ss. 522–543.

Dryden, J. E. (2014). The Role of Copyright in Selection for Digitization. *The American Archivist*, Vol. 77, Nr. 1, ss. 64–95.

Eriksson-Zetterquist, U. & Ahrne, G. (2011). Intervjuer. I *Handbok i kvalitativa metoder* av Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) 1 uppl. Malmö: Liber, ss. 26–57.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (red.) (2012). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Ferm, H. & Åstrand, M. (2012). *Are you diggin' it? Digitalt kulturarvsskapande hos kommunarkiv*. Masteruppsats, Lund universitet. Lund: Universitetet.

Geijer, U., Lenberg, E. & Lövblad, H. (2013). *Arkivlagen: en kommentar*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Gracy, K. F. (2013) Ambition and Ambivalence: A Study of Professional Attitudes toward Digital Distribution of Archival Moving Images. *The American Archivist*, Vol. 76, Nr. 2, ss. 346–373.

Granholt, M. (2014). *Arkiverad men inte tillgängliggjord – en studie av upphovsrättslagen, kollektiva avtalslicenser och tillgängliggörande av digitaliserat arkivmaterial*. Masteruppsats, Uppsala universitet. Uppsala: Universitetet.

Gumælius, M. (2004). *Vad innebär digitalisering av kulturarvet? En ideologianalys av tre svenska digitaliseringsprojekt*. Magisteruppsats, Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. Borås: Högskolan.

Hirtle, P. B., Hudson, E. & Kenyon, A. T. (2009) *Copyright and Cultural Institutions: Guidelines for Digitization for U.S. Libraries, Archives, and Museums*. Ithaca, NY: Cornell University Library Press.

Holme, I. M. & Solvang, B. K. (1997). *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Lantz, A. (2013). *Intervjumetodik*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, S. (1986). *Kvalitativ analys: exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur. Tillgänglig på internet:
<http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:253401/FULLTEXT01.pdf>.

- Lundgren, J. (2006). *Upphovsrätt och Internet*. Sundbyberg: Docendo
- Olsson, H. (2009a). *Copyright: svensk och internationell upphovsrätt*. 8. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- Olsson, H. (2009b). *Upphovsrättslagstiftningen: en kommentar*. 3. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- Padfield, T. (2007). *Copyright for archivists and records managers*. 3. uppl. London: Facet.
- Prager, K. (2005). Upphovsrätt – från teori till praktik. *Arkiv, samhälle och forskning*, 2005:1, ss. 71–77.
- Sanderhoff, M. (2013). Open Images – Risk or opportunity for art collections in the digital age? *Nordisk Museologi*, Vol. 2, ss. 131–146.
- Schwartz, J. & Cook, T. (2002). Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science*, Vol. 2 ss. 1–19.
- SFS 1960:729. *Upphovsrättslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 1990:782. *Arkivlag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Soppela, I. Stening (2008). *Urval vid digitalisering av affischer på Kungl. biblioteket*. Magisteruppsats, Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. Borås: Högskolan.
- Starrin, B. & Renck, B. (1996). Den kvalitativa intervjun. I *Kvalitativa studier i teori och praktik* av Svensson, P-G. & Starrin, B. (red.). Lund: Studentlitteratur, ss. 52–78.
- Thurén, T. (2005). *Källkritik*. 2. uppl. Stockholm: Liber
- Trost, J. (1997). *Kvalitativa intervjuer*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Vestberg, N. Lager (2009). Flytande fotografier – Originalitet och upphovsrätt i det digitala arkivet. I *I bildarkivet: om fotografi och digitaliseringens effekter*. Stockholm: Kungl. biblioteket. Tillgänglig på Internet: http://pellesnickars.se/index.php?s=file_download&id=44.

9.2 Elektroniska källor

- Deazley, R. & Stobo, V. (red.) (2014). *Archives and Copyright: Developing an agenda for reform*. Digital proceedings of RCUK symposium. Tillgänglig på internet: <http://www.create.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/CREATE-Working-Paper-2014-04.pdf>

Digisam (2014a). *Vägledning om upphovsrätt och angränsande lagstiftning*. (Diarienummer: RA 06-2014/08275). Stockholm: Riksarkivet. Tillgänglig på internet: http://www.digisam.se/images/docs/juridik/Vagledning_om_upphovsratt_och_angransande_lagstiftning.pdf.

Digisam (2014b). *Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv*. (Diarienummer: RA 06-2014/02689). Stockholm: Riksarkivet. Tillgänglig på internet: http://digisam.se/images/docs/rapporter/Vagledande_principer_for_arbetet_med_digitalt_kulturarv.pdf.

Digisam (2015a). *Digisam – Om oss*. <http://www.digisam.se/index.php/om-oss>. [2015-03-15].

Digisam (2015b). *Digisam – Principer*. <http://www.digisam.se/index.php/avslutat-arbete/principer>. [2015-03-15].

Digisam (2015c). *Digisam – Rapporter från Digisam*. <http://www.digisam.se/index.php/rapporter-fran-digisam>. [2015-03-15].

Good practices handbook. Version 1.3 (2004). Roma: Minerva Project. Tillgänglig på internet: <http://riksarkivet.se/Media/pdf-filer/handbok-digitalisering-MINERVA.pdf>.

Kulturdepartementet (2011). *Digit@lt kulturarv – Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation 2012–2015*. Kulturdepartementet: Stockholm. Tillgänglig på internet: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/18/31/72/13885b0f.pdf>.

Kungliga biblioteket (2010). *Kungl. bibliotekets underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande*. Stockholm: Kungl. biblioteket. Tillgänglig på internet: <http://www.kb.se/Dokument/Aktuellt/Underlag%20till%20en%20nationell%20strategi2.pdf>.

KLYS (2015). *KLYS – Dags för upphovsperson att ersätta upphovsmannen!* <http://www.klys.se/dags-for-uphovsperson-att-ersatta-uphovsmannen.html>. [2015-03-16].

Modéer, K. Å. (u. å.). Bernkonventionen. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/bernkonventionen>. [2015-03-20]

Riksantikvarieämbetet (2010). *Bidrag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande, samt förslag avseende framtiden för K-samsök*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig på internet: http://www.raa.se/publicerat/rapp2010_9.pdf.

Riksantikvarieämbetet (2015). *Om Riksantikvarieämbetet*. <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/>. [2015-04-22].

Riksarkivet (2010). *Underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande*. Stockholm: Riksarkivet.

Riksarkivet (2014). *Viktigt att veta om upphovsrätt – Riksarkivet*.
<http://riksarkivet.se/upphovsratt>. [2015-04-22].

TAM-Arkiv (2012). *Fotografier och digitalisering av kulturarv*.
<http://www.tam-arkiv.se/fotografier-och-digitalisering-av-kulturarv>. [2015-04-26]

WIPO (u. å.). *WIPO – WIPO – Administerd Treaties*.
http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?country_id=ALL&search_what=B&bo_id=7. [2015-03-20].

Bilaga 1

Arbetsfördelning

Vad gäller arbetsfördelningen har vi båda skrivit på samtliga delar i uppsatsen. Beträffande tidigare forskning har vi läst olika artiklar och annat material, men det material vi presenterar i uppsatsen har vi dock båda satt oss in i. Då vi har delat upp det empiriska materialet och analysen efter våra fyra frågeställningar har vi i viss mån haft ansvar för specifika delar av dessa kapitel. Nu när uppsatsen är färdigställd kan vi se att arbetsfördelningen har varit jämn.

Bilaga 2

I N T E R V J U G U I D E

Innan inspelningen börjar

- Tack för att du deltar
- Om anonymitet
- Om att spela in
- Berätta kort om uppsatsen
- Har du några frågor?

Inledning

Om intervjupersonen

1. Vad har du för utbildning?
2. Hur länge har du arbetat här?
3. Hur ser en vanlig arbetsdag ut för dig?
4. Vad har du arbetat med tidigare?

Om institutionen

5. Kan du berätta kort om vad ni har för bildmaterial på institutionen?

Huvuddelen

Om digitalisering

6. Kan du berätta hur det går till när ni ska digitalisera bildmaterial?
7. Vem eller vilka är det som bestämmer vad som digitaliseras?
8. Hur fattas besluten om vad som ska digitaliseras? Hur lång tid tar det att fatta besluten? Vilka är inblandade?
9. Vad är det för material ni har digitaliserat?
10. Hur stor del/hur mycket av era samlingar har digitaliserats och tillgängliggjorts på webben?
11. Vilka är orsakerna till att ni digitaliserar material?
12. Har ni digitaliserat något bildmaterial som inte har tillgängliggjorts? Varför?
13. Kan du berätta hur ni gör urvalet för vad som ska digitaliseras?
14. Vad har ni för underlag vid motivering till vad som ska digitaliseras?
15. Finns det någon kostnadsaspekt vid digitalisering? Hur finansieras digitaliseringen? Påverkar kostnadsaspekten urvalet?

Om upphovsrätt

16. Har ni något material som är upphovsrättsligt skyddat?
17. Har ni digitaliserat och tillgängliggjort det här materialet?
18. Har ni något material som ni inte vet om det är upphovsrättsligt skyddat eller inte?

19. Har ni digitaliserat och tillgängliggjort det här materialet?
20. Var i digitaliseringsprocessen kommer upphovsrätten in?
21. Hur påverkar upphovsrätten vad som digitaliseras och tillgängliggörs?
22. Hur gör ni när ni lägger upp upphovsrättsligt skyddat material på webben?
23. Finns det några strategier för att hindra att material används på felaktigt sätt?
Bildkvalitet, delar av bilder, stämplat, information?

Övrigt

24. Dokumenterar ni på något sätt hur ni går tillväga vid digitaliseringsprocessen?
25. Har ni några policydokument för digitaliseringsprocessen?
26. Finns det några återkommande problem vid urval till digitalisering eller digitalisering i allmänhet?

Avslutning

27. Är det något mer du vill tillägga?

Efter inspelningen avslutas

- Fråga om det går att återkomma om det är något som behöver tilläggas.
- Tacka för att de deltagit